

Çeviri

GİRİT MESELESİ 1908-1912

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE SİYASİ KRİZ ÇÖZÜMÜNDEKİ BECERİKSİZLİK HAKKINDA*

Werner ZÜRRER (Bonn)

Çeviren: Mustafa AYDIN**

Girit, dörtte üçü Hıristiyan Yunanlılar tarafından iskan edilmesine rağmen, 1830'da oluşturulan Yunan Krallığına bağlanmamıştır. Her ne kadar Yunan bağımsızlık savaşına iştirak etmişse de, 1824'de Mısır Valisinin Oğlu İbrahim Paşa'nın birlikleri tarafından yeniden boyun eğdirilmiştir. Ada, Kahire tarafından atanan Mustafa Paşa'nın valiliği esnasında (1832-1852) ekonomik bir atılım yaşamış, bu Türk hakimiyetine geri döndüğü 1840'dan sonra da kesintiye uğramadan devam etmiştir. Bununla birlikte Anavatanla birleşme isteği canlı kalmış ve 1856'da Abdülmecid tarafından ilan edilen reformlar Girit'te

* XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Osmanlı Devleti, dolayısıyla Türk toplumunun kanayan yaralarından biri olan Girit meselesinin son dönemde hangi şartlar altında hall edilmeye çalışıldığını Batılı bir araştırmacı Batı arşiv ve eserlerine dayanarak ortaya koymaya çalışmıştır. Ülkemizde de Girit meselesiyle ilgili çeşitli çalışmalar yapılmış olmakla birlikte özellikle 1908-1912 yılları, yani Girit'in elden çıkışıyla ilgili Batı arşiv ve literatürlerinde yer alan bilgiler hâlâ değerlendirilmeye muhtaçtır. Bu bağlamda Werner Zürrer'in "Das Kreta Problem 1908-1912 über die Unfähigkeit zur diplomatischen Konfliktlösung vor dem ersten Weltkrieg" adıyla *Südost-Forschungen*, dergisinin XXXVIII. cildinde 40-87 sayfaları arasında yer alan makalesinin okuyucuya yardımcı olacağı ümit edilmektedir. Makalenin büyük kısmı Almanca olmakla birlikte yazar pek çok yerde alıntı yaptığı İngilizce ve Fransızca kaynakları olduğu gibi vermeyi tercih etmiştir. Çeviri esnasında yazarın bu tasarrufuna uygun olarak İngilizce yapılan alıntılar **bold** ve Fransızca yapılan alıntılar *italik* olarak verilmiştir. Bu arada çeviri tekniği bakımından 122 nolu dip not ile 123 nolu dipnotun yerleri değiştirilmiştir. Ayrıca metnin Almanca çevirisini kontrol eden hocam Prof. Dr. Kemal Beydilli'ye, metinde yer alan İngilizce çevirileri yapan Doç. Dr. Ş. Tufan Buzpinar'a ve Fransızcaları yapan Dr. Mehmet Zeren'e teşekkürü bir borç bilirim.

** Yrd. Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilimdalı.

tereddütle kabul edildiklerinden, Genel Vali Zeki Paşa'nın tutucu idaresine karşı isyan etmişler ve böylelikle başlıca taleplerine karşı Babıali'nin yumuşamasını sağlamışlardır. Adanın kendi kendini yönetmesine dair yapılanların Türkler tarafından kısa bir zaman sonra tekrar iptal edilmesi üzerine 1866-1868'de patlayan yeni bir isyan Sultanın hükümranlığını sarsmıştır.

“Girit halkı, adanın Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığı ve Yunanistan'la birleşmesi için iki yıldan fazla bir süre inatla ve fedakârca savaşmıştır”.¹ Sonuç hayal kırıklığıydı: Avrupa güçleri ne bir Hıristiyan Vali atanması ve otonomi verilmesi gibi haklı taleplerine ne de Enosis'le-Yunan anavatanı ile birleşme-İlgili beklentilerin gerçekleşmesine asla sıcak bakmıyorlardı. Onlar sadece, Türk ordusunun Girit'teki askeri başarısının Yunanistan'a karşı da oluşmamasının gayreti içindeydiler. 1870'li yılların ortasında çıkan büyük Şark krizi Ada Rumlarını Halepa anlaşmasıyla neredeyse otonom bir hale getirdi.² Şüphesiz bu Giritlilerin milli ihtiraslarını daimi surette tatmine yetmemiştir. Bunu çok iyi bilen [II.] Abdülhamid, 1889'daki gelişmeyi Müslüman bir vali atayarak tekrar kontrol altına almayı denediğinde, Avrupa güçleri tarafından engellenmiştir. Bunun üzerine Giritli milliyetçiler 1896'da açık bir isyana dönüşmek üzere tahriklerini arttırarak tepki göstermişlerdir.³ Yunanistan'ı koruyan devletlerin Girit meselesine diplomatik çözüm sağlanmasına yönelik gönülsüz çabaları, Yunan askeri saldırılarıyla akamete uğramış ve bu müdahale müteakip yılda Türkiye ile Yunan krallığı arasında açık bir savaşa yol açmıştır. Savaş Teselya'daki Yunan ordusunun yok edici bir mağlubiyetiyle sonuçlanmasına rağmen, Türkler Girit'teki hakimiyetlerini sağlamlaştıramamış, bilakis büyük güçler tarafından, Hıristiyan bir Vali altında otonominin yeniden kurulmasıyla yetinmeye zorlanmışlardır.

Hıristiyan bir vali olarak 1898 sonunda Yunan Kralının ikinci oğlu Prens Georg atanmıştır. Türk askeri birlikleri ve memurları adayı terk etmek zorunda bırakılmış, Sultan'ın hükümranlığı Osmanlı bayrağı ile sınırlandırılmış, statünün korunması adada askeri birlikleri konuşlanan İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya'dan oluşan dört güce bırakılmıştı.⁴ Prens 1905'de, adanın en kabiliyetli politikacısı Hanyalı Avukat Eleutherios Venizelos'la girdiği şiddetli bir münazaa sonunda Girit'i terk etmiştir. Müttefik güçler Kral I.Georg'a onun yerine yeni bir Yüksek Komiser göndermesine müsaade etmişlerdir. Kralın

¹ I.G. Senkeviç, *Rozssija Kritskoe vosstanie 1866-1869 gg.*, Moskau 1970, s.194.

² Anlaşma her şeyden önce Müslümanların Hıristiyanların 49 milletvekiline karşı 31 milletvekiliyle çoğunluk hakkına sahip oldukları parlamento rejimini yürürlüğe sokmuştu.

³ Müteakiben karşılaştır W. Zürrer, *Die Nahostpolitik Frankreichs und Russlands 1891-1898*, Wiesbaden 1970, s. 338-354 ve 386-392.

⁴ 1898 [de] Almanya ve Avusturya-Macaristan Sultana hürmeten altı büyük gücün Girit-uyumundan çekilmişti.

seçimi Alexandr Zaimis olmuştur. Ayrıca Yunan subayları Girit milislerinin kumandasını üstlenebileceklerdi. Büyük devletler 1907 sonunda üstelik askeri birliklerini kademeli olarak çekme, varlıklarını karakol vazifesi görecek bir savaş gemisiyle sınırlandırma sözünü de verdiklerinde, Atina adanın fiilen ilhak hedefine erişildiğine inanmış bulunuyordu.⁵

Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ve Bosna ve Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından ilhakı, 1908'de Şark meselesini nihai bir safhaya erdirmiş ve dünya savaşına giden fatal yolu açmıştır. Girit'in Hıristiyan sakinleri, rüyalarının gerçekleşeceği ilgili anın geldiğine inanmışlar ve 7 Ekim'de adalarının Krallıkla birleştiğini ilan etmişlerdir. Daha önceki olumsuz tecrübeleri dikkate alan Atina'daki Yunan hükümeti konuyla ilgisi olmadığını ve olaylar karşısında şaşırması olduğunu iddia etmiştir.⁶ Aynı zamanda koruyucu güçlere yetkilerine karışmayacağını, bilakis problemin çözümünü onlara bırakma isteğini temin etmiştir. **“Henüz kararlaştırılmamış bir adımla, Girit'e yönelik olarak askeri veya idari bir adım atılmaması gerekir”**. Bununla birlikte Viyana ve Sofya'nın isteklerinin Avrupa tarafından kabul görmesi halinde Theotokis, Enosis'in tanınması yanında Türkiye'deki Rumlarla ilgili başka faydalar beklemekteydi, “çünkü ada burada olgun bir meyve gibi görülmekteydi ve bunun nasıl olsa er geç Yunanistan'ın kucağına düşmesi gerekecekti”.⁷

Başlangıçta Girit meselesinde yumuşamaya ve daha önemli yerlerin savunmasına yoğunlaşmaya istekli görünen Genç-Türk rejimi [Bulgaristan] Kralı Ferdinand ve Viyana Dışişleri Bakanı Aehrenthal'ın icraatı karşısında temelinden sarsılmıştı. Atina'daki Türk Elçisi Nabi Bey, ülkesinin büyük

⁵ Bununla birlikte İngiliz diplomasisi Başbakan Theotokis'e Doğu Akdeniz'de mülkiyet ilişkilerinin değişmesini onaylamayacaklarını, aksine teşvik edeceklerini kesin bir dille bildirmişti. Krş. Public Record Office , London FO 371/443, 5. 6. 1908 Elliot'dan Grey'e. Müsteşar Lois Mallet:“Sultana vermiş olduğumuz güvencelerden ayrı olarak, Yunan çeteleri Makedonya'da zararlı faaliyetlerini devam ettirdikleri sürece Yunan gayelerinin gerçekleşmesine katkıda bulunacak hiçbir şey yapmayız” diye yazmıştır. Aynı yer, mütalaa .

⁶ Gerçi bu Zaimis'in Giritlilerin niyetlerini bildiği ve bu yüzden görevde değil, fakat adada olmamayı tasarlamış demektir. **“Durum böyle olunca tatili çok uzun süredir planladığından onun güvenliği Avusturya ve Bulgaristan'a ait olmalıydı”**. (FO, 444, 22. 10. 1908 Elliot). Halbuki bunula ilgili hiçbir işaret yoktu. Birlik açıklamasıyla ilgili metin:(Documente diplomatiques français, 2. Serie, T. XI, Nr. 486) bulunuyor (bundan sonra DDF olarak zikredilecektir); buna ilaveten Hanya'daki İngiliz temsilcisi Wyldbore Smith'in FO. 444'deki 8.10. 1908 tarihli raporunu I. S. Galkin'in içerik yoksunu makalesiyle (“Evropejskie deržavy i kritskij v 1908-1912 godach”, *Voprosy istorii*, 1956/5, s. 126-140), s. 129 krş.

⁷ FO. 444, 7ç 10. 1908. Young; Die Grosse Politik der europaeischen Kabinette 1871-1914 (bundan sonra GP olarak zikredilecektir), Band 27/I. Nr 9604.

masraflara yol açan ve elde tutulması uzun müddet garanti edilemeyecek olan uzaktaki bu adaya nispeten az değer verdiğini temin etmişti. Benzeri bir atıfta bulunan Yunan Dışişleri Bakanı da “daha önce Osmanlı Devlet yapısıyla hayatî bağlantıları kesilen bu gibi elde tutulamayan bölgelerin sağlıklı bir ameliyatla ayrılmasının” Türkiye’ye dahilen güçlenmesi ve toparlanması için zaman ve huzur vereceğini ifade etmiştir.⁸ Fakat Girit meselesinin bu şekilde çözümünün özellikle çok uluslu İmparatorluğunun diğer kenar bölgelerinin kaderi üzerinde örnek teşkil edecek bir anlamı olması, Genç-Türkleri mütereddit bırakmış ve onları konunun planlanan Balkan konferansı gündemine alınmaması talebine sevk etmiştir. Hukuki olarak bu bakış açısı, adanın kaderinin Berlin Antlaşması çerçevesinde yapılacak bir revizyonuna tabî olmadığı ve bilakis yalnızca Türkiye ve dört garantör devleti ilgilendiren bir konu olduğu olgusuyla temellendirilmişti.

Bu devletler içinde özellikle şarkta hakim bir yer edinen İngiltere⁹, Girit’in birleşme kararına cevabî bir beyanda bulunmaya çağrılmıştı. İngiltere, Girit’in bağımsızlığı veya Enosis’in tanınamayacağını belirtirken, tamamen Türk yanlısı¹⁰ bir tepkide bulunmuştur. Aynı zamanda Sultanın adadaki hukukunu gerektiğinde askeri yoldan koruyabilmek amacıyla yedi gemiden oluşan Akdeniz filosunu Ege’ye göndermiştir. Bundan başka Londra Hanya’daki gayri meşru durum devam ettiği sürece 1909 başlangıcı için öngördüğü işgal kuvvetlerinin (500 kişi) azaltılması işlemini durdurmuştur. Atina’dan Girit hükümet binalarına Yunan bayrağı asılmasını tasvip etmemesi ve aynı zamanda yüksek komiseri adaya geri göndermesi ısrarla istendiyse de bu (İngiltere’nin Atina Elçisi) Sir Francis Eliot tarafından akamete uğratılmıştır. Elçi, Yunanlıların dostane bir diplomatik teşebbüsle sakinleştirilmelerini tercih etmekteydi, ancak İngiliz Dışişleri Bakanı bunu, Bulgar ve Avusturyalıların Türklere bunca yaptıklarından sonra bir de Yunan istekleri karşısında anlayış göstermelerinin beklenemeyeceğini ifadeyle reddetti.¹¹

⁸ GP, Nr. 9607.

⁹ Londra filosu, Malta, Kıbrıs ve Mısır’daki üsleriyle Doğu Akdeniz’e hakimdi; ayrıca 1908 Temmuz’undaki Genç Türk ihtilalinden beri İstanbul’daki etkisini arttırmaya çalışıyordu.

¹⁰ [İngiltere] Büyükelçisi Sir Gerald Lowter İstanbul’dan, “Bu saldırı teşebbüsü, sadece anayasaya karşı şiddetli bir darbe değil, önleyemezsek, aynı zamanda Türklerin kendilerine yardım gücümüz hakkındaki güvenlerinin sarsılmasına yol açacaktır” diye telgraf çekiyordu.

¹¹ Atina’daki İngiliz Elçisi Sir Francis Elliot’a Yunan hükümetine, “Majestelerinin hükümeti, Girit hükümetinin eylemiyle Türk hükümetine karşı sorumluluklarının zarar görmesine izin vermeyeceğini” açıklama ve onlardan Hanya’da ölçülü tesir icra etmelerini isteme talimatı verilmiştir. “Yunan hükümetinin böyle bir hareketi İstanbul’daki reformcu grubun onlara yakınlaşmasını sağlar ve Yunan çıkarlarına olumlu yaklaşımı [“Onların Girit’le birleşme iddiası” yerine Dışişleri bakanı Grey tarafından şahsen ilave edilmiştir]

Girit meselesinin konferans programına dahil edilmesinde ısrar eden ve Hanya ve Atina'ya sert çıkılmasına karşı olan Fransa Başbakanı Clemenceau bu duruma muhalifti. O, bunu yalnız geleneksel Philhelenizm tutkusuna dayanarak yapmamaktaydı, bilakis böyle bir adım Fransa'nın Yunan Krallığı'ndaki etkisini arttıracığı ve Yunanistan tarafından amaçlanan donanmanın güçlendirilmesinde Alman rekabeti karşısında kendi endüstrisi için tekel elde edebileceği beklentisi içindeydi.¹² Paris'in Genç Türklere Girit'in kaybını tazmin ve Antant'a karşı dostane bir tutum içinde tutmak amacıyla İngilizlerin Kıbrıs'ı geri vermelerini önermeleri, haliyle Londra'da sert bir şekilde redde uğradı.

Sir Edward Grey'in onayıyla Vekili Müsteşar Lois Mallet şöyle yazmaktaydı: "**Clemenceau, durumu hiç anlamamıştır. Babnali'nin kaybindan ötürü ona tazminat ödememiz gerektiği teklifi ciddi itirazlara açıktır. Birincisi; Bâbîâli Asya'da Rus ilerlemesine karşı kendisini desteklemeyi üstlendiğimiz Kıbrıs antlaşmasının feshine razı olacak mı? İkincisi; Asya topraklarında reformlar henüz gerçekleştirilmemiştir. Ve üçüncüsü; Kıbrıs'taki toplam 237.000 nüfusun sadece 51.000'i Müslüman, kalanı Rum'dur. Dolayısıyla buranın Türkiye'ye derhal bırakılması Yunanistan'la birleşmesi için bir tahrik olur [ve] bu meselenin ortaya çıkışından da doğrudan sorumlu olur. Clemenceau Kıbrıs'ın bizim için büyük kayıp olmayacağını¹³ ve böyle bir teklifi Bâbîâli Asya vilayetlerinin savunulması konusundaki sorumluluklarımızı üzerimizden atmak için hilekar bir çabadan başka bir şey olarak görmeyeceğini ve uygun olmayan bir zamanda ona yeni bir hezimet tattırmak anlamına gelmeyeceğini ciddi olarak mı düşünüyor? Bu Picon'a izah edilebilir ve Bertie'nin ifadeleri tamamen tasdik edilebilir**".

"İngiliz hükümetinin, Kıbrıs'ın Türkiye'ye iadesini tartışılabilir bir teklif olarak gördüğü" izlenimi uyandırabileceği için, kolonyal idare bir tavır almaktan daha ziyadesiyle kaçınmasına rağmen bu gerçekten de böyle oldu.¹⁴

Büyük güçler tarafından ortaya çıkan önemli meseleler ele alındığında kesinlikle etkilenmez". FO, 444, 9.10. 1908 Grey'den Elliot'a.

¹² Bununla ilgili krş. W. Zürer, "Geschaeft und Diplomatie :Der Fall Griechenland 1905-1908", Südost-Forschungen, 33(1974), s. 276-282.

¹³ İngiliz kolonyal idaresi Fransızların Kıbrıs'ın değersizliği hakkındaki düşüncelerini paylaşıyordu, ancak bu olguyu, "yönettiğimiz ve sahip olduğumuz pek çok yer için de geçerli olduğu" için açıkça itiraf edemiyordu. FO 445, 27. 11. 1908 Crew'den Grey'e.

¹⁴ FO 444, Bertie'ye 21. 10 1908 tarihli not; FO 445, 10. 11. 1908 Crew'den Grey'e. İngiliz Dışişleri için belirleyici olan İngiltere tarafından "tam samimiyeti" istenebilen itilaf devleti Fransa'yı dikkate almaydı.

Balkan Yarımadası'ndaki son gelişmeyi Aehrenthal'a karşı verdiği mücadelede şahsi mağlubiyeti olarak gören Rus Dışişleri Bakanı İzvolskiy¹⁵, Girit meselesini koruyucu güçlerle Balkan konferansı çerçevesinde müzakere etmek ve daha sonra onların kararını Avrupa uyumu vasıtasıyla tasdik ettirmek istemiştir. İtalya bunda mutabık kalmış ve bu yüzden zikredilen konferansın toplanmasından önceki her resmî açıklamayı fuzuli addetmiştir. Bununla birlikte böyle bir beyan söz konusu olmuşsa da, bu adada sükunet muhafaza edildiği sürece hükümetlerinin "*Meselenin ilgili diğer hükümetlerle beraber çözümünü iyi niyetle telakki etmeye*" hazır olduğunu Girit icra komitesine temin etmeye hazır bulunan Hanya'daki konsoloslar sayesinde olmuştur. İngiltere'nin çabasıyla "*çözüm*" kelimesi "*müzakere*"yle ve "*diğer hükümetlerin çıkarları*" kelimesi "*Türkiye*" ile değiştirildikten sonra dört büyük güç 29 Ekim'de benzeri bir açıklama yapmaktan vazgeçmişlerdir.¹⁶

1898 krizinden beri Girit meselesinin yumuşatılması veya giderilmesi çabalarına artık iştirak etmeyen Almanya ve Avusturya-Macaristan politikalarını değiştirme ve böylelikle Türkiye ile olan ilişkisini ağırlaştıracak bir tutum içine girmemişlerdir. Bilakis Berlin, açıkça temsilcisine, çözüm için mesai sarf etmesi şöyle dursun, Girit meselesi müzakerelerine bile katılmaması ve özellikle İtalyan diplomasisini yanına çekmesi talimatını vermiştir. Kaiser'in kendiyile yakın akrabalık bağı olan Atina sarayının ihtiraslarının yaklaşan Balkan konferansında yerine getirilmesi gerektiği dileği hükümet tarafından katiyen paylaşılmıyordu. Dışişleri Bakanlığı, uygun zamanda meseleyi gözden geçirmeye ve bu arada "Yunanistan'la olan dostluk ilişkimizi" lütfkârne göz önünde tutmaya ancak genel vaatlerle yanaşıyordu.¹⁷ Bu ilginin temelinde Türkiye ile olan ilişkiler yatmaktaydı. Clemenceau'nun Girit politikası yüzünden Fransız-Türk dostluğunun zayıflamaması memnuniyetle kayıt ediliyor ve müteakip gelişmelerde İngiltere'nin de Haliç'teki etkisinin azalacağı beklentisi dile getiriliyordu: "Belki Türkler onları hiç [aldatmayan ?] ve daima da rahat bırakanın yegane bizler olduğunu nihayet anlarlar".¹⁸

Büyük devletlerin çekingenliği sebebiyle, Atina ister istemez durumu biraz aydınlığa kavuşturmaya zorlanmıştı. Bu, Enosis'in keyfi surette onaylanmasıyla –mesela Kral'ın bir Girit seyahati şekliyle- veya adanın itibari sahipleriyle müzakere yoluyla yapılabilirdi. Başbakan Theotokis,

¹⁵ Karl I. Georg her iki bakanına birlikte tehlikeli bir satranç partisi oynamayı teklif eder: "Çünkü oyunun figüranları Avrupa'nın halklarıdır ve eğer oyun berabere kalmazsa o zaman savaş çıkar". Politisches Archiv des Auswaertigen Amtes (bundan böyle AA olarak zikredilecektir) Bonn, Türki 94, Band 168, 16. 3. 1909 Wangenheim.

¹⁶ FO 444, 19. 10 1908 Smith ve notu ; 23. 10. 1908 FO-sirküler.

¹⁷ GP Nr. 9603 not ve 9604 not.

¹⁸ AA Türki 94, Band 167, Marschäll'a 26. 12 1908 tarihli not.

Makedoyan'daki Bulgar yayılma hırsını engellemek amacı ve böylelikle ikinci şikkın destekçisi olarak Bâbîâli ile birlikteliğin bir taraftarı olarak görünüyordu. O ülkesini, "Boğaz'daki hasta adam"ın mirasıyla ilgili bir askeri çatışmaya hiçbir şekilde hazırlanmadığı için "İslahatları gerçekleştirmiş olarak güçlenmiş bir Türkiye'de Rumların servet sahibi zeka ve kültürüyle hak ettikleri nüfuza sahip olmalarını" çıkarlarına daha uygun buluyordu.¹⁹ Bu yüzden Atina, İstanbul'a Girit'in ilhakını kesinleştirecek ve İttihat ve Terakkiye Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Helen [Rum] unsurları desteklemesi ve keza Bulgaristan'la bir ihtilaf durumunda Yunanistan'ın malzeme yardımı yapabileceğini ihsas ettiği bir antlaşma teklif etmiştir. Bununla birlikte müzakereler bir sonuç vermemiş, bilhassa Theotokis'in arzuladığı, İstanbul'da Büyük devletlerin kendisine destek vermeleri gerçekleşmemiştir.²⁰

7 Ekim'de Hanya'daki hükümet gücünü üstlenen Girit icra komitesi Sultan ve koruyucu güçleri haddinden fazla kızdırmamak için her şeyi yapıyordu. Başkonsoloslara yapılan ilk beyannamede, daha sonraki diğer resmi belgelerini süsleyen Yunan krallığının simgelerine yer verilmemişti. Burada Enosis, kendiliğinden oluşan bir tepki ve Balkanlar'daki statüko değişiminin mantıklı bir neticesi ve ayrıca keza altı Müslüman Milletvekilinin oylarına karşı Parlamento kararıyla onaylanmış olarak takdim edilmekteydi. Dışişleri Bakanı Venizelos ise Genç Türk rejiminin mümkün merteye dikkate alınması gerektiğini kabul ediyordu. Ancak dört gücün şimdiye kadar ki politikasına da dikkat çekiyor ve Adanın Yunanistan'la birleşmesine onay vererek, Giritlilerin özgürlükleri uğruna giriştikleri uzun savaşa bir son vermelerini ve Avrupa'nın

¹⁹ FO 444, Elliot 10 ve 22. 10 1908; AA, zikredilen yer , 24. 10 1908 Haniel; GP Nr. 9607. İngiltere ve Almanya Türk-Yunan uzlaşmasını tasvip ederlerken, Picon: "Büyük devletlerin şimdiye kadar ki politikasının Yunanistan'ı [Girit] meselesinin dışında tutmak olduğu"nu reddetmektedir Rus diplomasisi de Atina'yı bu yolda desteklememiştir, "Çünkü müzakerelerin başarısız olması halinde Yunanistan koruyucu dört devletin gücünden esinlenerek, meselenin nihaî olarak ele alınacağı konferansa katılmayı talep edebilir", FO 444, Bertie, 15. 10. 1908. Krş. D. Xanalatos, The Greeks and Turks in 1912, Balkan Studies, 3 (1962), s. 277-296.

²⁰ Lowter, Bâbîâli'nin Atina ile direkt bir uzlaşmaya hazır olamayacağı, bilhassa onu tanımak istemeyeceğine "Bulgaristan'la savaş durumunda Yunanistan hangi anlamda onlara faydalı olabilir"diyerek daha önceden inanmıştı. Bununla birlikte İttihat ve Terakki Partisi Selanik Belediye Başkanı Osman Adil Bey'i Theotokis'in Bulgarlara karşı 30.000 ve Girit'in başarılı bir şekilde ilhakını müteakip 10. 000 adam daha sözünü verdiğini işittiği Atina'ya gönderdi. Bu İstanbul'da belirli bir düşünce değişikliğinin vukua geldiğini, akabinde Girit'in böylelikle maddi bir tazminat ve bir sınır düzenlemesi karşısında bırakılmaya hazır olduğunu gösterir. Bununla birlikte son düşünce Atina'da yaygın değildi: "Teselya'nın herhangi bir kısmının terk edileceği düşüncesinin bir an bile düşünülmemeyeceği açıktır ve böyle bir talebin makûl bir şekilde ortaya atılabileceği ortam da görülmemektedir".FO 444, 15. 10 1908 Lowter; FO445, 25. 11. 1908 Elliot; AA zikredilen yer, 24 ve 25 10. 1908 Haniel.

Şarkın bu kısmındaki medeni eserini taçlandırmalarını talep ediyordu. **“Şimdi bütün bunlar olduktan sonra, halk, büyük güçlerin Avusturya ve Bulgaristan’ı temize çıkaramayacağını ve Girit’i suçlayacağını düşünmektedir”**.²¹

İngiliz diplomasisi bu mülahaza biçimini kabul etmedi, bilakis görülmemiş bir şekilde protesto etti :**“Tabi ki, Avusturya ve Bulgaristan’ın hareketleri de Girit’in ki kadar gayri kanuniydi. Fakat esas fark şuydu ki, ilk iki ülke kendi durumlarını iyileştirecek güce sahipken Girit bu güçten mahrumdu. Diğer bir deyişle biz Bulgaristan ve Avusturya’ya etkili bir şekilde karşı çıkacak durumda değiliz. Bu nedenle ne kadar istemesek de onların tavırlarını kabul etmek durumundayız, fakat biz Girit’in Yunanistan’la birleşmesini engelleyecek durumdayız. Dahası Bâbîâlî’ye verdiğimiz doğrudan sözlerden dolayı [böyle yapmaya] mecburuz”**.²² Rusların planlandığı gibi 180 adam çekmelerine ve diğer her iki koruyucu gücün İngiliz hareket tarzını onaylamamalarına rağmen, İngiltere bu yüzden birliklerinin azaltılmamasında ısrar etti. İngiltere Girit meselesi çözümlenmediği sürece 500 askerini adada bırakmak istiyordu (bunların çoğunluğu Kandiyе ve Resmo’daydı). Bu istek bencil niyetlerinden şüphe duyulmasına yol açsa da (Suda körfezi filo destek noktası!) bunu **“tamamen görmezlikten gelinen Türk çıkarlarına karşı olan”**²³ tutumlarının bir delili olarak takdim ediyordu.

Şüphesiz Grey’in politikası Bosna ve Bulgaristan’dan çekilmek zorunda kalmaları halinde, Genç Türkleri Girit’te tutunmaları hususunda cesaretlendirmiştir. Bu arada onlar yeterli eleştiri sebebi sunan askeri yönden zayıf komşu devlete karşı yeni bir savaştan çekinmiyorlardı. Muhalefet lideri Rhallis’in Epir’e²⁴ seyahati, ekümenik Patrik’in tutumu²⁵ ve Osmanlı

²¹ FO 444, 16. 10 1908 Smith; 29. 10 1908 Peel.

²² FO 444, Bertie’ye 21. 10 1908 tarihli not. Lowther bu sebepten Girit meselesini Balkan konferansı müzakerelerinden –zaten vukua gelmemiştir-hariç tutmayı teklif etmiştir. Mallet onu: **“Bu bizim direnebileceğimiz bir noktadır. Fakat gerekirse asker sayımızı arttırmaya açık olmalıyız. . . Açığa çıkarılması için önemli nedenler olduğu halde, Girit konusunda yıllardır sessiz kalan efkar-ı umumiyenin bu aşamada tavrımızı niçin değiştiremediğimizi çok rahat anlayacağını düşünüyorum”** diye onaylamıştır. FO 444, 18. 10. 1908 Lowter ve mütalaası.

²³ FO 445, 15. 12. 1908 Nicolson ve mütalaası. Diğer uluslar arası birliklerin -250 kadar Fransız ve İtalyan keza 320 Rus- hepsi Hanya’daki Suda koyundan 5 km. mesafede bulunuyorlardı.

²⁴ Nabi Bey Türkiye’deki seçim kampanyası esnasında yapılan gezileri, açıkça ayrılcılığın teşvikine hizmet ettiği için siyasi bir eylemsizlik olarak nitelemiştir. “Nihaî hedef Girit meselesinin hallinden sonra, Epir’i ortaya koymaktır”. F. R. Bridge, Austro-Hungarian Documents relating to the Macedonian struggle, 1896-1912; Thessaloniki 1976, Nr. 366.

²⁵ Eski rejimi arayan patrikliğin ve İttihat ve Terakki’nin zıddına Bridge, zikredilen yer, Nr. 379, 382 ve 407.

Devleti'nde yaşayan Rumların (Ahrar) Partisi²⁶ taraftarı olmaları bir uzlaşının ilk işaretlerini daha oluşmadan ortadan kaldırmıştı. Bu yüzden İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Sir Gerald Lowther Giritlilerin statükosu ve yabancı birliklerin 1909 Temmuz için planlanan geri çekilmeyele memnun olmaları gerektiğini belirtiyordu. Yunanistan'la ilgili tavize dair bir sınırlama, zaten Rusya'nın hamisi olduğu Sırbistan ve Karadağ için genel bir fayda temin edilemeyeceği kesin olmadığından çok yerindeydi.²⁷

Tabii durum Yunanlılar tarafından bambaşka takdir edildi. Girit halkı Büyük devletlerin 29 Ekim tarihli tutumunu, icrası, ona bağlı şartlara tam uyumla gerçekleştirilmek istenen (düzenin sağlanması, Müslümanların korunması) Enosis'in esas itibarıyla kabulü şeklinde yorumladı. Atina'nın politik çevreleri de benzeri şekilde tepki gösterdiler. Hükümete yakın olan "Neon Asti" gazetesi yorumunu "Enosis'in Eşiğinde" kelimeleriyle vermiş ve Dışişleri Bakanı Baltazzi doğru yöne atılmış bir adımdan bahsetmiştir. Bu beklentiler hayal kırıklığı yarattığında ciddi neticelerini hesaba katmak gerekir. Venizelos "pasif mukavemetle" tehdit etti, bu koruyucu güçleri adanın idaresini kendi ellerine almaya zorlayacak Giritli memurların, polislerin vs. işi bırakmasıydı.²⁸ Theotokis hükümeti böyle bir gelişme karşısında ayakta kalamazdı ve düşürülmesi, varoluş sebebi Yunanlılar gözünde ağırlıklı olarak dış politikadaki başarılarla bağlı olan Kral'ın durumunu da tehlikeye sokacağından korkulması gerekiyordu.²⁹

Elliot, Yunanistan'daki ihtilali önlemek için Girit'ten vazgeçmeleri hususunda Türkler'le derhal müzakereye girişilmesini teklif etmişti. Dolayısıyla, 1-Müslüman halkın güvenliği ve vakıf mülkiyeti için garantiler verilmeli 2-Türk Devlet borçları içinde Girit halkına düşen hissenin (yaklaşık 1,2 milyon Frank) nasıl ödeneceğinin düzenlenmesi ve 3-devlet binaları ve donanımlarının üstlenilmesiyle ilgili İstanbul'a tazminat ödemeleri için Yunanistan'la uzlaşılması gerekiyordu. Daha sonra adanın güçlerle ilişkisi yani, 1898 istikraz meselesi, uluslararası finans komisyonunun salâhiyetlerinin

²⁶ Ahrar partisi 1908 Eylül'ünde Prens Sabahattin tarafından kuruldu ve ekseriyetle Türk olmayan milletler tarafından desteklendiğinden dolayı İmparatorluğun idari olarak adem-i merkezietini temsil ediyordu.

²⁷ FO 445, 17. 11. 1908 Lowther. İlhak krizinin yeni bir tasviri eksiktir; bununla ilgili krş. M. Nintchich, La crise bosniaque et les Puissances européennes, 2. Baende, Paris 1937.

²⁸ FO 444, 20. 10. 1908 Peel; 30. 10. 1908 Elliot.

²⁹ Bu tehlike İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nda ciddiye alınmadı. Grey Elliot'a "Tabi ki Yunanlıların konumunun güçlüğünü anlıyorum, fakat tam da bu nedenle şu anda Türkiye'nin karşılaştığı güçlükleri göz ardı etmenin ve Girit meselesinde acele etmenin dört koruyucu güç için mümkün olmadığı konusunda onları etkilemek gerekir" diye telefon etti. FO 445, Elliot'a 5. 12 1908 tarihli not.

genişletilmesi ve kapitülasyonların kaldırılması belirlenmeliydi.³⁰ Bununla birlikte Grey elçilerin Yunan ihtilaline dair uyarılarını kulak ardı etmiş ve Elliot'un beyanlarını tek yönlü olarak nitelemişti. Aynı şekilde Baron de Reuter güya, Londra'da I. Georg'un emriyle sunduğu bir projede³¹ etkisiz kalmıştır: İngiltere, Fransız müttefikine karşı da ihtiyatlı tutumunda ayak diremiştir.

Büyükelçi Bertie, Clemenceu'ya; tamamen şefinin³² düşüncesinde olduğunu temin etti, **“Yunanlıları ve Giritlileri memnun edebilmek için İstanbul'daki nüfuzumuzu kaybetmeyi göze almadık ve o mevcut tavrını sürdürürse bu Girit meselesinde Fransa'nın İngiltere'den ayrılması anlamına gelir ki, buna müsaade edemeyiz”**. Grey şahsen Türklerin –Paris'de inanıldığına aksine –Girit'in kaderiyle doğal olarak ilgilendiğini Paul Cambon'a ifade etmiştir. Gerçi onlar kendilerine dostluk besleyen Batı-güçlerin vuku bulanı engellemek için ordularını Bulgaristan veya Bosna'ya gönderecek durumda olmadıklarını biliyorlardı, ancak Yunan adası onların orada asker ve savaş gemileriyle olayları kontrol edebilecekleri için özel bir durum teşkil ediyordu. **“Türk parlamentosunun toplanmasından önce Girit'i bırakmaları konusunda Türklere baskı yapacak olursak, bunun çok kötü moral etkisi olur ve Türkler bizim davranışımızı çok hasmane bulurlar. . . Nisan [1909] gelir ve konferans da toplanmamış olursa askeri birliklerin Temmuz'da geri çekilmesiyle bağlantılı olarak Girit meselesini müstakilen ele almaya vakit kalabilir”**.³³

Londra gelecek yılın ilkbaharına kadar diğer koruyucu güçlerle en azından tamamen gayri resmi bir fikir alış-verişinde bulunmak istiyordu. Bu İngiliz hükümetini herhangi bir biçimde bağlamaksızın Paris ve Atina'ya sakinleştirecekti. Yunanlıların düşüncesizliği korkusu Grey'i caydırmadı, aynı şekilde onu Reuter'in göz önünde tuttuğu Suda körfezinin kazanımı da kendine

³⁰ FO 445, 9. 11. 1908 Elliot.

³¹ Bu finansal olarak Girit'ten vazgeçmeleri için Türkleri tazmin etmeyi göz önünde bulunduruyordu. Bundan hazır olan 1 milyon Sterlinin –büyük güçler bu meblağı Yunanistan'ın 1898 bütçesinin açıklarını kapatması için hazırlamışlar, ancak bu Yunanistan tarafından talep edilmemişti-yarısı Yunanistan tarafından istenen bağlantı hattının inşası için Selanik –Manastır Türk hattına kullanılmalıydı. **“bu hat Türk hükümetinin malı olacak ve onlara bir gelir kaynağı teşkil edecekti”**. FO 444, 30. 10. 1908 Grey.

³² Grey, **“Bertie bizim görüşümüzü mükemmel bir şekilde destekledi. Bizim pozisyonumuz, sadece Türk hükümetini engellemek değil, onlara baskı yapmaktır. . . Askerlerin geri çekilmesi gereken tarih olan Temmuz'dan önce bu meseleyi çözmek için bir aciliyet yoktur, o zaman meselenin halledileceği anlaşılırsa Girit ve Yunanistan sükunetini muhafaza edecekti”** diye vurguladı. FO 445, Bertie'ye 3. 12 1908 tarihli not.

³³ Fo, 445, 23. 11 1908 Bertie; 30. 11. 1908 Grey. İngiltere Dışişleri Bakanı görüşünü, **“Yakındoğu'daki bütün diğer zorlukların kabul edilebilir bir tarzda giderilme ihtimali, Girit meselesi zorla kabul ettirildiğinde cezalandırılmış duruma düşecek olan Osmanlı Devleti'nin güven ve iyi niyetine bağlıdır”** diye bildirdi.

pek cazip gelmedi, “Akdeniz’de yeni bir liman yapılmasının sebep olduğu siyasi kargaşa bizim avantajımızdan daha etkin olabilir. Diğer büyük güçler kendileri için başka talepler öne sürebilirler. Şayet statüko bozulmamış olsaydı, tahminen durum bundan daha elverişli olabilirdi”.³⁴

Genç Türkler Girit’in tahliyesi ile ilgili maddi tazminat ödenmesi düşüncesini onur kırıcı bularak red ettikleri için, Reuter’in projesinin gerçekleşme şansı yoktu ve bu yüzden daha önce Avusturya’ya karşı savaşta etkili olarak görülen boykot silahını kullanmakla tehdit ettiler.

İttihat ve Terakki Komitesi Girit düzenlemesinin de, Sultan Hamid rejimiyle uzlaşıldığı gibi -Türk hükümlerinin korunması için karakol gemilerinin kalmasıyla işgal birliklerinin 1909 Temmuz’unda çekilmesi- doğrudan yeni demokratik Türkiye için de geçerli olması gerektiği görüşündeydi. Gerçi İmparatorluk kaybedilmiş savaşlar sonunda eyaletlerden vazgeçmek zorunda kalmış, ancak 1897’de Yunanistan kesin bir biçimde mağlup edilmişti ve şimdi bu devlet Osmanlı toprağını alacak olursa Türk kamuoyu bunu büyük bir haksızlık olarak hissedecekti. Büyük devletlerin öngörülen askeri gücün Türklerin haklarını korumak için yeterli olabileceği olgusu Bâbü’lî’yi hemen hemen hiç etkilemiyordu. Hatta Bâbü’lî şu veya bu şekilde sonunda Adanın kesin ayrılması sonucunu verebilecek olan Girit hususundaki gayri resmi görüşmelerin kesilmesinde ısrar ediyordu. “**Türkler Rumlarla meskun başka adalara da sahiptiler. Bu adaların hepsi Girit’in Yunanistan’a ilhakıyla huzursuz olacaklar ve hepsi de ilhak edilmek isteyeceklerdir**”.³⁵

Genç Türkler Girit’in kopmasını hoş görmeyeceklerini ne kadar kararlılıkla gözler önüne serdikçe -iç politik çekişmelere rağmen veya belki iç politik çekişmelerden dolayı³⁶- Yunanistan’ın durumu da o kadar zorlaşıyordu. Kral Georg can sıkıcı “daha doğrusu gülünç” bir durumda olduğunu vurguluyordu, çünkü: “adayı reddetmek zorunda kalırken, şimdi Girit’te benim adıma hükmedilecek ve adaletten bahsedilecekti. Ada ve anavatan arasında deniz olmasaydı, muhakkak ki ilhak çoktan vuku bulmuştu. Şimdi koruyucu güçlerin adanın bu yıl içerisinde bana teslim edileceği sözüne güvenmek

³⁴ FO 444, 30. 10. 1908 Grey. Diğer taraftan “Diğer üç güçle birlikte Osmanlı Devleti’yle Girit meselesini müzakere ederken” onların arkasından Atina ile Suda körfezinin kiralınması hakkında konuşmak ona redde şayan görünüyordu.

³⁵ FO 647, 5. 1. 1909 Grey.

³⁶ 1909 Şubat ortasında İttihat ve Terakki Komitesi ılımlı Sadrazam Kâmil Paşa’yı düşürdü ve liderleri Hilmi Paşa başkanlığındaki yeni hükümete sızdılar. Daha sonra liberal ve tutucular komite hakimiyetine karşı birleştiler ve 12 Nisan’da 11 gün sonra Mahmud Paşa komutasındaki Makedon birlikleri tarafından bastırılan bir isyan çıkardılar.

gerekiyor. Bu gerçekleşmezse o zaman bu aşağılayıcı durumdan kurtulmak için bir şeyler yapmam gerekecek". Aksi takdirde tahttan feragate yol açabilecek, her halükârda Balkan Yarımadası'ndaki huzuru tehlikeye sokacak bir ihtilalin çıkması kaçınılmaz olacaktı.

Almanya Elçisi Kral'a, "Girit meselesinin bu zamana kadar ki gelişmesi son safhasını adanın yalnızca Yunanistan'la birleşmesi olabilecek bir süreç gösterdiği" cevabıyla mukabele eder. Kral "matematiksel kesinlikle" beklenen bu gelişmeyi koruyucu güçler meseleyi çözene kadar sakince bekleyebilirdi.³⁷ Bununla birlikte Avrupa –belki İtalyanlar istisna-³⁸ Bosna ve Bulgar meselelerinin aksine Girit meselesinde acele etmiyordu. Bu arada önceleri Atina'ya savaş gemilerinin teslimi düşünülmezken Clemenceau Londra ve danışmanlarının tazyikiyle Türk dostu politikasından vazgeçmişti. Her ne kadar Fransız diplomasisi ilerisi için Enosis'i Girit meselesinin yegane kesin düzenlemesi olarak görüyorsa da, İstanbul'da bu amaç için teşebbüste bulunmaya hazır değildi.³⁹ Sir Edward Grey, Atina'da olası bir ihtilalin kendisini takip ettiği siyasetten saptırmasına izin vermez. **"Yunanistan'da bir ihtilal siyasi olarak Osmanlı Devleti'ndekinden daha az ciddidir ve niçin elimizin mahkum olduğunu anlayamıyorum"**⁴⁰ diye yazmaktadır. Bu durumda I. Georg'un o zamana kadar ki uyumlu davranışı sayesinde elde ettiği kazanımlarıyla kendisini aldatılmış hissetmesi ve yeni bir dayanak araması şaşırtıcı değildir.

II. Wilhem kendini Yunanistan'da monarşik prensiplerin dayanağı olarak sunarken, özellikle Genç Türklere karşı vaktiyle Abdulhamid idaresine duyduğundan daha az sempati duyuyordu. Bundan başka II. Wilhelm Balkanlar'da muhafazakâr unsurların güçleneceği, Alman endüstrisine ekonomik faydalar sağlayacağı ve "Yunanlı tüccarların hem Avrupa

³⁷ AA Türki 94, Band 168, 16. 3. 1909 Wangenheim.

³⁸ İtalya Dışişleri Bakanı Tittoni, I. Georg'un Roma'yı ziyaretinden beri (Kasım 1908) Girit meselesinin tanziminde ısrar ediyordu. Buna ilaveten İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nda Lord Fitzmaurice, "Fransızlar gibi durumun şu an tartışılmasının uygunsuz olduğuna ikna olduk, İtalyanların yeni bir şeye teşebbüs etmelerinden korkmamıza gerek yok" demiştir. FO 647, Rodd'a 9. 1. 1909 not.

³⁹ Müşavir Lord Fitzmaurice Paris'teki havanın birden bire değişmesini samimiyetle karşılamış, "Türklere oldukça korktukları tartışmaların yakın olmadığını bildirirsek, İstanbul'daki nüfuz ve prestijimiz artacaktır. Sonuç için gerekli olan krediyi elde edebiliriz ki, bu da gerçekten İngiliz hükümetinin Fransa baskısına karşı direnmesine bağlıdır". FO 647. Bertie'ye 10.1.1909 tarihli not. Buna karşın Atina'daki Fransız temsilcisi, "Yunanistan'a karşı sahip olduğumuz dostane ve ve daimi iyi niyetin faydalarını (...) tehlikeye atmamalıyız. Yunan hükümeti de büyük ölçüde bize duyduğu güvenle benimsediği doğru ve temkinli tavrını kaybetmemelidir" şeklinde uyarıda bulunuyordu. DDF XI, Nr. 606.

⁴⁰ FO 648, Elliot'a 28. 5. 1909 tarihli not.

Türkiye'sinde hem de Küçük Asya'da ticaret ve sanatta birinci rolü oynadıklarının bilindiği ve gerektiğinde Alman ve Yunanlı kapitalistleriyle birlikte çalışabilecekleri için" Almanya'nın Yunanistan'a yakınlaşmasını destekliyordu.⁴¹ Halbuki hükümeti İstanbul'la olan ilişkisini Atina'ya tercih etmekte ve Kaiser'e 1909 ilkbaharında Korfu'da ikameti esnasında kendine Yunanlılar tarafından yapılacak muhtemel teklifleri, Türk-Yunan ilişkilerinin düzeltilmesinden sonra cevaplandırmasını tavsiye etmiştir. II. Wilhem bu tavsiyeye Theotikis'in kendini Girit meselesinde inisiyatif alması için aradığında uymuş, fakat daha sonra "Yunanistan'ın donanma planlarını bir Alman Amiral'in gönderilmesiyle ve gemi yapımı için istikrazın sağlanmasıyla desteklemeyi" düşündüğünü belirtmiştir.⁴²

Bununla birlikte Atina, Türkiye ile bir çıkar dengesine bağlı olduğu sürece, ileride gerçekleşecek muhtemel bir Alman askeri yardımından istifade etmek istemedi, ancak İstanbul zayıf Yunan komşusuna karşı doğrudan bir başarıyla iç durumunu istikrara kavuşturmayı umuyordu. Atina'da Avusturya askeri ateşesinin teklif ettiği gibi, teorik olarak Şark'da statükonun muhafazası için Slav olmayan Balkan Devletleri olan Türkiye, Romanya ve Yunanistan arasında bir ittifak kurmayı hedeflemek muhtemelen üçlü ittifakın çıkarıydı. İhtimal ki muhtemelen yalnız Baron Giesel, "istihkamların iç kalenin önüne yapılamayacağını" görmüştü, yani asıl konu Genç Türklerin kazanılmasıydı ve bu yalnızca Girit meselesinde sakin davranılmasıyla imkan dahiline girebilirdi. Enosis lehine bir tavsiye belki dahili olarak güçlü ve birlik içindeki bir rejim karşısında savunulabilirdi. [Hüseyin] Hilmi Paşa hükümetine bu konuda telkinlerde bulunmak Wangenheim'in formüle ettiği gibi, üçlü Antantı "Türkiye'nin geleceğine dair bütün ümitlerimizi ebediyen yok etmeye davet etmek" demektir. Bu rizikoyu yalnız bütün Büyük devletlerin ortak bir hareketi bertaraf edebilirdi, fakat hiç biri, Genç Türkler'in hışmına uğramak üzere bir diğeri tarafından açıkta bırakılmak korkusuyla bu adımı atmaya hazır değildi.⁴³

Bu şartlar altında Giritlilerin müttefik güçlerden beklediği, en nihayet adanın devletler hukuku statüsünün kesin olarak belirlenmeksizin yabancı güçlerin tahliye edilmesiydi. Gerçi genç subaylar Adayı donanmayla istila edebileceklerine inanıyorlarsa da Yunanistan'ın müdahale imkanı yoktu, fakat

⁴¹ GP nr.9618 not.

⁴² GP Nr. 9623. Aslında II. Wilhelm'in teklifi Fransız -Yunan ilişkilerinin soğumasına yardımcı olmuştur (krş. British Documents on the Origin of the War. Band IX/I, Nr. 32). İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nda mesele trajik olarak ele alınmamıştır: "Öyle görünüyor ki, Alman İmparatorunun tavrı bir şekilde duygusal zemine dayanmaktadır ve Bülow tarafından karmaşık duygularla karşılanabilir". FO 648. Rodd'a 18. 5. 1909 tarihli not.

⁴³ GP Nr. 9635.

ordu idaresi birliklerinin perişan durumuna rağmen savaşçı bir çözümü gözden uzak tutmamaktaydı. Esasen onların seferberlik hazırlığı, Helen çıkarlarının savunması için bir şey yapılmadığı tenkidi karşısında yalnızca kendilerini güvenceye almak amacını gütmekteydi. Kaldı ki Kral George ve Başbakanı ciddi bir krizle, özellikle Türkleri tahrik etmeyi düşünmüyordu. Buna dayanarak II. Wilhem Haziran'da "belki kralın tahtına mâl olacak" "birinci sınıf bir skandal" çıkacağını tahmin ediyordu. Bunu önlemek onun görevi değildi; o daha ziyade Girit meselesinde eskisi gibi mutlak ihtiyatlı bir tutum takınılmasını isteyen İmparatorluk Kanzleri Bülow'un görüşünü onaylıyordu. "Biz garantör güçlerden değiliz. Bu onların meselesi! Biz borumuzu öttürmeye o zaman bir son verdik".⁴⁴

Yunanlıların aksine Genç Türkler açıkça silahlı bir çatışmaya hazır olduklarını gösterdiler. Mahmut Şevket Paşa rakibini 1897'de olduğundan daha zayıf tahmin ediyordu. "Sadece III. Türk kolordusu Teselya'yı zapt etmeye ve Atina'ya kadar yürümeye yeterlidir. Böyle bir devletin Türk toprağını ilhakına tahammül etmek ordu ve halkın katlanamayacağı bir utançtır".⁴⁵ İngiliz Koramirali Gamle tarafından komuta edilen Türk donanması, bazı manevraları tamamlamaya hazır olduğunu göstermek ve gerektiğinde Girit uğruna savaşa başlamak için Marmara denizine açılmıştı. Hatta Abdülhamid'in halefi Sultan Mehmed Reşad'ın gemiye bineceği ve Kaptan-ı derya sıfatıyla sekiz büyük ve altı küçük savaş gemisinin kumandasını üstleneceğinden bahis edilmekteydi! Kin beslenen Yunanlılara karşı bir savaş veya Teselya'ya karşı önleyici bir darbe, Avrupa Türkiye'sinin bütünlüğünü diğer bütün tedbirden daha fazla temin etmez ve İttihat ve Terakki'nin durumunu güçlendirmeye miydi?

⁴⁴ AA Türki 94, Band 168, 30. 5. 1909'da Bülow'dan II. Wilhelm'e ve mütalaası; Band 169, Wangenheim'e 12. 6. 1909 tarihli not; Band 170, 18. 6. 1909 Wangenheim.

⁴⁵ AA Türki 94, Band 168, 23. 5 1909 Marschall; krş. FO 648 de, 18. 5. 1909 Lowter. Türk Dışişleri Bakanı Rıfat Paşa İtalya ziyareti esnasında benzeri şekilde: "Girit Yunanistan'a katılırsa, böylelikle siyasî olarak hareketli ve hırslı Girit nesli tamamen Yunan devleti idaresinin emri altına girmesinden . . . korkulur. Krallık yerine Girit son adayı Yunanistan'a ilhak edecek. Aynı zamanda bütün diğer Ege adalarının katılmasını amaçlayan bir siyaset başlatılabileceğini" vurguladığı Yunanistan hakkında olumsuz fikir beyan etti (aynı yer, 3. 4. 1909 Monts). Büyük Elçi Hakkı Paşa, Balkan bölgesinde ki statükonun diğer değişikliklerinin Ekim 1908'den beri Sultan'ın hakimiyet sahasını yalnızca itibari azalttığı ve ilgili ülkeler gücünü arttıramadıklarından dolayı Girit'in özel bir durum teşkil ettiğini ifade etmiştir. "Tarihi açıdan bakarsak, Girit hiçbir zaman Atina tarafından yönetilmemiş ve daima ayrı kalmıştır. Yunanistan'a ilhaki, krallık topraklarının büyük ölçüde genişlemesi anlamına geliyordu. . . ama ilerde tarihi bir hak iddia edilemezdi. Türk tarafı için Girit'in bu haliyle, yani fiilen otonom olarak kalması Avrupa'nın lütuflarıyla devamlı Türkler'in aleyhine büyüyen Yunan krallığını güçlendirmeye katkı yapmasından çok daha tercihe şayandır". FO 647, 4. 2. 1909 Rodd.

Güçlü pozisyonunun bilincindeki Bâbîâli koruyucu güçlerden Girit'in gelecekle ilgili kaderi belirlenmeden tahliyesinden vazgeçmelerini istedi. Ancak Bâbîâli bu talep için destek bulmadı; İngiltere kendi askerlerinin çekilmesini onaylamış ve Türklere Girit düzenlemesiyle ilgili acilen teklifler sunmasını tavsiye etmişti.⁴⁶ Bunlar gerçekleşmeyince, ortakları nezdinde kendilerinin ve Sultan'ın haklarını korumak için adanın tahliyesinden sonra Suda koyunda tek bir savaş gemisi yerine dört gemi konuşlandırmak üzere girişimde bulundu. Aynı zamanda Girit icra komitesi, düzenin ve sükunetin sağlanması için sorumlu tutulmuş ve taahhütlerini yerine getirmediği takdirde adanın tekrar işgaliyle tehdit edilmişti. Atina'daki hükümet Türkiye ile bir çözümü tekemmül ettirmek için koruyucu güçlerin eskisi gibi Girit meselesini hayırhahlıkla ele alacağı ve uygun bir anı kollayacaklarına dair bilgilendirildi. Buna göre uluslararası birliklerin Temmuz 1909 sonunda çekilmesine hiçbir engel kalmamıştı.

Yunan basını birleşik güçlerin bu tutumunu mevcut şartlara tam olarak uygun görüyordu; onların eleştirisi büyük güçlere veya Türkiye'ye değil, bilakis yetersiz askeri hazırlık dolayısıyla ilhak sözünü yerine getiremeyen kendi hükümetineydi. Dört yıllık hükümeti döneminde ülkesini politik ve ekonomik durgunluktan çıkaramayan Başbakan Theotokis istifa etmeliydi. Kral Georg halef olarak Türkiye ile ihtilaftan kaçınmak için elinden geleni yapacağına söz veren muhalefet lideri Rhallis'i görevlendirmişti. Bu anlamda o, kuzeydeki sınır birliklerini güçlendirmeyi ve kısa vadeli siparişlerle savaş malzemesi yığınaklarını doldurmaktan vazgeçmiş, silah sevkiyatını ve keza çetelerin Makedonya'ya geçişini yasaklamış ve sonbahar manevrasını tehir etmeyi planlamış, hatta "görev izniyle" yerinde olmayan subayları vatana geri getirmek istemiştir!⁴⁷

Genç Türkler, Helen unsurların hakimiyetlerine karşı mukavemetini kıran bu tavizlerle iktifa etmediler. Girit'te tekrar birlikte hükmedebilmek için aslında zararsız bir olayı -4 Ağustos'da Hanya limanının girişine Yunan bayrağı asılması- kullandılar. Genç Türkler, 1908 Ekim'inden beri pek çok yerde Yunan

⁴⁶ Gerçi Sir Edward Grey maslahatgüzar Cevat Bey'e Babıâli'nin endişelerini anladığını ve "Türkleri incitecek hiçbir şey yapmak istemediğini" temin etmiş, fakat diğer güçlerle birlikte geri çekilme kabul edilmiş ve Adada sükunet ve düzen muhafaza edildiği takdirde Girit'in on yılı aşkın süre sonra masraflı işgali de mazur gösterilmişti. FO 648, 2. 4. 1909 Grey'den Lowter'e.

⁴⁷ AA Türki 94, Band 171, 3. 8. 1909 Riepenhausen. Gerçi Wangenheim, hükümet krizinin Girit meselesiyle oluşmadığını, çünkü "Theotokisi'in bakanlığı doğal bir eceliyle öldü"- fakat galiba Girit meselesinin seyri ve nihai çözümü hemen hemen yalnız bu soru vasıtasıyla belirlenmiş, (AA Türki 94, Band 170, 23. 7. 1909) daha ileriki yıllarda da geçerliliği olması gereken bir hükümdü.

bayrağı dalgalanmasına rağmen işgal güçlerinin çekilmesinde statükonun bozulmasıyla eş değer olan ve asla kabul etmek istemedikleri bayrağın indirilmesinde ısrar ediyorlardı. İcra komitesi buna yanaşmayınca, Babıali Atina'ya Giritlilerin teşebbüsünü yazılı olarak reddetmesi, onların zamanında güçlerin onayıyla adaya getirilmiş olan askerini geri çekmesi ve Girit meselesinin çözümüne dair her iştirake resmi katılımdan vazgeçmesi için ultimatolar verdiler. Ekümenik patrikten ikametgahında Yunan bayrağı dalgalandığı için Hanya metropolitlerini görevden alması rica edilmiş ve Sultan oradaki sadık yandaşlarına dayanabilmesi için Girit'in Müslüman halkı vatanlarını terk etmeyeceklerini yeminle teyit etmişlerdir.

Rhallis, Makedonya sorunundaki somut tutumuna atıfta bulunmuş ve hükümetinin Girit meselesinde sorumluluğu olmadığını ifade etmiştir. O aynı zamanda açıkça Yunanistan'la çatışmayı amaçlayan Türkiye karşısında büyük devletlerden koruma rica ediyordu. Dört güç bunu sorumluluklarının yalnızca Adanın kaderi ile ilgili olduğu görüşünü muhafaza ettikleri ölçüde yaptılar ve Bâbîâli'ye ne Türk savaş gemilerinin Girit'e gönderilmesini ne de olaylarla ilgili Atina kabinesinin sorumlu tutulmasını tasvip etmediklerini açıkladılar. Aynı zamanda dört güç Temmuz sonunda mevcut duruma tam riayet edilmez veya eski haline getirilmezse Hanya'nın yeniden işgaliyle tehdit ettiler. Çünkü Türk gerekçesinin -"statükodan statükoya geçmek , ilhakı gerçekleştirilmeyi geciktirmez"-belirli bir haklılığı olduğu da kabul edilmelidir.⁴⁸ Üçlü ittifak-ortağı İtalya'nın meseleyi, işgal zamanı sona erdirilince tekrar Avrupa birliği çerçevesinde ele almak gerektiğini söylemesine rağmen, konunun dışında olan iki büyük devlet (Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu) umutsuzca devam eden Girit meselesine karışmaktan kendilerini korudular. Onlar, İstanbul'da müşterek diplomatik bir teşebbüste bulunulması ihtimalini önlemek için Balkan yarımadasındaki barışın korunmasına gayret sarf ediyorlar ve tamamen koruyucu güçlere bıraktıkları Girit meselesini bundan kesinlikle ayırıyorlardı.⁴⁹

Bâbîâli Yunanistan'a karşı sebepsiz yere bir savaşa kalkışacağını yalanlamış olmakla birlikte, Atina'yı birinci sınıf bir diplomatik mağlubiyete uğratmak niyeti içinde olduğu da şüphe götürmezdi. Açıkça Genç Türkler dünyaya Yunanlıların "Büyük İdea"larının balçık temele dayandığını ve idareleri altındaki Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni bir güçlenme dönemine

⁴⁸ DDF XII, Nr. 275 ve 276; AA Türki 94, Band 171, 5. 8. 1909 Miquel.

⁴⁹ GP Nr. 9648-9650 ve 9656. II. Wilhelm, "Girit güçleri, meselede kurtlar olarak kuyruklarını kayıp ettikleri için, şimdi biz başka kurtlar hatırına kuyruklarımızı Makedonya hususunda kayıp etmeliyiz! Ne güzel ! [diye] Alaycı [bir biçimde] ifade ediyordu. AA, zikredilen yer, 16. 8. 1909 tarihli Berliner Tageblatt'a mütalaa.

doğru gittiğini ispat etmek istemekteydiler. Bu arada daha çok gösteri değeri taşıyan donanma en güçlü birlikleriyle İzmir'e gittiğinde, Makedonya'daki birlikler ve ticaret boykotu son derece etkili baskı aracı olarak onlara hizmet etmişlerdir. Ordu 10 gün zarfında 100.000 kişiyle krallığa saldırabilirdi; zaten 20.000 kişi Yunan sınırındaydı. İttihat ve Terakki Komitesi savaş coşkusunun teşvik edilmesini –özellikle Arnavutların- ve İmparatorluğun ticaret merkezindeki Yunan mal ve gemilerinin boykot edilmelerini sağlamıştır.⁵⁰ Atina'nın, komite hakimiyetinin içteki zayıflığının, Türkiye'nin dışarıya karşı güçlü bir şekilde ortaya çıkmasını engelleyeceği düşüncesi isabetli olarak görünmüyordu.

[Sadrazam Hüseyin] Hilmi Paşa bu milli güç gösterisine dayanarak Yunan hükümetinin Girit'teki vatandaşlarının davranışlarına bir mesafe koymasını ve Makedonya'daki Yunan eylemlerinin hemen durdurulmasını istemiştir. koruyucu güçlerin elçileri durumu 18 Ağustos'ta İstanbul'da yapılacak müşterek bir diplomatik teşebbüsü tavsiye edecek kadar ciddi görmüşlerdir. Onlar Türkiye'ye ne Girit ne de Makedonya gibi problemlerin başına buyruk olarak Atina ile doğrudan temasla düzenlenemeyeceğini hatırlatmışlardır: Girit'te dört güç, Makedonya ile İstanbul'a sıkıntılarını bildirebilen tüm Avrupa birliği sorumludur. Benzeri ikazlar Genç Türk liderinin güvenini yaralamasına rağmen⁵¹ onlar mevcut durumla yetiniyorlar ve barışçıl düşüncelerini temkinli bir üslupla yazılmış bir cevabî notada dile getiriyorlardı.

Mamafih Türkiye en azından Makedonya bağlamında bir başarı kazansaydı hakikaten mutlu olabilirdi; “yabancı memur organları bölgeyi terk ettikten ve Yunan gizli ajanları geri çağırıldıktan sonra bu önemli eyaletin idaresini tekrar tam olarak ele alabilirdi. Girit'te ise şartlar başka türlü idi. Eğer koruyucu güçler engellemeseydi, Türkiye burada çok şey elde edebilirdi”. Fakat buna rağmen Girit meselesinin yegane nihaî ve kesin çözümü olarak görülen⁵²

⁵⁰ AA Türki 94, Band 171, 9. ve 11. 8. 1909 Miquel; 9. 8. 1909 von Ostmann.

⁵¹ GP Nr. 9673; DDF XII, Nr. 288 ve 291. Rıfat Paşa Marschall'la konuşmasında Güçlerin reform işlerinin tamamlanmasından sonra, “Makedonya'daki zorluklar yalnız ufak komşu devletlerin hırs ve fetih arzularından kaynaklandığı için” bu zamana kadar hiç kullanılmamış ve kimsenin hak ve salâhiyeti olmayan “Makedonya meselesi” ifadesine itiraz etmiştir. Fakat her şeyden önce Dışişleri Bakanı Türkiye'nin Berlin Antlaşmasını imzalayan güçlere danışmaksızın Makedonya meselesi yüzünden savaşa giremeyeceği fikrini reddetmiştir. “Bâbüâli'nin “zoraki dostluk göstererek” bunu kabul ettirmesi Berlin antlaşmasının bu şekilde bir mükellefiyet içermemesinden ötürü zaten mümkün değildi. AA Türki 94, Band 172, 5. 9. 1909 Marschall.

⁵² 52. AA. Türki 94 Band 172, 31. 08. 1909 Miquel. Hakkı Bey'in: “Girit Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası, yani fiilen otonom olmaktan çıkmıştı ve şimdi Yunan emellerine odaklanan amaca uygun olarak hizmet ediyordu ki, bu emeli gerçekleştiğinde Türkiye'deki yeniden yapılanma ve barışın aleyhine olacak bir şekilde başka bir yere

Enosis'i engellemeyi başarmıştı. Bununla İmparatorluğa bir nefes alma molası olarak fazlası verilip verilmediğine doğrusu şüphelenmek gerekir, çünkü zaman Türkler lehine değil, bilakis bütün işaretler aksini ifade etse bile şu anda mağlup rakip Yunanlılar lehine işlemekteydi.

Enosis'in akamete uğramasıyla ilgili hayal kırıklığı ve İstanbul'un kendinden emin ortaya çıkışı Atina'da etkisiz kalmamıştır. **“Ulusal ilkelere ve onura vurulan darbeler 1909 Goudi ihtilaline yol açtı”**.⁵³ Çoğunluğu genç subaylardan oluşan askeri bir ittifak Ağustos sonunda uzlaşmaya hazır Rhallis hükümetini görevden almış ve Hanedan ve parlamento-keza Genç-Türk ihtilalinde olduğu gibi- bir kenara atılmamasına rağmen o andan itibaren Krallıkta kulis arkasında kendi gücünü icra ediyordu. Onların ülke için kararlaştırdıkları program, Yunan savunma gücünün keza Yunan halkının siyasî ve ekonomik seferberliğinin güçlendirilmesi idi. Esas olarak amaç, eğer ters tepmezse Avrupa güçlerinin lütufkarlığı sayesinde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hıristiyan milletlerin eşit haklara sahip olma sürecini sürdürmeye muktedir görünen ezeli Türk düşmanlığına çevrilmişti. Bununla birlikte Yunanistan darbeden sonra tamamen kendisiyle meşgul ve dış politikada maceraya atılmak durumunda olmadığından doğrudan bir savaş tehlikesi yoktu. Buna karşın uzun vadede yeni bir Türk-Yunan ihtilafı hemen hemen kaçınılmazdı.

Goudi olayları doğudaki müstakbel çıkarlarını Yunan dostluğuna kurban etmek istemeyen koruyucu güçlerin bu kararlarını kuvvetlendirmiştir. Genç Türklerin kendilerinden uzaklaşmasını haklı çıkaran Atina'daki zayıf rejimden ne tür faydalar sağlayabilirdi ki? Fransız Elçisi Deville, Yunanlıların böylece Almanya'nın kucacağına atılacaklarını, bunun desteklenmesinin Romanya örneğinde görüldüğü gibi gücün ve gelişmenin bir garantisi olarak görüleceği tehlikesine karşı ciddi şekilde uyardı. Gerçi II. Wilhem bilhassa eniştesi Velihaht Konstantin ülkeyi terke zorlandığında Yunanistan'daki askeri ayaklanmayı sert biçimde takbih etmiştir. Fakat onun tüm kalbiyle Yunan tarafında olduğunu Hariciye Bakanının bir raporuna düştüğü derkenar ispat eder: “Türkler Girit'i kayıp ettiklerine alışmaları gerekir! Girit Yunanistan'a ilhak edilecektir!” İttihat

kaydırılacaktı. Bu yüzden Girit'in Yunanistan tarafından ilhakının gerçekleşmemiş bir amaç olarak kalması çok arzu edilmekteydi” itirafı Bâbüâli'nin bununla memnun olduğunu daha önceden ima etmişti. FO 647, 4. 2. 1909 Rodd.

⁵³ Basil Kondis, *Grece and Albania 1908-1914*, Thessaloniki 1976, s. 45; krş. Hariton Korisis, *Die Entwicklung des Parteiensystems und das Problem der Demokratisierung in einem neuen Staat. Der Weg der griechischen Parteien 1821-1910*, Hersbruck-Nürnberg 1966, s. 179-181; Victor Papacosma, *The Military in Greek Politics: The 1909 Coup d'Etat*, Kent (Ohio) 1977.

ve Terakki bunu engellemeye niyetlenirse, bu suretle yalnız kendi çöküşüne sebep olur; “[bundan dolayı] bırak Girit ayrılısın”!⁵⁴

Bununla birlikte Kaiser’in isteği Hariciye Bakanlığı’nda asla kanun değildi. Aehrenthal, Türkiye’ye bir hizmette bulunmak ve Raccogni’deki⁵⁵ Rus-İtalyan buluşmasının etkilerini akamete uğratmak için Girit meselesinde müşterek adım atmayı teklif ettiğinde, Alman meslektaşı Schön bunu reddetmiştir. Viyana Girit üzerinde Türk hükümlerinin devamına taraftar olmasına rağmen, Alman elçisi Marschall bu düşüncüyü “tamamen kabul edilemez” olarak nitelendirmiştir! Keza Berlin Bâbâli’nin uluslar arası bir Girit konferansı toplantısı teklifini reddetmiş ve Vossische Zeitung güya Türklerin Yunan yanlısı bir Girit düzenlemesine hazır olduğu haberlerini neşredince, Bethmann Hollweg* İmparatorluğun İstanbul’daki hakimiyet savaşında zor durumunu ağırlaştırmamak için kampanyanın kesilmesini sağlamıştır.⁵⁶ O aynı zamanda Roma’nın Yunan isteklerine hâlâ çok olumlu bakmamasına rağmen, Türk Dışişleri Bakanı Rifat Paşa’nın teşvik ettiği gibi, İtalyanlara ortaklarıyla adanın yeniden işgali için harekete geçmesini tavsiye etmiştir.⁵⁷ İmparatorluk hükümeti seçimini yapmıştı; Yunanistan’ın lehine monarşik dayanışma içeren özel bir politikaya yer yoktu.

Uzun süren geçici hal Girit’e çok zararlı olmuştur. “İlhakın ilanından beri buradaki yerli politikacılar arasında hakim olan birlik parçalanmaya başlamış, güçlerin kararını beklemeyen, bilakis şimdiki durumunda Girit halkının hangi kararı alacağını danışmak için bir milli meclis toplanmasını isteyen bir parti ortaya çıkmıştı”.⁵⁸ Gerçi milletvekillerinin ekserisinin itaat ettiği parti liderleri Michelidakis ve Venizelos eskisi gibi taraftarlarını sükun içinde tutuyorlardı,

⁵⁴ DDF XII; Nr. 300; GP Nr. 9686 not.

⁵⁵ Buna ilaveten krş., F. Tommasini, L’Italia alla vigilia della guerra. La Politica estera di Tommaso Tittoni, Bologna 1935, Bd. 5, s. 477-503.

* Bethmann Hollweg (1856-1921); Bülow’un 7 Temmuz 1909’da görevden ayrılmasından sonra Prusya Başbakanı ve Dışişleri Bakanı. Çevirenin notu (Çn.)

⁵⁶ GP Nr. 9674-9676; AA Türki 94, Band 174, 12. 1. 1910 Marschall ve mütalaası.

⁵⁷ GP Nr. 9683 ve 9684, 9691 not. Tutumuna ödül olarak İtalya Yunan deniz kuvvetleri için telsiz telgraf donanımı verebilecekti, bu yüzden Wangenheim, “Yunanistan Girit dolayısıyla koruyucu güçlerin tevecçühüne hala muhtaçsa, Yunan hükümeti tarafından yapılan büyük siparişlere Fransız, İngiliz veya İtalyan firmalarının talebi karşısında Alman talebinin önceliğini koruması imkansız olacaktır. Bizim endüstrimizin burada uğradığı kayıplar, ancak Türkiye’ye meyilli Girit politikamızın etkileri kendini muhtemelen Almanya’daki askeri ve diğer alanlarda bahş ve ihsan edilerek dengelenecektir” dedi. AA Türki 94, Band 170, 17. 7. 1909 Wangenheim.

⁵⁸ AA Türki 94, Band 173, 13. 10. 1909 Krüger. Bu fikri tasvip edenlere eski Bakan Koundours ve eski Yunan Başbakanı Mavromichalis’in yeğeni büyük emlak ve toprak sahibi Konstantin Manos da dahildi.

fakat koruyucu güçler en azından Hanya'da Girit meselesine geçici bir çözüm getirecek bir teklifte bulunmayacak olurlarsa, ada halkının gelecek bahardaki Yunan Parlamento seçimlerine iştirakinin önlenemeyeceğini hesaba katmak zorundaydılar. Ancak vakti geldiğinde bunu Türkiye ile müzakere edeceklerine dair yaptıkları 1 Aralık 1909 tarihli açıklamaları uyarılan hissiyatı yatıştırmaya yetmez.

Hakikaten müttefik güçlerin görevi kiskanılacak gibi değildi, çünkü girilen çıkmaz yolun kolay bir çıkışı yoktu. Girit'in tekrar işgali büyük maddî fedakarlığı gerektiriyordu ve Avrupa siyasî bir çözümün gerekliliğini asla yadsımıyordu. Türk gazetelerinin tartışmaya açtığı Sisam adası modeline göre bir otonomi-düzenlemesi, Yunanlılar için adanın bağımsızlığı gibi az kabul edilebilirdi.⁵⁹ Yüksek Komiser Zaimis'in yabancı askeri birlikler olmadan geri dönüşü veya Doğu-Rumeli'nin 1885'te Bulgaristan'la⁶⁰ olduğu gibi Girit'le Yunanistan arasında bir bağ kurulması Türkiye'nin tepkisine yol açacaktı. Bundan dolayı geriye bütün tarafların kabul edebilecekleri umulan yegane politika olarak Temmuz 1909 statükosunun devamı kalmaktaydı, üstelik şimdi Giritlilerin kendileri de kaderlerinin kesin bir şekilde dikkatlice belirlenmesini istemekteydiler.

1910 Ocak'ında Venizelos ve Konstantin Monos askeri birlikler ve onlar tarafından kontrol edilen hükümetle müşterek bir eylem planı belirlemek üzere Atina'ya gelirler. Bu plan ileride Girit'in ilhakını kendi gücüyle gerçekleştirecek durumda olması için Yunanistan'ın güçlenmesiyle ilgili gerekli kanuni tedbirleri alması gereken, yeni bir parlamento seçimi yerine milli bir

⁵⁹ Son düşünce 1907'de İngiltere Başkonsolosu Peel tarafından ortaya atılmış ve ada halkının Venizelos taraftarlarında yankı bulmuştu: **"Bu grup, Prens Georg'un Yüksek komiserliği ve çok arzu edilen resmi görevlere tayin edilen bir çok Yunanlının döneminde maruz kaldıkları yanlışlıkların acı hatıralarını taşırlar. . ."** (FO 443, 30. 9. 1907 Peel). Rus Dışişleri Bakan vekili Çarykov **"Giritliler gerçekten Yunanlılarla birleşmeyi kalpten istemiyorlardı. . . "Eğer şimdiki idare 3-4 yıl daha devam ederse, Giritliler birleşmektense bağımsızlık yolunda gerçek niyetlerini tedrici olarak ifade etmeye başlayacaklardır"** diye teyit ederken 1908 düşüncesini kabul etmiştir. İngiliz Dışişleri Bakanlığında böyle bir çözüm memnuniyetle karşılanmış, ancak gerçekleştirilmesine dair görüşler olumsuzdu: **"Maalesef kriz, bu bilinç altı eğilimler olgunlaşmadan ortaya çıktı ve Giritliler birleşmek için fazlasıyla ses ve yaygara kopardılar, ki şimdi bu yüzden utançlarından gözyaşı dökmektedirler"**. FO 444, 10.10. 1908, Nicholson ve mütalaası.

⁶⁰ İngiliz görüşüne göre Türklere daha başlangıçta şahsi bir birleşme -Adanın Georg I'e kiralanmasına benzer biçimde -atfedilebilirdi: **"Türkiye her zaman savaşla fethettiği toplumlara toprak bırakmaz, fakat yönettiği toplumlardan daha prestijli olan hükümdara bırakabilir"** (FO 648, Rodd'a 27. 3. 1909 tarihli not). Bununla birlikte İstanbul'daki Fransa Büyükelçisi böyle bir çözümün savaş demek olduğunu belirtmiştir. **"Giritlilerin zevk için kışkırtıkları ayrıntılı olayları düzenlemek için her altı ayda bir bu ölçülerde yardım etmeye giderek kendimizi tehlikeye atamayız"**. DDF XII, Nr. 446.

meclis çağrısını öngörüyordu. Bu reform sürecinin herhangi bir şekilde engellenmesini önlemek ve gerekli Avrupa desteğini sağlamak için Makedonya ve Girit’de düzen ve sükunet ve keza Türkiye ile dostça ilişkiler korunmalıydı.⁶¹ Şüphesiz Giritliler, Ekim 1908’de daha ziyade şekli olan kazanımlardan -Yunan kanunlarının kabulü, pulların üzerine “Hellas” kelimesinin basımı, her ihtimale karşı Atina istinat mahkemesinin ikinci merci olarak yetkili olması -vazgeçmek niyetinde değillerdi.

Daha ilk andan itibaren bu tür hassas bir dengeyi muhafazası bütün taraflarca son derece dikkat ve iyi niyet gösterilmesini gerekli kılmaktaydı. Ancak böyle bir tutum içinde olunması beklenemezdi. Bu yüzden Fransız diplomasisi, durumun ilkbaharda ağırlaşması halinde, karşı tedbirler üzerinde uzlaşılmasını teklif ediyordu. Koruyucu güçler Girit parlamenterlerinin Atina Meclisine gönderilmesinin engellenmesi gerektiğinde hemfikirdiler. Fakat bunun nasıl sağlanacağı tartışmalıydı. İzvolskij “**Büyük ölçüde masraflara yol açacağı ve Rus askeri yetkililerinin çıkardıkları güçlükler sebebiyle**” kara birliklerinin kullanılmasını ret ettiği ve bunun yerine “**faydasızlığının çok iyi farkında olmasına rağmen**”, bir filo gösterisinde bulunulmasını teklif ettiği sırada Grey, Girit gümrüklerinin işgal edilmesini onaylamıştır. Fransız Dışişleri Bakanı Pichon, bilhassa Giritlilerin kapitülasyon meselesindeki tutumuna kızmış olmasından ötürü adanın tekrar işgalini istemekteydi.⁶² Neyse ki, Atina’nın ölçülü davranışıyla bir kriz çıkması önlenmişti : Askeri cunta feshedilmiş ve parlamento seçimi yaza ertelenmiştir. Fakat Hıristiyan politikacılar, Mart ayında ada parlamentosuna seçilen Müslüman milletvekillerinin yemini Kral Georg adına yapmalarını isteyince ortam gerginleşmiştir.

⁶¹ AA Türki 94, Band 174, 13. 1. 1910. Wangenheim. Grey bu bağlamda, “Eğer Giritliler, Yunan ordusu Türklere karşı hazır duruma gelinceye kadar, Yunanistan’a mebus göndermeme formülünü benimseyerek gururlarını yatıştırabilirlerse, bu gerçekten süresiz bir erteleme olacaktır” dedi. FO 908, Wratislaw’a 21. 1. 1910 tarihli not.

⁶² DDF XII, NR. 408, 409 ve 412; FO 881, 31. 5. 1910 O’Beirne ve mütalaası. Girit icra komitesi Yunan kanun yapıcılığını üstlendikten sonra kapitülasyon rejimlerinde öngörüldüğü gibi, yerel mahkemelerin karar merciindeki yabancı konsolosların [bu mahkemelere] iştirakine karşı olduğunu açıkladı. Bunun üzerine Paris, Giritlilerin aklını başına getirmeyi ekonomik baskı araçlarıyla, yani ithal ürünlere peşin ödeme talebini tavsiye etti. Bununla birlikte onun itilaf dostları Almanya ve Avusturya’nın iştiraki kesin olmadığı ve her halükârda üçüncü ülkelerin ticareti, bilhassa öngörülen tedbirlerden Yunanistan kâr sağlayacağı için böyle bir yolu reddettiler. Bu yüzden koruyucu güçler 1 Şubat tarihli notalarında Girit hareketinin yalnız genel tehlikeli neticelerine işaret ettiler. Buna rağmen Hanya kısa bir tereddütden sonra baskılara boyun eğdi. FO 882, 4. 1., 6 ve 8. 2. 1910 Wratislaw; 8. 1. 1910 Bertie ve mütalaası.

Giritlilerin bu yeni talebi karşısında Türkiye’de hemen bir protesto hareketi yükselmiştir. Tanınmış Genç-Türk gazeteci Hüseyin Cahit* “Tanin”* deki ateşli bir makalesinde Osmanlı donanmasının Suda koyuna gitmesini tavsiye etmiştir. Koruyucu güçlerin bir önceki yılın yazındaki krizin tekrarlanmasını ve Yunan kraliyet hanedanının tehlikeye düşmesini engellemek için müdahale etmeleri gerekiyordu. Bunu, Hanya’da genel bir uyarıda bulunarak ve Müslüman parlamenter ve memurlardan belirli şartlar dahilinde yemin istemeden yaptılar. Rakibi Michelidakis’in taraftarlarını ayartarak ada parlamentosunda az bir çoğunluğu (59’a karşı 54 oy) bir araya getirmeğe muvaffak olan Girit hükümet şefi Venizelos ve adadaki Yunan hükümet temsilcisi Rangabé (Rankavis) aynı şekilde etkiliydiler. O ihtiyatlı unsurları bir araya getirdiği için durumun sakinleşeceği hesabını yapabiliyordu.⁶³ Başaramaması halinde, Girit’in yeniden işgali ve müttefiklerce bir yüksek komiserin atanması hemen hemen kaçınılmazdı.⁶⁴

Babiali koruyucu güçlere Girit’te aşağıdaki temele dayanan bir düzenleme teklifinde bulunmak için fırsattan istifade etmiştir: 1-Adanın otonomisi; 2-Giritlilerin Sultanın hukukuna karşı çıkmaları halinde doğrudan cezalandırılmalarında Türkiye’nin yetkili olması; 3-Suda koyunda bir Türk savaş gemisinin konuşlandırılması; 4-vergi ödenmesi; 5-yerli Müslüman halkın haklarının çiğnenmesi halinde de Türkiye’ye müdahale hakkı olması;6-Ada halkının bütün Helen amblemlerinden (bayraklar, pullar vs.) vazgeçmesi.⁶⁵ Bu gelişme karşısında Paris, Roma ve Petersburg Londra’da Girit için bir toplantı yapılmasının zamanın geldiğini gördüler; fakat İngiliz diplomasisi çözüm imkanı görmediği için bu düşüncüyü kesinlikle reddetmiştir: **“Yunanistan Kralı**

* Hüseyin Cahit [Yalçın] (1874-1957), yazar, gazeteci ve siyaset adamı. Daha fazla bilgi için bk. Fahir İz, “Husayn Djâhid (Hüseyin Cahit Yalçın)”, Encyclopaedia of Islam (New.ed.), III, 621-623. Çn.

* İstanbul’da 1908-1947 yılları arasında yayınlanan günlük gazete. Çn.

⁶³ AA Türki 94, Band 174, 21. 5. 1910 Marschall; Band 175 1. 8. 1910 Krüger; FO 881, 23. 5. 1910 Wratislaw. Venizelos’un hükümet programı aşağıdaki noktaları ihtiva ediyordu: 1-Kamu güvenliğini sağlama ve Müslüman azınlığın korunması 2-Yeni Cemaat meclislerinin teşkili 3-Ziraat Bankası’ndaki sermayenin artırılması ve Girit- Bankası’nın Yunan milli bankasıyla birleştirilmesi 4-Ruhbanlara yeterli ücret sağlamak için manastır idaresi reformu 5- Milis kuvvetlerinin sayısı artırılırken hizmet sürelerinin 12 aydan 6 aya düşürülmesi 6- Üzüm yetiştiriliciliğinin teşviki keza liman ve ulaşım yollarının inşası.

⁶⁴ Pichon bu seçimi 1906’daki sözünün aksine Bâbüali ile uzlaştıktan sonra Yunan Kralının onayıyla yapmak istiyordu! DDF XII, Nr. 498 ve 503.

⁶⁵ İngiliz Dışişleri Bakanlığı’nda bu teklif ciddiye alınmadı;Hardling, “Türkler, yapmış oldukları katliam, kötü idare ve uluslararası birliklere saldırılarından dolayı, Güçler tarafından adayı boşaltmaya mecbur edildiklerini unutmuş görünüyorlar. Saat geriye döndürülemez, yapmış oldukları teklif adada yeni katliamlara ve isyanlara yol açabilir” diye eleştirdi. FO 882, Lowter’e 2. 6. 1910 tarihli not.

tarafından atanacak bir Yüksek Komiser veya Türkiye tarafından atanan bir vali ile sağlanacak muhtariyet Türkler veya Giritlilerce kabul edilmeyecekti. Uluslararası askeri güçler tarafından yapılacak bir işgal ciddi bir harekate dönüştürülemezse, belki de Müslümanların katliam veya Teselya'nın istilası sonucunu verecekti. Giritlilerin Müslüman mebusları kabul etmeleri ve inatlarından vazgeçmelerini samimiyetle ümit etmekten başka yapacak bir şey yoktu".⁶⁶

Grey, Giritliler bütün milletvekillerinin yemin etmeleri hususunda ısrar etmeleri halinde yegane olası ihtiyatî tedbir olarak, Girit sularında savaş gemilerini iki kat arttırmayı ve karaya denizci çıkarmayı düşünüyordu. Bunların görevi, statükoya geri dönene kadar Hanya gümrük dairelerinin işgali ve gelirlerin yed-i emine verilmesi olacaktı. Doğrusu müttefikler plana karşı tavır aldıklarında bu tarz sınırlı bir eyleme karşı Londra'nın gözden çok az uzak tutabileceği hatırı sayılır endişeler ileri sürüldü.⁶⁷ İzvolskij, Giritlilerin tüm adanın tekrar işgaliyle tehdit edilmesini ve yabancı bir idarenin oluşturulmasıyla hadlerininin bildirilmesini önermekteydi. Grey onu, 1-Filo mevcudunun güçlendirilmesi ve önce bu tedbirlerin etkisinin beklenmesi 2-İşgalin açıkça yalnızca Girit meselesinin çözümüne kadar göze alınması ve 3-Hemen bununla ilgili görüşmeler Avrupa uyumu çerçevesinde müzakere edilmeye başlanması şartlarıyla onaylamıştır. Aynı zamanda Paris'in, Bâbiâli'yi hükümler hakkına dair teminat vererek sakinleştirmek⁶⁸ ve Yunan karşıtı politikasını sona erdirmeye yönlendirmek için Bâbiâli'ye vermek istediği bir nota taslağını da onaylamıştır.

Uzlaşının Girit meselesinde Fransa ve İngiltere arasındaki karşılıklı ilişkilerde bariz can sıkıntısı doğuran, rol değişikliği meydana getirdiği

⁶⁶ FO 882, 10. 6. 1910 Hardinge.

⁶⁷ Başkonsolos Wratilaw Giritlilerin "pasif direniş"e geçmesinden korkuyordu, "Konuşmaya değer herhangi bir gelir yokken" en azından hükümet istifa ederdi, ihtimal ki gümrük dairesi personeli de "İkinci halde. . . eğer yeni personel hazır etmezsek bütün ticaret duracaktır. Çevrede oturan Müslümanlar açısından bakarsak, onlar bile malı mülkü bırakıp, kasabalara gelme eğiliminde olsalar bile onlara orada bakmak için düzenlemeler yapmak zorundayız". İstanbul'daki Fransız Elçisi Bompard'ın eleştirisi tamamen doğaldı: "Esasen Giritlilerin haz duyarak kışkırttıkları olayları kontrol altına almak için her altı ayda bir benzeri şekilde çözümler ortaya koyamayız. . . İngiliz tekliflerini kabul etmek şartıyla Girit'in kati statüsünü ele almak yerinde olacaktır", DDF, XII, Nr. 514.

⁶⁸ FO 883, 15. 6. 1910 Grey'den Bertie; 20. 6. 1910 Rus notası ve mütalaası; DDF XII, Nr. 518. Paul Cambon, Türkiye'nin adadaki yegane hükümler hakkı Suda'da dalgalanan bayraktan ibarettir" diyerek notanın amacı ve biçimselliğin pratik anlamsızlığıyla ilgili ilk kez 1898'den beri Girit bağlamında kullanılan "hükümler yasaları" ifadesini haklı çıkarmıştır (FO 883, 18. 6. 1910 Hardinge). Grey bu açıklamayla yetinirken Rus diplomasisi endişelerini bildirmiş, fakat ağırlığını koyamamıştır. FO 883, 23. 6. 1910 Hardinge.

yadsınamazdı.⁶⁹ İngilizler Yunan taraftarı düşüncelerini -gerek Kamil Paşa'nın düşürülmesine olan kızgınlık gerek hanedan ilişkileri sebeplerinden olsun⁷⁰- daha güçlü bir şekilde vurguladığı sırada, Paris Antant ortaklarıyla ilişkisinin bozulacağından endişe duymasa Berlin ve Viyana'nın davranışını severek taklit edeceğini ihsas ettiriyordu. Londra'daki İtalya elçisi Temps gazetesinin tutumunu konuşmasını daha Abdülhamit zamanında verilmiş olan paralara bağlamakta; buna karşın İngiliz gazeteleri **"Entente cordiale"** bozulmasıyla ilgili Alman politikasını sorumlu tutmaktaydı. Bununla beraber Almanya'nın özel konumunu daha ne kadar sürdürebileceği şüpheliydi. Zira Türk tarafı da Mihver devletlerin (Almanya ve Avusturya-Macaristan) işin işine karışmalarını arzu etmekte ve bunlar olmadan Girit'te kesin bir çözüme ulaşılabileceğini mümkün görmemekteydi.⁷¹

İstanbul'daki koruyucu güçlerin girişimi, Yunan gemilerine yabancı eşyaların yüklenmesi boykotunun kesilmesini sağlamıştır. Bununla birlikte İttihat ve Terakkinin Yunanistan'a karşı sert tutumu devam ediyordu. Atina'nın Giritlilerin yumuşaması için destek sağlaması ve Antant'ın Hanya'da güvenebilecekleri bir dosta sahip olmaları daha da sevindirici bir husustu. Wratislav, Venizelos hakkında: **"Ülkesindeki her hangi birinin, ne bu olayda ne de kişisel düşüncelerin tamamen göz ardı edilmesinde, bu tür bir cesaret veya kararlılık sergileyebileceğini kesinlikle tahmin edemiyorum"** diye yazmaktadır.⁷²

⁶⁹ Fransız basını açıkça, **"Fransa, Girit meselesine kesin bir çözüm bulma çabasındayken İngiltere'de durmuyor ve palyatif ve geçici tedbirlerle yetiniyordu"** diye İngiltere'yi eleştirmişti (FO 883, 15. 6. 1910 Bertie). II. Wilhelm bu bağlamda Fransa tarafını tutmuş ve İngiliz politikasını halledilmeyen problem olarak değerlendirmişti: "İngilizler her şeyi asayişsiz bırakmak istiyorlardı, nihayetinde Türkiye ve başkalarını aldatmak ve Girit'te hazmedemediklerini Yunanistan'a bırakmak için görüntüye göre herkesi memnun etmekte ve ihtilaflar geliştirmekteydiler". AA Türki 94, Band 175, Kühlmann'a 15. 6. 1910 tarihli not

⁷⁰ VII. Edward'ın eşi, kardeşinin Atina'daki yerini sağlamlaştıracak kati bir çözüm için destek olmuştur (DDF XII; Nr. 402); Alman görüşüne göre hanedan faktörü, İngiltere'nin yeni hedefi için belirleyiciydi. "Libarallerde de hâlâ eski moda Phil hellenizmin iyi bir parçası saklaydı . . . fakat bütün dikkate rağmen Altın Boynuz'daki hayatı Büyük Britanya çıkarlarını tehlikeye maruz bırakacak, bir İngiliz politikasını açıklamaya böyle duygusal motifler yetmezdi". AA , zikredilen yer, 16. 6. 1910 Kühlmann.

* Kelime anlamı kalbi samimi ittifak demek olup, İngiltere ile Fransa arasında kuzey Afrika kolonyal meseleleri ile ilgili 1904 yılında yapılan antlaşma. Çn.

⁷¹ FO 883, 20. 6. 1910 Grey'den Rodd'a. Girit konferansına tepki, **"eğer işgal güçleri, Girit'e zorla bir çözüm empoze etmek durumunda kahlarsa, bu 14 yıllık işgalin üzücü bir sonu olacaktır"** gerekçesiyle bilhassa İtalya'dan (FO, zikredilen yer) veya bu durumda Bosna ve Bulgaristan'a nazaran niçin başka davranmak gerektiğini görmek istemeyen Rusya'dan gelmişti.

⁷² FO 883, 11. 7. 1910 Wratislav.

Başbakan ümitsizce halkını büyük güçlerin talepleriyle ilgili olarak kazanmaya çalışıyor ve hatta muhalefete hükümete iştirakini ihsas ediyordu. Fakat Michelidakis, taraftarlarının Girit'teki devlet hizmetlerinden çıkartılmalarından dolayı her türlü işbirliğini ret etmiş ve bütün işi, kendi politikası dört karşı oyla kabul edilen parlamento oturumuyla ilgili nisbi ekseriyeti epey çabayla bir araya getirmeyi başaran rakiplerine bırakmıştı.⁷³

“Özellikle meclis bir aydır toplanmadı ve her şey sakindi”⁷⁴, dolayısıyla artık huzursuzlukla ilgili bir tehlike olmadığından dört güç Hanya'nın makul davranışı karşısında ilave savaş gemilerini geri çekerek mukabelede bulunmuşlardı. Bâbîâli de 16 Müslüman milletvekilin en azından bir oturuma iştirak edebilmiş olmalarını gönülden görmek istemesine rağmen memnuniyetini ilan etti.⁷⁵ Buna karşın Bâbîâli Yunanistan'ın müdahalesi hakkında ağır bir şikayette bulunmuş, fakat İngiliz Müsteşar Charles Hardinge tarafından karşılıklı vaatlere rağmen Yunanistan'a karşı ticari boykot sürdürdüğü müddetçe Bâbîâli'nin güçlerden Atina'ya müdahale edilmesini isteyemeyeceği ileri sürülerek reddedilmiştir.⁷⁶ Girit'te ise birlik politikasının geçici akamete uğramasıyla yetinilmiş, fakat aynı zamanda, **“hükümetin mevcut halinden daha otoriter ve istikrarlı olan ara dönemin geçici olarak desteklenmesi gerektiği”** vurgulanmıştır. Bu gibi geçici çözüm her şeyden önce Kondouros'un uzun süredir taraftar olduğu Yüksek komiserin geri dönüşünü öneriyordu.⁷⁷

⁷³ FO 883, 30. 6. ve 8. 7. 1910 Wratislaw. İngiliz Başkonsolosunun hiddeti muhalefet lideri Michelidakis'e yöneldi: **“O. . . Girit çıkarlarını koruma konusunda tek yalanın büyük güçlere boyun eğmek olduğu konusunda hasmıyla hem fikirdi. Buna rağmen, sözüm ona destekçileri kaba insanlar tarafından alt edilmesine müsaade etti”**. Onun bunu, Yunan sarayına üst perdeden ilan ettiği bağlılığıyla nasıl bağdaştıracağı bilmece olarak kalmaktadır. FO 883, 11. 7. 1910 Wratislaw.

⁷⁴ FO 883, 14. 7. 1910 Wratislaw; Rodd'a 15. 7. 1910 tarihli not. Hatta Fransa ve İtalya zaman zaman bütün gemilerini Girit karasularından çekiyorlardı.

⁷⁵ Venizelos bunu, milletvekilleri talimatları açıkça İstanbul'dan aldıkları ve bundan bahis ettikleri için kabul edilemez olarak gördüğünden reddetmiştir, onlar Osmanlı hükümetinin adaya 1898'de verdiği otonomiden başka bir şey tanımıyorlardı (FO 811, 13. 5. 1910 Wratislaw). Buna rağmen oturum paralarını almalarını sağlamıştır.

⁷⁶ Yunan hükümeti güçlerin Hanya'ya yardım ricasını dünyaya, **“Girit'in egemenliği gerçekte Atina'daydı”**yı belgelemek için fırsat olarak kullanmıştır (FO 883, 8. 7. 10 Young). Norman bundan hayrete düşmüş görünmektedir: **“Nüfuzlarını kullanma taleplerine cevaben Yunan hükümetinin böylesine kasti, saygısız ve provokatif bir şekilde davranacağını kimse hayal edemedi”**. FO 883, Young'a 10. 7. 1910 tarihli not.

⁷⁷ FO 885, 21. 7. 1910 Wratislaw. Halbuki İngiliz temsilcinin, **“yetenekli ve mütevazî bir adam olmasına rağmen bir parti politikası ve Yüksek Komisere bağlılığına uygun bir ağırlık ve otoritesi olmayabilirdi”** diye itiraz ettiği İzvolsky, Venizelos'u bu bağlamda uygun aday olarak tavsiye etmiştir (FO 881, 13. 5. 10 Wratislaw). Bundan başka Bâbîâli onun atanmasına karşı olduğunu Kral Georg daha atamayı tasdik etmeden protestoda bulunarak,

Venizelos sağlığını etkileyen parlamento zaferinden sonra tedavi için İsviçre'ye gitmiştir. Yunan Parlamentosuna adaylığını gıyaben açıklamıştı. Bunun üzerine Rhallis 4 Venizelos karşıtını kendi seçim listesine almak için vakit kaybetmedi.⁷⁸ İngiliz diplomasisi sert bir Türk tepkisinden –diplomatik ilişkilerin kesilmesi gibi- sakınmak için olası bir vekillikten vazgeçmeye razı olacak adaylar arıyordu. Michelidakis ve Koundouros buna hazır olduklarını açıkladılar. Venizelos'un ihracı Yunan iç politikasına ağır bir müdahale olacağından kendisi için bir istisna yapılmalıydı. **“Mr. Venizelos'un, sadık reformcuların lideri olacağı ve popüler partinin de kahramanı olduğu hususu gözden kaçırılmamalıdır”**.⁷⁹ Bu gerçek ve seçilmesi ihtimali karşısında büyük devletlerin daha baştan ona karşı cephe almaları akılcı bir davranış olamazdı. Üstelik seçilmesi halinde Girit'te üstlendiği bütün memuriyetleri bırakmaya da hazırdı. Buna karşın Türklerin Venizelos gibi derhal kendisinin Yunan vatandaşı olduğunu ileri süren Giritli Polygheorgis'in istifasında ısrar etmeleri halinde, kendisine sahip çıkılmamalıydı.

Milli Meclis seçimleri Venizelos'un ezici şahsi bir başarısıyla sonuçlanmıştır. Bu durumda İstanbul için o da artık erişilmez olmaktadır.⁸⁰ Gerçi Bâbîâli diğer Giritlilerin seçilmesine karşı protestoda bulunmuş, fakat büyük güçler söz konusu olan politikacıların vekilliklerini kabul etmeyeceklerini bekledikleri için bu meselede aktif olmayı gerekli görmemişlerdir. Ancak Atina'nın seçimlerin geçersizliğini yalnız parlamentonun kendisinin belirleyebileceğini vurgulaması, dolayısıyla Giritlilerin en azından bir oturuma iştirakinin kaçınılmaz olması, müttefiklerin net bir tavır almasını kaçınılmaz kılmıştır. Mallet, **“Atina'da iyi niyetin olmadığı ve 1881'de Teselya'nın alınmasında ve 1896'da olduğu gibi büyük**

bildirmişti; gerçi Zaimis'in geri dönüşü yeni bir atamayı gereksiz kılmış, fakat bu atama Türkler tarafından yine de reddedilmiştir. Aynı yer, 30. 5. 1910 Türk notası.

⁷⁸ O bunu , **“Girit kolonisinin bazı oylarını diğer Giritlilere transfer etmeyi ümit ettiği ve böylece Venizelos'un başarı şansını azaltacağı gibi”** tamamen parti taktiği sebebiyle yapıyordu (FO 884, 5. 8. 1910Young). Bu Michelidakis'in taraftarı olan Papamastarakis, Koundours ve Polygheorgis hakkındaydı. Hükümet, adaylar krallıkta varyatını ispat edebildikleri takdirde, atamalara karşı bir şey yapamıyor ve seçimi reddedemiyordu. Diğer taraftan Rhallis burada milli bir şeref meselesinin söz konusu olduğunu ve Yunan halkına dışarıdan politik haklarının sınırlandırılmasının empoze edilemeyeceği nokta-i nazarında duruyordu. FO 884, 17. 8. 1910 Wratisslaw. Bununla ilgili krş. DDF XII, Nr. 543.

⁷⁹ FO 884, 21. 8. 1910 Young. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nda, **“Türkler Girit'te Venizelos'un hizmetlerini kaybetmeyi kabullenmelidirler”** denmekteydi. Girit'i kendi arzusuyla terk etmek istediği takdirde, uzun zamandır Yunan vatandaşı olduğu için Sultanın tebaalığından çıkmak hususunda bile onun onayına muhtaç değildi. Aynı yer, not.

⁸⁰ Venizelos, Rhallis'in taçsız kral olarak hakim olduğu Attika Böötien seçim çevresinde 37 703 oyla Bakan Dragoumis (24 659) ve Rhallis'in (23 449) önünde seçildi. Krş. Korisis, a. g. e. , s. 182.

güçlerin müdahalesine ümit bağladıkları açıktır” vurgusunu yapmıştır. Fakat bu kez onlara taviz verilmemeliydi. **“Yunanistan, Türkiye’ye karşı yaptığı davranışların ve mevcut tavrını devam ettirmesinden doğabilecek sonuçları ne kadar ciddi de olsa bütün sorumluluğunu üstlenmek zorundadır. Bu, gerektiğinde veya buradaki hissiyat veya yabancı dostlarımızın istekleri doğrultusunda müdahale etmesine mâni değildir. Fakat mevcut durumumuzu açıklığa kavuşturur”**.⁸¹

Genç-Türkler, Giritli Milletvekillerine⁸² müsaade edilmesi hususunda başlangıçtaki ihtiyatlılığı bırakmışlar ve Lowther’in belirttiği gibi Girit meselesini kati çözüme zorlamak için koruyucu güçler üzerinde baskı aramaya başlamışlardır. **“Başarısızlık durumunda, [Yunanistan ile] düşmanlık tehlikesi açığa çıkabilir ve her ne kadar son dönemlerde gerçekleştirilen askeri hareketlerden bilgin yoksa da Türklerin bu durum için hazırlıklı olduğu düşünülebilir”**. İhtimal ki düzenin yeniden tesisi için bir saldırıya bahane oluşturabilmek amacıyla Türk ordusunun İran Azerbaycan’ında yaptığı gibi⁸³ Taselya’daki ziraat sahadaki huzursuzluklar tahrik ediliyordu. Bundan başka şimdi ticari boykot Giritli Hıristiyanları da kapsamak üzere genişletilir. Gerekçesi adanın Osmanlı İmparatorluğuna kaçırılan Yunan malları için transit yer vazifesi görmesiydi.⁸⁴ Açıkçası komitedeki aşırı kesim tuttuğunu koparmıştı.

Seçim denetleme komisyonunun sözü edilen üç Giritlinin seçiminin hukuka uygunluğu hakkında karar vermekten imtina etmesi ve bunların Milli Meclisin toplantısından önce vekillikten vazgeçmeleri karşısında, Yunanlılara yumuşamaktan başka bir şey kalmamıştı. Venizelos 17 Eylül 1910’da kısa bir müddet sonra Yunan siyasetinde önemli bir rol oynayabilirim düşüncesiyle

⁸¹ FO 884, 31. 8. 1910 Young; 2. 9. 1910 Young ve mütalaası. Birincisi Türkiye’nin sefer için parası olmadığı ve ikincisi, **“Türkiye Yunanistan’a karşı ne tür başarı elde ederse etsin, dört büyük güç tarafından başarılarının semeresinin kalıcı olmasına müsaade edilmeyeceğini”** bildiği için doğrudan bir savaş tehlikesi yoktu. FO 885, 16. 9. 1910 Cartwright.

⁸² İngiliz sefir peşinen, **“Gayri resmi hükümetin davranışlarıyla zaman zaman uyum göstermeyen resmi hükümetin beyanlarına fazla güvenmeyin. Özellikle Selanik’te olmak üzere Genç-Türk çevrelerinde yarı cumhuriyetçi fikirler dolaşmakta ve belki de hanedan karşıtı bir ayaklanmayla sonuçlanabilir ümidiyle Yunanistan’daki durumu karıştırmaya yönelik manevra eğilimine dair göstergeler azdır”** diye uyardı.

⁸³ Krş. Bradford G. Martin, German-Persian Diplomatic Relations 1873-1912, s’Gravenhage 1959, s. 96-105.

⁸⁴ FO 884, 4. 9. 1910 Lowther. Giritliler bu tedbire Müslüman vatandaşlarıyla cevap vermeye niyetlendiler, fakat bu İttihat ve Terakki’nin hemen vazgeçmesiyle yapılmamıştır. Aehrental Türk tavrını, **“Yunanistan’ı korkutmak için savaş taraftarı konuşmak”** olarak karakterize etmekteydi ki; böylelikle kamuoyu sakinleşecekti. Aynı zamanda büyük güçlerin, Türklerin sahip oldukları hakların ilgasını, **“Girit meselesinin bıkkınlığından”** dolayı yorumsuz kabul etmesi engellenmek isteniyordu. FO 885, 16. 9. 1910 Cartwright.

tarafklarlarının kiralanan ve doldurulan buharlı bir gemiyle Pire'ye hareket etmiştir.⁸⁵ Ada'da halef olarak hiçbir hükümet tecrübesi olmayan ve en nihayet bir ara hükümet başbakanı olarak itibar edilecek olan Dr. Maris'i bırakmıştır. Kendisini -bakanlık görevlerinin yarısı ve evkaf idaresinin bölüşülmesi karşılığında- o zamana kadar muhalif bir politikacı olan Koundouros desteklemiştir. Wratislaw'sın yorumu, **"Bütün gruplar Girit'in çıkarlarının bir birleşik cephe şeklinde görülmesine bağlı olduklarını kabul etmelerine rağmen hiç biri bu gayenin gerçekleştirilmesi için kişisel amaçlarından fedakarlık seviyesinde vatanperverliğe sahip görünmemektedirler"** şeklindedir.⁸⁶

Siyasal olduğu gibi ekonomik alanda da az umut görünmekteydi. Hanya'da birlik ilanından beri artık bütçe üzerinde tartışılmaz olmuştu, **"Çünkü meclis ne zaman toplansa, çeşitli sebeplerden dolayı hemen dağılıyor ve malî durumu değerlendirmek için ya zaman bulunmuyor ya da buna eğilim olmuyordu"**. Netice de 1908 senesinden aynen alınan hükümet bütçesi gelişmelere uyum sağlamıyordu. Bu durumda Girit'in sadece 5,6 milyon gelire karşılık 830.000 Franklık kapatılmayan bir açıkla yaşaması gerekiyordu. Her şeyden önce bunun sorumlusu askeriye (2 milyon) ve eğitim için yapılan yüksek harcamaların (1 milyon) yanında şişirilen memur kadroları ve kamu çalışmalarıdır. Adadaki dahili dengeyi tehlikeye atmaksızın, özellikle son iki bütçe kaleminden kesinti yapılması zor olduğundan, çıkış yolu olarak geriye sadece gelirlerin yükseltilmesi kalıyordu. Bu konuda akla Yunanistan'da olduğu gibi damga vergisini yürürlüğe koyma veya bütün büyük devletlerin onayının gerekli olduğu gümrük vergisini %3'den 5'e çıkarmak gelmekteydi.⁸⁷

⁸⁵ FO 885, 30. 9. 1910 Elliot. Wratislaw Giritli politikacılara bol şans diledi, fakat "Yunanistan'da sorumlu bir mevkie gelirse hür konuşma eğilimi ve düşünmeden hareket etme tavrını frenleyeceği ümit edilmekteydi. Onun Girit meclisi önünde ve Keeryx sütunları arasında Türk olan her şeye karşı olan açıklamalarının koruyucu güçler nezdinde özel bir önemi yoktu. Ancak bu tavırlarına bağımsız ve zayıf bir krallığın bakanı olarak devam ederse, o zaman durum başka olacaktır" dedi (FO 885, 18. 9. 1910 Wratislaw). Türk Sadrazamı* (İbarhim Hakkı Paşa (1863-1918), 12 Ocak 1910'dan Eylül 1911 sonuna kadar Sadrazam. Bununla ilgili bk. İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, IV, 381, 386; Sinan Kunalp, Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922), İstanbul 1999, s. 82.Çn.)Marienbad'da İngiliz sefiri Cartwright'e, Atina'da bir iktidar değişikliği olasılığının kendini rahatsız ettiğini itiraf etmiş, fakat Venizelos'un, "Girit meselesini arka plana atmak için yeterli makuliyete sahip olacaktır. Eğer [o] can sıkıcı politikalara başlarsa Türkiye'nin sabrını tüketebileceğini" bildiğini umuyordu. Bu hususta İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nda korkulmuyordu, "çünkü Venizelos hassas bir adam" (FO 884, Cartwright'e 24. 8. 1910 tarihli not); tehlike muhalefet kanadından geliyordu.

⁸⁶ FO 885, 20. 10. 1910 Wratislaw.

⁸⁷ FO 886, 7. 11. 1910 Wratislaw ve mütalaası.

Böyle bir şeyin karşılıksız yapılamayacağı, bilakis bunun için Enosis'in zahiri işaretlelerinden vazgeçilmesi isteneceği akla yakın gelmekteydi. Ancak bu Girit meselesinin daha da zorlaşmasına yol açabilir ve bir kenara çekilmiş olduklarına atıfta bulunulan Merkezi devletler Genç-Türklerin sempatisini kazanma imkanını kaybedebilirlerdi.⁸⁸ Koruyucu güçler Yunanistan'ın askeri müdahalesi⁸⁹, Giritli Müslümanların katledilmesi⁹⁰ Yunan hakim atanması⁹¹, dolayısıyla Bâbîâli'nin şikayetleriyle bombardımana tutulduğu zaman böyle bir gelişme daha çok haklı görünüyordu. Lois Mallet şöyle bir tespitte bulunmuştur: **“Türkiye gerçekten problem çıkarırsa, O'na tahriklerinin bu hususta çoktandır istediği sonuçları vermeyeceği ve daha fazla şikayet olursa, dört büyük gücün adamın tamamen bağımsızlığı yönünde harekete geçeceğinin söylenmesi işe yarayabilir. . . sonuçta Girit, Kral Minos döneminde tarihinin büyük bir bölümünde bağımsızdı”**.⁹²

Girit meselesinin çözümü böylece istenmiş olsa bile –ve bu sadece geçici olsa da- buna dair umutlar çok azdı. Wratislaw, hiçbir Girit hükümetinin **“Yunanistan'ın mahcubiyetten ve tehlikeden kurtarılmasından başka bir**

⁸⁸ Grey, Alman ve Avusturyalılar İstanbul'da Girit meselesinin çözümüyle ilgili hazırlıklarını Sultan'ın hükümrânlık hakkı temelinde ifade ederlerse bunu gayr-ı kanuni olarak addetmekteydi, “çünkü böylesi bir düzenleme nihaî manada çözüm olmayacaktı”. Bu yüzden o, onlar söz konusu hususu son anda torpillediklerinden dolayı artık kendilerini tehlikeye atmamak için meseleye bir düzenleme sonrası arayışta iştirak etmelerini teklif etmiştir (FO 883, Lowter'e 11. 7. 1910 tarihli not). Bununla birlikte İtalya Başbakanı böyle bir teşebbüsü yalnız kızgınlık yaratacağı için reddetmiş; dolayısıyla Berlin ve Viyana'nın Genç-Türkleri itidale teşvik ettiği ile yetinmeleri gerekiyordu (FO 885, 4. 9. 1910 Rodd). Barreres'in olumsuz tutumuyla da kıyasla DDF XII, Nr. 514 not 5.

⁸⁹ Mesele Girit milisleri arasında hizmet eden ve bunlardan Yunanistan'a geri çağrılan bazı Yunanlı subay ve astsubayın değiştirilmesi hakkındaydı. Türkiye onların görevlerini üstlenmek için yeterli sayıda eğitilmiş Giritli bulunduğu nokta-i nazarında duruyordu. Buna karşın Atina 1909'da yeni asker göndermeyeceğini vaat etmesine rağmen milis üzerindeki personel etkinliğini devam ettirmek istiyordu. Ayrıca bu, koruyucu güçlerin 1906 yılı vaadine dayanıyordu. Bununla birlikte koruyucu güçler memleket izni esnasında binbaşılıktan yarıbaylığa yükseltilecek jandarma komutanı Monferratos'u Girit'e dönmek istediğinde protesto ettiler. FO 885, 5. 9. 1910 Lowter ve mütalaası; 21. 9. ve 17. 10. 1910 Elliot; 14. 10. 1910 Grey'den Elliot'a.

⁹⁰ Türk diplomatları, bir milisin müezzinin eşek gibi bağırdığı; başka Giritlilerin Allah'ın evinde dans ederek ve şarkı söyleyerek caminin kutsiyetini bozdukları gibi ufak vakalar hakkında da şikayette bulunuyorlardı. Lois Mallet, Tefvik Bey'in bu gibi notalarını istihfâkârane yorumluyordu: **“Bu şikayetler tamamen çocukcadır, araştırmaya değmez ve Dicle imtiyazını elde edinceye kadar bu konuda fazla istekli görünmememiz gerekmektedir”**. FO 911, 11. 4. 1910. Türk notası ve mütalaası.

⁹¹ İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Türk protestosunu bilhassa ilgili hakim Kral Georg tarafından atanmadığı, bilakis Girit'e hizmet için izin verildiğinin ortaya çıktığı noktasında tanımadı. FO 886, 14. 10. 1910 Türk notası ve mütalaası; 20. 10. 1910 Elliot.

⁹² FO 886, 16. 9. 1910 tarihli Times'in notu.

amacı olmayan son iki yıllık çalışmayı gönüllü olarak iptal etmeye” hazır olmadığını iddia ve temin etti. Giritliler Enosis’i kuvveden fiile çıkarmak için daha ziyade Genç Türk hükümetinin dağılmasını bekliyorlardı.⁹³ Elliot bu analizi Atina nokta-i nazarından, **“Hiçbir Yunanlı, milli ideallere ihanet suçlaması hakaretine maruz kalmak istemez”** diyerek onaylamıştır. Yüksek komiserin hemen mümkün mertebe çabuk geri dönüşü durumun aydınlanmasını sağlardı. Bununla birlikte İstanbul’daki İngiliz maslahatgüzarı, bu teklifin aracı devletlere ucuz bir tahrik malzemesi sağlayacağı için: **“Yarı kalıcı çözüm babında Türklerin büyük baskı altında kabul edebileceklerinin en fazlası kendilerinin rıza ve onayıyla atanacak bir validen ibaret olacaktır”** uyarısında bulunmuştur.⁹⁴ Halbuki bu ne müttefik güçlere hatta ne de Yunanlılara kazanç sağlamayan 1897 öncesi statükoya dönüş demektir. O sebepten, Venizelos’un⁹⁵ iktidara gelmesinden beri İstanbul ve Atina arasındaki ilişkilerdeki gerilim azalmasına rağmen iyi niyetli bir uzlaşma eskisinden uzak görünmekteydi.

Hanya’daki 106 Hıristiyan Milletvekili 23 Kasım 1910’da krallıkla birleşmede ısrar ettiklerini bildirdikleri ittifakla alınan bir kararla yeni parlamento dönemini açmışlardır. Bâbîâli bu ilanı “Sultanın hükümlerine haklarına” karşı bulduğundan hemen protesto etmiş ve koruyucu güçlere İstanbul’daki ruh halini sakinleştirilmesi için dağıtılan ve kendilerini tavır almaya davet eden metni de göndermiştir. Dört kabine bunu tetkik ettikleri ve hatta Hanya’daki hükümeti bundan haberdar ettiklerinde, bu Yunan çevrelerinde krallığın çıkarlarına tecavüz olarak kabul edilmiştir.⁹⁶ Bununla birlikte İngiliz Dışişleri Bakanlığı’ndaki Türkiye raportörü Herman Norman Giritlilerin

⁹³ FO 886, 24. 10. 10 Wratistlaw. Ayrıca Başkonsolos :“Büyük güçler diğer durumlarda olduğu gibi Girit’te de isteklerini empoze edebilirler, fakat Yunan sembollerinin kaldırılmasına yetecek baskı adada normal bir idarenin kurulması için yeterli olmalıdır ve sembollerin kaldırılmasının durdurulması iyi olmamıştır. Böyle yapılması gerçekten bir felaket olabilir. Yunanistan’la birleşme kurgusu Girit’i son iki yılki tarzda yönetilmesini sağlayabildi. Yerine hiçbir şey koymadan bunu kaldırmak demek sonucun sadece anarşi olacağı demektir” diye ifade etmiştir. Aynı yer.

⁹⁴ FO 886, 20. 11. 1910 Elliot; 23. 11.1910 Marling.

⁹⁵ Giritliler 19 Ekim 1910’da Atina’da hükümet görevini üstlendiler ve makamı 1915 Martı başlangıcına kadar bırakmadılar.

⁹⁶ Büyük güçler 26 Haziran tarihli notalarında daha önce kullanılmasına rağmen, muhalif politikacılar, Venizelos’un işaret ettiği “**misli görülmemiş tahkir**”den bahsetmekteydiler. Bu yüzden Başbakan koruyucu güçlerin gelecekte kendi pozisyonuna daha fazla riayet edeceklerini ummaktaydı. İngiliz Dışişleri Bakanlığı da buna dair tasvipten vazgeçmeye meyillendi, fakat Nicolson, “**Bana göre diğer güçler bir cevap önermezlerse hiç biri gönderilmemelidir. Mr. Venizelos gibi mükemmel görünen bir insan dahil Yunan’lı politikacılara ne söyleyeceğimize çok dikkat etmeliyiz.-[Çünkü] söyleyeceklerimizden ne anlayacağımızı bilmiyoruz**” dedi. FO 886, 22. 12. 1910 Elliot ve mütalaası.

adımını, onların kararına büyük ihtimalle alenilik bahsetmek amacıyla haklı çıkarmış ve **“büyük güçler statükoyu muhafaza etmeye kararlı olduğu sürece Sultanın haklarının hakim veya metbu olarak tanımlanmasında bir fark görmüyorum, çünkü yapısı ve sınırları değişmeyecek”** diye vurgulamıştır.⁹⁷

Nihayet güçlerin baskısı, hükümet ve muhalefetin Girit'te -yeni başbakan Koundouros'un başkanlığında -yakınlaşmasını ve fazla memur kadrosundan gerekenin feshini, okulların sayısının azaltılmasını ve kamusal faaliyetlerin geriye bırakılması hususunda uzlaşılmasını sağlamıştır. Bu şekilde tasarrufa uğrayan bütçe imkanları silah alımı için kullanılmalıydı.⁹⁸ Hakikaten Girit Parlamentosu yıl sonunda tüfek alımını (Mannlicher Gewehren) onayladığında⁹⁹ ve Yunan örneğine göre askerlik hizmeti reformunu uygulamaya koyduğunda, Londra Hanya'ya Girit'in 1901 borçlarının ilgasına dair 1905'de ifade edilen feragatten vazgeçmekle ve benzeri finansal yardımları kesmekle dize getirmek istemiştir. Fakat Koundouros açısından ciddi sonuçlar doğurmayacak olan 500.000 Franklık kredinin hazır tutulmasını yalnızca bir iç politika manevrası olarak gördüklerinden ortakları bu yolda İngiltere'yi izlememişlerdir.

Bilhassa Rus Dışişleri Bakanı Sazanov Hanya'daki koruyucu güçlerin diplomatik teşebbüsüne, Yunan tutkusunu tahrik edeceği ve Venizelos'un reformunu tehlikeye düşüreceğinden karşı çıkmıştır.¹⁰⁰ Buna karşın o Giritlilerin

⁹⁷ FO 886, 20. 12. 1910 Wratistlaw ve mütalaası. Bu meseleyle ilgili Elliot'un Nicolson'a gönderdiği mektubunu krş. , FO 1102, 5. 1. 1911

⁹⁸ FO 886, 23. 12. 1910 Wratistlaw. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nda bu kararların anlamı hakkındaki fikirler farklıydı. Gregory, **“Giritliler eğer hakikaten silaha sarılır ve kargaşa çıkarırlarsa büyük bir aptallık yaparlar, ki bu; uluslararası birliklerin kesinlikle geri dönmesi anlamına gelir”** dedi. Büyük güçlere karşı tehditkar pasif direniş, Türkler müdahaleye fırsat bulamayacağından dolayı, Türklere karşı fiili bir savaş meydana gelmeyeceği için hiçbir etki gösteremez. Giritlilerin Müslüman azınlığa saldıracak kadar fanatik olabilecekleri ihtimal dışıdır: **“[Bu yüzden], aniden parlayan bu duruma ne büyüklükte bir önem atf edileceğini görmek zordur ve onları kesinlikle yalnız bırakmaktan başka bir şey yapmamamız gerekir”**. Norman ve Nicolson bu görüşü paylaştıkları esnada Mallet, Grey'in tamamen özdeşleştiği, eğer Giritliler silah için 40. 000 £ harcayabiliyorlarsa 1901 borcunun amortismanı ve faizine de 2000 £ harcamaları gerektiği teklifine inandı. Aynı yer, not.

⁹⁹ Girit milis ve jandarması bu tüfeklerle donatılmışlardı; bunlar sevke izin vermeyen Avusturya hükümetinin onayına bağlıydı. FO 1102, 1. 2. ve 23. 2. 1911 Wratistlaw.

¹⁰⁰ Bakan İngiliz Büyükelçiye, **“eğer silah satın alımı olursa, kullanabilecekleri kimse yok ve Müslümanları katletmek isterlerse, şu anda buntü yapacak güçteler. Onları uçlara itmek tehlikeli olacaktır. Büyük güçler de mevcut durumdan belli ölçüde sorumlu olduklarını unutmamalıdır. İran sınırındaki hasmane tavrıyla Türk hükümeti Rusların elinde böylesine sürekli ilgiyi hak etmemektedir ve Yunanistan'daki siyasi durumu dikkate almak gerekir. Venizelos Yunanistan'ı anarşiden kurtaracak tek kişiydi ve onun**

çılgınlık yapmalarını engellemek için Atina'daki hükümetin başbakanını harekete geçirmeyi önermiştir. Fakat Grey bunu, meselenin anlaşılması halinde, Türklerin alacağı karşı tedbirlerden çekindiği için kabul etmemiştir; **“Yunanistan'ı Türkiye'ye karşı koruyamayacaksak, bu ona [Venizelos] karşı adilane olmayacaktır”**. Kimse buna hazır olmadığından, nihayetinde koruyucu güçler Girit'in askeri hazırlıklarına tepkisiz kalmışlardır. Onların sessizliğini, durumu serinkanlılıkla değerlendiren Türklerin tutumu kolaylaştırmıştır. Türkler, ya Hanya'daki olaylara önem vermiyorlardı ya da Paris'te istikraz müzakerelerinin akametle sonuçlanmasına hizmet etmiş olan Batılı güçlerin sempati kaybını yeniden kazanmak için fırsattan istifade etmek istiyorlardı.¹⁰¹ Böylece ticari boycotu komşu ülkelere karşı sürdürdükleri takdirde, hukuki olarak haklı, fakat siyasi olarak az inandırıcı olmalarına rağmen sadece Yunanistan'daki bağışların Girit savunma fonu için toplanmasını protesto ediyorlardı.

Diğer taraftan Yunanistan tarafı da statükonun ihlali dolayısıyla şikayetlerde bulunabiliyordu. Venizelos, bilhassa üç Kadi'nın Girit'e gönderilmesinden dolayı uyarıda bulunmuştur. Selefleri adayı 1909 Mayıs'ında diğer Osmanlı memurlarıyla birlikte terk etmişler; onların o zamandan beri görevi yerel olarak seçilen müftülerce yürütülmüştür. Girit anayasası yüksek komişere Şeyhü'l-islam tarafından hazırlanan bir aday listesine dayanarak Kadı atama yetkisi veriyordu. Grey'in ifade ettiği gibi, koruyucu güçler onun yokluğunda, Fransa'nın Hanya'daki hükümete tavsiye ettiği veya hatta İtalya'nın istediği gibi Şeyhü'l-islamın üç hakimi ataması gerekip gerekmediği hususi hukuki olarak aydınlatılamamıştı. Koruyucu güçler bilhassa Kadıların varlığının fiilen barışa faydası olup olmadığı tartışmasında Bâbîâli'yi niyetinden vazgeçmeye razı etmeyi kararlaştırmışlardı.¹⁰²

Bu arada Girit meselesi Yunanistan'daki iç politik anlaşmazlığın ana tartışma konusu olmuştur. Eski parti temsilcileri, Venizelos'un beceriksizliği ve

başlattığı işin başarısını aksatacak herhangi bir şeyden de kaçınmalıyız” diye açıklamıştı. FO 1102, 3. 1. 1911 Buchanan.

¹⁰¹ FO , zikredilen yer, not; 11. 1. 1911 Marling.

¹⁰² FO 1103, 8. 5. 1911 Elliot ve mütalaası; 10. 5. 1911 Bertie ve mütalaası; 9. 5. 1911 Nicolson ve mütalaası, 11. 5. 1911 Rodd. 1906'da Uluslar arası komisyon Kadı'nın eksikliğini, *“Sadece Kadıların imamları atama yetkisi olduğundan dolayı, ölen veya görevden ayrılan imamların yerine yenileri atanamadı ve Müslümanları ilgilendiren mühim meseleler halledilemedi. Eğer bu durum böyle uzayıp giderse camiler, dini ibadeti uygulatacak vaizler ve imamların bulunamaması yüzünden kapanmak zorunda kalacağı”* için tenkit etmiştir. FO 1103, 10. 5. 1911 tarihli not. Bununla birlikte dört gücün başkonsolosları Kadı'nın eksikliğini o kadar olumsuz etkilediği bir durum görmediklerini açıklamışlardır. FO 1103, 21. 5. 1911 Wratislaw. Die Internationalen Beziehungen im Zeitalter des Imperialismus, 3. Reihe, Band I/I, Berlin 1939, Nr. 21 ve 72 (iktibas :IBZI) ile de krş.

milli davanın satıldığını ileri sürerek Girit'te iktidarları esnasında erişilen gelişmeleri övüyorlardı. Hatta kaderini Başbakanlarına bağladığından beri Kral bile, Enosis'i hiçbir zaman ciddi olarak düşünmediği ve şimdi de ada yönetimine oğullarından birinin geçmesini tercih ettiği suçlamalarıyla iftira kampanyalarına dahil edilmiştir. Venizelos Hanya'daki "Keryx" gazetesinde bir makale yayımlayarak politikasını açıkça ortaya koymak zorunda kalır. Burada uygun bir Girit çözümü için birinci şart olarak krallığın yeniden organizasyonunu dile getirmiştir¹⁰³: "Bundan dolayı Yunanistan'a karşı takip edeceğimiz politika sarsıntılara maruz kalınsızın, Girit'in anavatanla kucaklaşmasını sağlayacak bir itidal politikası olmalıdır".

Bununla birlikte Giritli politikacılar bu göreve layık olmadıklarını göstermişlerdir; parlamento oturumlarında zamanı, "**mahalli ve kişisel çıkarları temsil eden konularda karşılıklı şikayet ve gayesiz belagat**" gibi boş şeylerle geçirmişlerdir.¹⁰⁴ Bu arada önemli iç politik problemler çözüm beklemekteydi: Kamu güvenliği büyük ölçüde zayıflamış¹⁰⁵, Müslümanlar hükümet memurluklarında nispi bir temsil ve eski tazminat hakkının düzenlenmesini¹⁰⁶, fakat aynı zamanda askeri yükümlülükten hariç tutulmalarını istiyorlardı. Bütçe açığı 2,8 milyon Frank rekor yüksekliğe erişmiş¹⁰⁷ ve çalışkan Polygheorgis vatanın siyasî yaşamına el atacağını ilan etmişti.¹⁰⁸ Hükümet, bütün bu arabozucular ve zorluklara karşı boşuna savaştı; ancak Mart başında nafîle parlamentoyu tatil etmeyi başardı.¹⁰⁹ Müttefik güçler Atina tarafından teklif edilen jandarma komutanı Monferratos'un geri dönüşünü

¹⁰³ Krş. AA Türki 94, Band 177, 14. 2. 1911 Wangenheim; FO 886, 24. 12. 1910 Elliot; FO 1102, 3. 1. 1911 Elliot.

¹⁰⁴ Wratislaw sert biçimde, "**Maalesef durum mebusların kontrolü altındadır. Ancak meclis kendini feshedebilir, onun yerine geçebilecek bir kurumun da ciddi bir ilerleme sağlama ihtimali yoktur**" dedi. FO 1103, 18. 2. 1911 Wratislaw.

¹⁰⁵ Fakat Türkler cana kasıt istatistiklerine dayanmayan "**Müslümanların üzerine yapılacak topyekün bir saldırı**"dan bahsediyorlar; çünkü Temmuz 1901'den Nisan 1911'e kadar ki sürede 15 Müslüman öldürülmüş ve diğer 30'una ölüm kastıyla saldırılmıştır; bununla birlikte yalnız son 5 ayda Hıristiyanlara karşı 135 cana kasıt vukua gelmiştir. FO 1102, 6. 7. 1911 Wratislaw.

¹⁰⁶ FO 1102, 12. 1. 1911 Wratislaw.

¹⁰⁷ FO 1103, 26. 4. 1911 Wratislaw; bilhassa açığın yarısı bütçe dışı araçlarla kapatılmıştı.

¹⁰⁸ O, Giritlilerin isteklerini Avrupa başkentlerine ve USA'ya yayacak bir komisyonu idare etmek istemişti. Bu gerçekleşmeyince 1910'da Hanya parlamentosundaki milletvekilliğinden vazgeçtiği ifadesini teklif etmiştir. FO 1102, 11. 2. 1911 Wratislaw; FO 1103 25. 2. 1911 Wratislaw.

¹⁰⁹ Aynı zamanda Michelidakis'in her iki taraftarı gelecek seçim mücadelesinde rahat hareket edebilmek için hükümetten istifa etmişlerdir. FO 1103, 5. 3. 1911 Wratislaw.

onaylasalar bile, ¹¹⁰onlardan yardım beklenemezdi.¹¹¹ Geçici bir sükunet olsa olsa yüksek komiserin yeniden atanmasıyla gelebilirdi.

Venizelos, şartların adadaki durumu giderek istikrara kavuşturacağını umduğundan gelişmelere sahip çıkmaktaydı. Ayrıca Eylül 1911'de Zaimis'in milletvekilliği sona ermekteydi ve Kral Georg halefini belirleme yetkisini kullanmaya kararlı olduğundan meselenin halli için zaten bir karara varılmalıydı. Sadece istenmeyen problemlere yol açacağı için İngiliz diplomasisi, mevcut durumunun değişmesine kesin olarak karşıydı:

“Başarılı 1908 devriminden sonra toprak ve prestij kaybından hâlâ acı çeken Genç Türkler partisinin şimdiki halet-i ruhiyesi ve şovenistce tutumundan ötürü Girit problemine kesin bir çözümün imkansızlığı Mr. Venizelos'a aşikar olmalıdır. Mümkün görünen tek politika dört koruyucu gücün Türkiye ile Yunanistan arasında tampon vazifesi görmeye devam etmesidir. . . Ada bir depo gibi kullanılmaya devam edilirken büyük güçler ya Giritlilerin Yunanistan'la birleşme isteğinin söneceği ya da Osmanlı hükümetinin adayı devir etme anlayışına geleceği ümidiyle, Giritlilere pratikte otonom bir devlet olarak kendi özgürlüklerini elde etmek için çalışmalara müsaade edeceklerdir”.¹¹²

1911 yazında koruyucu güçler tarafından yüksek komiserin sorusu üzerine yürütülen görüşmelere, Girit meselesinin kesin olarak halli veya en azından “birlikte yaşamayı sağlayan şartları” (“modus vivendi”) uygulamak için Bâbiâli de iştirak etmek istiyordu. Fakat onun iştiraki İtalya'nın¹¹³ mukavemetiyle akamete uğramıştı. Neticede İstanbul, 14 Eylül'de, Atina ve Hanya ile aynı anda bilgilendirildiği üzere dört gücün hem Zaimis'in milletvekilliğinin uzatılmasını hem de yerine başka bir atama yapılmasını reddettiğiyle yetinmek zorunda kalıyordu. Trablusgarb üzerindeki Türk-İtalyan ihtilafının keskinleşmesi, Yunan çevrelerinde Girit notasının olumsuz etkisini gölgeliyordu. Roma'nın ihtilafın Balkan bölgesine yayılmasıyla ilgilenmediğini açıklamasına rağmen, yakın zamanda statükonun gözden geçirilmesi için hemen bir fırsatın çıkacağı umuluyordu. Türkiye benzeri sebepten Girit meselesinin

¹¹⁰ Elliot'un Venizelos'la bir konuşmasından sonra çıkardığı netice manidardır, “Bu istisnadır ve emsal teşkil etmemesi gerekir, onun dönüşü, diğer bazı düzenlemeler yapılmaya kadar kısa bir dönem için mesela 1 yıl gibi olacaktır”. FO 1104, 28. 4. 1911 Elliot.

¹¹¹ Doğrusu Mallet, “Girit meselesinin halledilmesinde son 10 yılda kaçırılan fırsatlar hakkında nafîle pişmanlıklar telaffuz ettik durduk, ama durumun gerekleri konusunda hiçbir pratik teklif oluşturamadık” diye açıkça ifade ettiğinde, subay nihayet albay üniformasını bile koruyabildi. FO 1102, 9. 3. 1911 Elliot ve mütalaası.

¹¹² FO 1104, Elliot'a 25. 5. 1911 tarihli not; krş. IBZI Band 1/I, Nr. 361 ve 413.

¹¹³ O zaman Roma Bâbiâli ile Trablusgarb yüzünden çarpışma halindeydi; bundan başka Yunanistan'a modern bir savaş gemisi olan Averoff'u satmıştı.

hızlı çözümünü istiyor, ancak koruyucu güçlerden bununla ilgili sorularına cevap alamıyordu.¹¹⁴ Hatta adayı savaş durumunda tarafsız tutmak niyeti, Bâbîâlî'nin Girit'in tam statükosunun ne olduğuna dair sorularına mahal vermemek için İstanbul'a bildirilmemiştir!

Birinin Türkiye ile savaşta bulunduğu dört hükümetin her şeyi eskisi gibi bırakma taktiği, Hanya'da akamete uğramıştır. Parlamentelerden güçlü bir grup milletvekili Lionakis'den Enosisi şimdi gerçekleştirmesini ve hükümet gücünü krallık komiseri olarak Albay Monferratos'un eline bırakmasını istemiştir.¹¹⁵ Bâbîâlî tarafından entrikalarla ilgili dikkati çekilen Başkonsoloslar Hanya'ya, böyle planların gerçekleştirilmesinin adanın Antant devletleri tarafından yeniden işgaline sebep olacağına dair bir çok uyarılarda bulunmuşlardır. Aynı zamanda Venizelos, Girit parlamentosundaki yandaşlarıyla ihtilalci programın çıkmasını akamete uğratmak için çalışıyordu. O, Helenlerin 1/8'ini temsil eden ada halkına henüz daha yeterince hazır olmayan krallığı Türkiye ile bir ihtilafa tahrike izin vermek istememekteydi. Giritli milletvekilleri Atina'da görünecek olurlarsa, onları meclisten uzak tutmak istiyordu. Onların etkili olabilecekleri yegane saha; huzur ve düzeni bozmak, keza uygulanması Yunanistan'ın askeri vurucu gücüne kesinlikle bağlı olan reform programını geciktirmektir.¹¹⁶

Yunan Başbakanı Enosis'e karşı bu net tutumuyla, bilhassa yaklaşan parlamento seçimleri dikkate alındığında büyük bir rizikoya giriyordu. "Muhalefet Venizelos'un . . . hali hazırda Giritlilerin isteğine yanaşmayacağını tam olarak biliyordu. Bu sebepten seçimlerde ona yüklenilmeliydi". Lionakis'in önerisi bu amaç için mükemmel kullanılırdı, fakat Atina'yı istikametinden çevireceği hemen hemen hiç beklenmiyordu. "Çünkü Yunanlıların Türklerin Teselya'ya yürüyeceği korkusu özellikle Tripoli'deki kısmi başarılarıyla daha

¹¹⁴ FO 1104, 29. 9. 1911 Elliot; FO 1105, 16. 9. 1911 Türk nota ve mülahazası; 6. 10. 1911 Nicolson; Fakat Devill'in : "*Yunan Girit'i ile İtalyan Cyrenaique* (İtalyanın'ın Kuzey-Afrika'da işgal ettiği topraklar. Bununla ilgili bk. Nouvenu Petit Larousse Illustré, Paris 1945, s. 1311. Çn.) *arasındaki denizin bir İtalyan kanalı haline gelmesi kaçınılmaz olur*", böylelikle İtalya'nın Doğu-Akdeniz'deki durumu güçleneceği için reddettiği Girit meselesini Türk-İtalya barış antlaşması çerçevesinde çözmeyi bildiren Rus tekliflerini DDF XIV'de de Nr. 438'le krş.

¹¹⁵ FO 1105, 25. 10 1911 Wratislaw. Hangi sebeplerin Başbakan Koundouros'un partidaşlarını onun teşebbüsüne karşı harekete geçirdikleri bilinmemektedir: "**Bazıları halkın gelecekte bir seçim ihtimalinden hareketle başbakanın tribüne oynadığını düşünmektedirler. Diğerleri çoğunluğunu kaybettiğinin farkında olan Koundouros'un eli olduğunu düşünmektedirler ve haince bir şekilde muhalefet ve Venizelos'u utandırma arzusundadır**". Aynı yer, 21. 10. 1911 Wratislaw.

¹¹⁶ FO 1105, 23. 10. 1911 Türk notası; 26. 10. 1911 Elliot; 26. 10. 1911 Wratislaw.

da artmıştı”.¹¹⁷ Wangenheim’in düşüncesine göre durum, koruyucu güçler Girit’in tekrar işgal etmek üzere tahrik edilirlse ciddileşecekti. Bu durumda Venizelos en geç seçimlerden sonra düşürülür ve eylemci partinin bir taraftarına yer açmak zorunda kalınır. Bu ise bir Türk-Yunan ihtilafını endişe verici yakınlığına çekecektir.¹¹⁸ Bundan dolayı üç gücün, kolay olmasa da soğukkanlılığını muhafaza edecekleri umuluyordu.

Atina’nın müdahalesi Koundouros’un halef belirlemeksizin makamından istifa etmesine sebep olmuştur. Bununla birlikte Venizelos tarftarları parlamentoya uygun bir karar aldırılmayı¹¹⁹ ve hemen feshi götürmeyi başarmışlardır. Wratislaw, durumu : **“Giritlilerden başka bir etnik grupla ilgileniyor olsaydık, adanın en azından Mart’ta gerçekleşecek seçimlere kadar nispi bir barış ve huzur ortamında olacağını ümit edebilirdik. Özellikle de harici kışkırtmalara açık olan ve çabuk etkilenme özellikleri dikkate alındığında maalesef çalkantılı ve kendi halinden memnun olmayan bu halkın her an beklenmedik bir kapris çıkarmayacağından emin olunamaz”** diye yorumlamıştır. İngiliz başkonsolosunun¹²⁰ bu öngörüsü fazlasıyla doğru çıkmış, çünkü Giritli ekstremistler Venizelos tarafından durdurulamamışlardır.

Ploumides’in yeni teşkil olunan ara kabinesi¹²¹ adadaki ihtilalci harekete hakim olacak durumda değildi. Açıkça yalnızca pek az Giritlinin politikasını tanıdıkları ve Michelidakis, Lionakis ve Polygheorgis’in¹²² tahrikleri Atina tarafından engellenemediği için Yunan Başbakanının yeni bir müdahalesi de

¹¹⁷ Türkler, savaşın ilk iki haftasında Libya’nın kıyı şehirlerini hemen tamamen savaşız tahliye ettikten sonra, ardından yerli Araplarla birlikte hinterlanda nüfuz eden İtalyanlar’a karşı başarılı şekilde direnç göstermişlerdir.

¹¹⁸ AA Türki 94; Band 178, 4. 11. 1911 Wangenheim.

¹¹⁹ Karar koruyucu güçlere yöneltilmiş ve Giritlilerin şimdiki durumunun sürmesinin imkansızlığına rağmen Enosis’in uluslararası tasvibine çalışılması gerektiği inancı ifade edilmiştir. FO 1105, 31. 10. 1911 Wratislaw.

¹²⁰ FO 1105, 10. 11. 1911 Wratislaw.

¹²¹ **“Hanya savcısı, Kandiye temyiz mahkemesi hakimi (Yermalakis) ve şu anda Yunanistan’da oturan emekli bir tüccardan [Isyhakis] oluşmaktadır”**. Ploumides Koundoros’un eniştesi, ikinci bakan Venizelos taraftarı, üçüncü de Michelidakis’in akarabasıydı. FO 1105, 3. ve 4. 11. 1911 Wratislaw.

¹²² Wangenheim, “Son zamanda Girit’deki ihtilaller çoğunlukla kağıt üzerinde sözde patlamalardı, yani koruyucu güçlere bir rica yazısıyla sona erdi. Durum bu kez daha ciddi. Gerçek bir ihtilalin denemesiydi . . .” diye yorumladı. O hatayı Koundouros’un düşürülmesiyle Venizelos’un yaptığını ifade eder. Bu hususla ilgili İtalyan ajanların faaliyetlerinin müştereken sorumlu tutulup tutulamayacağı ona şüpheli görünmekteydi. Diğer taraftan başlayan ekonomik kalkınmanın devam edebilmesi için çiftçiler kesin olarak ihtilale karşı oldukları ve huzur istedikleri için o bu sefer de fırtınanın hemen geçeceğini ummaktaydı. AA Türki 94, Band 178, 25. 11. 1911 Wangenheim.

iyileşme yolunda değişiklik getirmemiştir.¹²³ Bundan dolayı Wratislaw, koruyucu güçlerin yaptıklarının sonucuyla ilgili olarak münferit ihtilalci liderleri tüm mal varlıklarıyla beraber sorumlu tutmaları gerektiğini teklif etmiştir. Hatta onun Fransız meslektaşısı askeri mahkeme vasıtasıyla onları zararsız hale getirebilmek için sıkı yönetim uygulamak istemiştir! Bundan başka her ikisi de sair torpido gemileri ve çıkarma birlikleri gönderilmesini talep etmişlerdir.¹²⁴ Bahriyenin Giritli milletvekillerinin Atina'ya tasarlanan gidişini engellemeyi başaracağına kimse inanmamıştı. Bununla birlikte 15 Aralık'ta "Spetzai" buharlısından Polygheoris'inde aralarında olduğu 24 Giritlinin indirilmeleri ve Yunan parlamentosunun dönem toplantısı sonuna kadar gözaltında kalacakları Suda koyundaki iki gemiye getirilmeleri gerçekleşince, bütün grupların gösteri amaçlı seyahatlerinin durdurulabileceği umulmuştur.

Bu başarıya rağmen Hanya'daki İngiliz başkonsolosu deneyin tekrarlanmasından sakınılmasını tavsiye etmiştir:

"İlk olarak gemilerin yıpranmaları bir yana sadece kömür harcamaları binlerce poundu buldu. . . Eğer bu durum, Yunan Parlamentosu faaliyette olduğu sürece devam ederse astarı yüzünden pahalıya mal olur. İkincisi, gemi sayısını arttırsak bile (altı geminin yeterli olmadığına karar verildi) başarı sağlamada makul bir kesinliğe ulaşacağımıza inanmıyorum. . . Kış bittiğinde, maceraperestlerin yelkenlilerle uzun kıyı şeridinin çeşitli noktalarından karşıya geçmeleri nispeten kolay olacaktır, ki onları gözetlemek için ciddi bir deniz gücüne ihtiyaç duyulacaktır. Böyle olsa bile başarılı olunması şüphelidir".¹²⁵

¹²³ Venizelos taraftarları, Girit'teki ihtilalci hareketi "suç" sayan liderlerin politikasıyla bağlantılarını kayıp ettiler. Bununla birlikte Wratislaw Atina'nın mantıklı bir politikasının adada destek bulabileceğine inanıyordu: "Şüphesiz ada sakinlerinin çoğunluğu akıl hastası politikacılarından bıkmış usanmış durumdadırlar ve özellikle şu anda bol olan zeytin mahsulüyle meşgul iken kendileriyle alay ettirme eğiliminde değildirlere. Ancak çok küçük bir gürültücü demagog grubu Girit'te çok problem çıkarabileceklerini göstermiş durumdadırlar". FO 1106, 17. 11. 1911 Wratislaw.

¹²⁴ FO 1106, 25. 11. 1911 Wratislaw, 26. 11. 1911 Bertie. Elliot da rica etti, çünkü, "Venizelos'un istikrarlılığı dikkate alındığında Yunan hükümetinden ziyade büyük güçlerin gerektiğinde zorlayıcı tedbirler uygulaması arzu edilir"(aynı yer, 24. 11. 1911). Fakat Paul Gambon, yanlış beklentilere karşı, "koruyucu güçler, isyanı meslek edinmiş bir halk üzerinde eylem araçlarından yoksun bırakıldı; aslında o an her şey M. Venizelos'un enerjisine bağlıydı ve onlar etkisiz gösterilere katılmaya zorlandılar" diye uyardı. DDF 3. Serie, T. I, Nr. 257.

¹²⁵ FO 1351, 4. 1. 1912 Wratislaw. Esasen gözaltına alınanlar Malta, Cezayir ve Cebelitarık'a sürgün edilmek isteniyordu, fakat Venizelos acilen salı verilmelerini rica etti (FO 1106, 18. 12. 1911 Nicolson; 19. 12. 1911 Elliot). Bundan başka İngiliz Koloni Bakanlığı, Giritlilere savaş esiri gibi davranılmadığı için böyle bir tedbirin hususi bir kanunla desteklenmesi

İngiliz ve Fransızlar, milletvekillerinin gemilerdeki deniz hastalığıyla tanışmış olmalarından ötürü yeni maceralardan uzak duracaklarına, inanmak istemedikleri takdirde, daha iyi bir çözüm sunmak zorundaydılar.

Koruyucu güçler, Girit'te nizami bir hükümet bulundurmakla yükümlü değildiler; fakat ihtilalcilerin kaotik tahriki onların prestijlerine ve Venizelos'u "koruma" durumuna zarar veriyordu. Bu duruma son vermek için Atina'daki ihtilaf devletleri elçileri Giritlilere Yunan Parlamentosunda temsil iznini vermeyi ve Osmanlı hükümlerinde olmak üzere adanın idaresiyle Kral Georg'u görevlendirmeyi teklif etmişlerdir. Böylelikle bütün taraflar sakinleşecek: Sultan hiçbir şey kaybetmeyecek, bilakis daha ziyade kazanacaktı; **"Başbakan teklifi kabul etmesi halinde düşeceğini beklese de Yunanistan sakin bir döneme kavuşacaktır"**, Giritliler Krallıkla gümrük birliğine katılmış olarak bunun getireceği maddi faydalarından istifade ediyor ve koruyucu güçler ağır bir yükten kurtuluyor olacaktı. Diğer taraftan benzeri bir çözüm ortaya çıkmazsa, bu suretle gelecek krizi önceden görmek ve kontrol altında tutmak bugünkünden daha zor olacaktı. Zira, **"yeniden işgal, Giritlilerin üç ay içerisinde gerçekleştirilecek olan seçimde Yunan parlamentosuna mebus göndermelerini engellemeyecektir"**.¹²⁶

Atina'daki üç elçinin yaptığı bu teklif ilgili hükümetlerin kançılıyalarında kabul görmemiştir. Grey, **"büyük güçler zorla uygulatmaya karar vermedilerse, teklifin uygulanabilir bir tarafı yoktu"** diye yazmaktadır.¹²⁷ Bu sebepten ötürü Venizelos'un durumu yumuşatmak için bir şeyler yapması gerekiyordu. İlk safhada, ada parlamentosu milletvekillerini uzak tutmak için "sanki yeni bir Pers seferi savunması" yapılmış gibi sıkı

gerekeceğine işaret etti. Parker: "Napoleon Bonaparte St. Helena'ya gönderildiğinde muhtemelen böyle bir yasa çıkarılmamıştı" diye yorumladı. FO 1351, 30. 12. 1911 Koloni Bakanlığı ve mütalaası. Galkin, a. g. e. , s. 138.

¹²⁶ FO 1106, 21. 12. 1911 Elliot.

¹²⁷ FO 1106, Elliot'a 21. 12. 1911 tarihli not. Onun mesai arkadaşları daha açık ifade ettiler. Parker böyle bir teklifin telgrafla bildirilmesini tam bir para israfı diye niteledi. O Enosis'i bir adım daha yakına getireceği için Türkler reddedeceklerdi. Keza bu Giritliler için hiçbir yenilik getirmemekte, tam aksine: **"İki düzensiz topluluk birleşmesi nasıl bir maddi rahatlık getirir veya her iki tarafta da memnunluk yaratır?"** Norman: **"Türkler, Yunanistan'a saldırmak için bir bahane bulurlarsa çok mutlu olacaklar ve bunun gibi bir taviz de onlara istedikleri bir fırsatı verebilir"** dedi. Mallet: **"Sorunu gündeme getirmek için bundan daha az uygun bir zaman düşünülemezdi"** diye vurguladı. **"Tahrir başarıya ulaşmak için tek yoldur"** inancı Giritlileri hiçbir surette güçlendirmede (aynı yer ve Elliot'a 23. 11 veya 20. 12 1911 tarihli not; krş. Buchanan ve Rodd 26. 12. 1911 ve keza DDF I, Nr. 384). Mallet, **"Teklif açıkça Türkiye üzerine bir baskı tasarladığından yapısı gereği uygulanamazdı"** dese de Elliot buna rağmen kendi görüşünde ısrar ediyordu. Krş. IBZI Band 2/I, Nr. 260, 266 ve 270.

askeri tedbirler almıştır.¹²⁸ Bunun da ötesinde Türkiye ile Girit-çözümü için açıkça zemin yoklamış ve böylece yasama programı alt üst olmasına rağmen¹²⁹ nihayetinde parlamento döneminin mümkün olduğunca hızla bitirilmesine çalışmıştı.

Trablusgarb savaşının çıkmasından beri Türk-Yunan ilişkileri hissedilir derecede iyileşmişti. Ticari boykot kaldırılmış, Osmanlı Maslahatgüzarı Galip Bey misafir olduğu ülke hakkında dostça görüşler beyan etmişti ve Atina'ya elçi atanması artık kararlaştırılmış bir konuydu. "Bu durumda duygusal Yunanlılar uzatılan parmağı hemen tüm elin, yani Girit'in takip edeceğine inanıyorlardı". Fakat Wangenheim Bâbiâli'nin düşüncesini esas olarak hemen hemen hiç değiştirmedığı için bunu şüphe ile karşılıyordu. Onun için bu muhtemelen diplomatik bir oyalamaydı: "Türkiye bütün gücüyle İtalya'ya yönelebilmek için Balkanlar'da sükunet istiyordu". Venizelos bunu tamamen biliyordu, fakat ülkesinde heyecana gelmiş olan kamuoyunu sakinleştirmek için Türk dostluk tekidini bilinçli olarak kullanıyordu.¹³⁰ Bundan dolayı Bosna veya Doğu-Rumeli modeline göre bir çözümün gerçekleşmesiyle ciddi olarak ilgileniyordu. Ayrıca Giritlilerin uluslar arası politik satranç sahnesinde kendi hamlesine riayet edilmeksizin öteye beriye sürüklenmeye uzun zamandır karşı çıktıklarını görüyordu.¹³¹

¹²⁸ Wangenheim teker teker şunları zikretti: Atina garnizonu güçlendirildi, topçu Pire'ye gönderildi, filo toplandı ve hatta sonunda Giritlilerin buradaki dostlarının oradaki karargahı vurmasını engellemek için Akropolis işgal edildi. Hiçbir Yunan hükümeti topçuyu vaktiyle Kont Königsmarck'ın meşhur atışıyla kutsiyetini bozduğu şehre ateş ettirmeyi riske edemezdi. Torpidolar kıyı boyunca Girit'ten kalkacak yelkenli botları ararken, Laurion Koyu'nda da bir batarya gözetleme postası olarak yerleştirilmişti. Bundan başka ufak Girit limanlarından gelen bütün gemilere beş günlük karantina konmuştu. Orijinal biçimde, fakat esastan hali olmayarak, yani Giritlilerin ruh hali bulaşıcı hastalık olarak görüldü". AA Türki 94, Band 178, 16. 12. 1911 Wangenheim.

¹²⁹ FO 1106, 20. 12. 1911 Elliot. Özellikle son tedbir, yabancı filolar fırtınalı hava dolayısıyla Girit'in ana limanlarını tam olarak abluka altına alamadıkları için teklif edilmişti. Böylece Giritliler'in 21 Aralık'ta nizami Llyod buharlı gemisiyle Atina'ya ulaşma deneyi sırf Avusturyalı kaptanın uyanıklığı sayesinde akamete uğramıştı (aynı yer, 22. ve 25. 12. 1911 Wratislaw). Nihayet 3 Ocak 1912'nin öğleden sonrasında Giritli milletvekilleri, "Nispeten sahipsiz ve kötü bir şirket" olan İngiliz savaş gemilerinden biriyle Suda'ya ayak basmışlardır. "Sah verilecekleri bilindiği halde, sempatizanlardan hiç biri karşılamaya gelmemişti. . ." FO 1351, 4. 1. 1912 Wratislaw.

¹³⁰ AA Türki 94, Band 178, 21. 11 1911 Wangenheim.

¹³¹ Krş. IBZI Band 2/II, Nr. 362. Elliot, Bosna modelini seçmemesini tavsiye ediyor, çünkü, "Giritliler Atina'ya mebus göndermekle tatmin olmazken, Adanın Yunan askeri tarafından işgali Türklerin itirazıyla karşılaşacaktır". Buna karşın Giritliler Yunan Kralıyla prenslerinin şahsi birleşmesinden memnundular ve Türkiye itibari haklarını koruduğu ve bağımsız bir hükümrana vasal olarak sahip olduğu için gurur duyabilirdi. Bundan başka

Hanya'daki ihtilalcilerin programı, Mart seçimlerini Yunanistan'la müşterek yapmayı, milletvekillerini Atina parlamentosuna göndermeyi, kapitülasyonları feshetmeyi, I. Georg adına yemin etmeyi reddeden bütün Müslüman memurları işten çıkarmayı öngörüyordu. Venizelos bu planlarla her hangi bir şekilde ilgisi olduğunu reddediyordu, ancak Girit'teki taraftarlarının ihtilalcilerle işbirliği yaptığı olgusu herhalde yalnızca yerel şartların icabı olarak görülemezdi.¹³² Başbakan İkbaharda Balkan Yarımadası'ndaki durumun acaba Girit'te ilerleyiş için uygun olacağını mı ummaktaydı? Veya o, sadece güçleri Yunan idaresini kabule zorlamak mı istiyordu? Bu zamana kadarki asıl müttefiki İngiltere'yi bu oyunun içinde yer alacağını herhalde bekleyemezdi.

Londra'daki hükümet adada statükonun muhafazası için gerektiğinde Girit'i işgal etmeyi kati olarak kararlaştırmıştı. Elçi Lowter, sadece İmparatorluğun sair milletlerini merkezi hükümete karşı sıkıntılarını azimle savunmayı cesaretlendireceği için bütün Osmanlı partilerinin Giritlilere ayrıcalık yapılmasına karşı olduğunu bildirmişti. Makedonya'da Türk karşıtı tahriklerin tekrar başlaması İstanbul'un gevşemesine sebep olabileceğini imkansız görmekteydi; **"Türk hükümeti askeri açıdan bakıldığında ortaya çıkması muhtemel böyle bir durumla rahatça baş edebileceğini ve büyük güçlerin böylesine bir yangını engelleyeceklerine emindi"**.¹³³

Bununla birlikte Türklerin kendilerine güvenleri sağlam temellere oturmuyordu, zira İtalya Sultana karşı savaşta olduğu sürece Giritlilerin birleşme isteğinin önlenmesinde İngiltere'ye yardıma hazır değildi. Hıristiyan Balkan birliğinin güçlü koruyucusu Rusya da Giritlilere karşı kılıca sarılma eğilimi göstermiyordu. Fransa adanın tekrar işgalinin gerçekleşmesi bakımından endişelerini dile getirmiş ve buna Yunanistan'daki seçim gününden önce teşebbüs edilirse, üçlü ittifaka yakın olan Theotokis'e bir seçim zaferinin şansını açabileceği uyarısını yapmıştır.¹³⁴ Giritliler baş eğmedikleri takdirde, en azından Hanya davranışlarının sonuçları bakımından hiç olmazsa diplomatik yolla uyarılması ve ardından bir filo gösterisi tertip edilmesi gerekirdi. Grey bu

Giritliler askerlik hizmetini adada yapmayı taahhüt etmeliydiler, ki krallığın Türk-Yunan devlet sınırında savaş gücünde büyüme olmasın. FO 1106, 20. ve 21. 12. 1911 Elliot.

¹³² FO 1352, 11. 1. 1912 Wratislaw; 12. 1. 1912 Elliot. Giritli Venizelos taraftarlarının ihtilalci harekette başka bir desteği bilinmekteydi, **"Sivil savaş ima edebilecek aktif direnmeyi tercih etmedikleri sürece Giritliler için tahammül edilmez bir şart olan süresiz siyasi faaliyetsizlikten dolayı . . . [onları] kınar"**. Yeni hükümet Başkonsoloslar nezdinde kendini Yunan krallığının mektup ve mühürüyle takdim ettiği için bunlar hükümetle resmi teması kesmişlerdir. Aynı yer, 8 ve 18. 2. 1912 Wratislaw; IBZI Band 2/II, nr. 440.

¹³³ FO 1352, 5. 2. 1912 Lowter; IBZI Band 2/II, Nr. 421.

¹³⁴ FO 1352, 3. 2. 1912 Rodd ve mütalaası; 15. 2. 1912 Bertie ve mütalaası; DDF II, Nr. 26.

tutumu tasvip etmiş¹³⁵ ve caydırıcı bir etki yapması ümidiyle, adanın yeniden işgaliyle ilgili hazırlıkların alenen yapılmasını sağlamıştır.¹³⁶ Bununla birlikte O, Fransa'nın Venizelos'u tedbirlerin anlamı hakkında sakinleştirme ve Türkleri Girit'te "modus vivendi" ile kazanma teklifini reddetmiştir.¹³⁷ Bu durumda, Yunan başbakanına elde edilenle yetinmek ve Girit meselesini harekete geçirmek için yeni ortakları olan Balkan komşularını göz önünde bulundurmaktan başka yapacak bir şey kalmadı. Bununla beraber, o İngilizlere barışçı politikasını devam ettirme sözü vermiştir; "**Zira, Girit'te başarılmadan kalan şeyin savaşıma değmeyeceğini tamamen anlamıştı**".¹³⁸

Mart 1912 ortalarında Girit ihtilalcileri yetkilerini adayı Kral Georg adına idare etmesi gereken bir komiteye devretmiştir. Aynı zamanda Atina parlamentosu için 69 milletvekilinin seçimi ilan edilmiş ve Mart'ın 24'ünde de seçim yapılmıştır. Yunanlı seçmenlerin politikasını etkili biçimde destekledikleri Venezilos¹³⁹, buna işgalci birlikler katılsalar dahi, nihaî bir Girit-çözümü veya en azından bir yüksek komiserin tekrar atanmasını istemek için bu seçimi vesile kabul ediyordu. Bu yüzden onun açısından mevcut durumun devamı, Hanya'da sorumlu bir hükümet olmadığı sürece, huzursuzluk çıkması tehlikesi ve Müslüman katliamı göz ardı edilemeyeceği için tahammül edilmez

¹³⁵ O bu fırsatta, Hanya'daki olaylar bütün büyük güçlerin çıkarlarını ve Yakın-doğu'daki barışı tehdit ettikleri gerekçesiyle Almanya ve Avusturya-Macaristan'ı Girit uyumuna dahil etmeye boşuna uğraştı (DDF II, Nr. 55, 73, 112 ve 142; ÖÜAP IV, Nr. 3321; IBZI Band 2/II, Nr. 539, 569 ve 612). Bu bağlamda Wangenheim, "koruyucu güçler zaten yeniden ilhaka göz yummayacakları için Almanya'nın Girit'e karşı masraflı bir askeri harekate iştiraki ve bu yüzden adanın muhtemel işgali artık tamamen lüzumsuz görünüyor" dedi. Neden bu yüzden yeni bir taahhülle imtiyazlı özel durumun faydalarını elinden aldırırın? AA Türki 94, Band 179, 29. 2. 1912 Wangenheim.

¹³⁶ Hatta meslektaş A. Parker adanın işgalini müttefiklerin yardımı olmaksızın da riske etmeyi tavsiye etmiştir, zira İngiltere bununla İstanbul'daki pozisyonunu önemli ölçüde güçlendirecekti, "**Türk-İran sınırındaki anlaşmazlık gibi benzeri olaylar belki çözüme daha büyük etki edebilirler**" (FO 1352, Bertie'ye 13. 2. 1912 tarihli not). Uluslararası birlikler (toplam 3.600 kişi) eski alanları tutacaklar, yani İngilizler Kandiya, Ruslar Rethymnon ve Fransızlar doğuda Ag. Nikolaus'u işgal etmeliydiler. Fransız sahası göreceli olarak ehemmiyetsiz olduğu için ona İtalyan (Kisamos) da ilave edilmeliydi. Başkent Hanya karma bir müfreze tarafından kontrol edilmeliydi. FO 1353, 22. 2. 1912 Wratistlaw.

¹³⁷ DDF II, Nr. 87 ve 106. Londra bir taraftan Türk yumuşamasına ihtimal vermezken diğer taraftan yapılan teklifi yersiz olarak görüyordu, "**İşgalin yaratacağı etkiyi azaltmak ve ortalığı yatıştırmak . . . veya Giritlilere bunun bir formalite olduğu ve ciddi anlamda kast edilmediğini düşünmelerine zemin hazırlamaktır**". FO 1352, Bertie'ye 28. 2. 1912 tarihli not.

¹³⁸ "**Eğer umut ettiği büyük çoğunluğu elde eder, Türk-İtalyan savaşı sona erer ve Arnavutluk'ta isyan çıkmazsa**", o bununla yoluna devam edebileceğini hesaplıyordu, mamafih aksi takdirde hiçbir şeyi garanti edemeyeceğine yemin etti. FO 1353, 28. 2. 1912 Elliot.

¹³⁹ Başbakan 149, muhalefet 32 milletvekili kazandı!

görünüyordu.¹⁴⁰ Diğer taraftan Türk savunma bakanı Girit'teki gelişmeleri İtalya ile olan ihtilaftan veya Rusya'nın Balkanlar'daki entrikalarından daha tehlikeli olarak nitelendiriyordu. **“Ona göre, Girit meselesinin tek çözümü adanın Büyük Britanya tarafından kalıcı işgalidir. Suda körfezi, İngiltere için her gün biraz daha gerekli hale gelmektedir. Türkiye, memnun olacaktır ve büyük devletlerden hiç biri ciddi anlamda karşı çıkmayacaktır”**.¹⁴¹

Doğal olarak İngiltere Mahmud Paşa'nın fazlasıyla cazip tekliflerine yanaşmadı, aynı şekilde Venezilos'un tekliflerini de reddetmiştir.¹⁴² Girit'e müdahale imkansız ve gereksiz görünmekteydi.¹⁴³ Milletvekillerinin Yunanistan'a geçişinin engellenmesi bile ciddi olarak göze alınıyordu. Koruyucu güçlerin karar verebilecekleri tek şey filoyla gözdağı vermektir. Ancak bu da Giritlileri itidale sevk etmekten çok uzaktı. Aşırıları¹⁴⁴ Nisan ortasında Hanya'da iktidarı ele geçirdiler; Giritli milletvekillerini Atina'ya göndermeyi, onlara harcırah dolayısıyla politika yanında maddi çıkarlar sağlamayı ve Yunan meclisindeki oturumlara iştirak etmelerini kararlaştırdılar. Başkonsoloslar yeni kabineyle hiçbir iş görmek istemiyorlar ve vatandaşlarının sessiz kalmalarından Venizelos'u sorumlu tutmayı öneriyorlardı. Zira onun

¹⁴⁰ FO 1354, 26. 3. 1912 Elliot; 12 ve 15. 3. 1912 Wratisslaw; IBZI Band 2/II, nr. 664. İngiliz Başkonsolosu Girit'le ilgili durumu ümitsiz olarak değerlendiriyordu: **“Bir seri kalıcı hükümet kamu düzenini sağlamakta büyük güçle karşılaştıysa her ay değişen yönetimden ciddi bir başarı zor beklenir”**. Aynı yer, 17. 3. 1912 Wratisslaw.

¹⁴¹ FO 1354, 22. 3. 1912 Lowter. Teklif, Giritlilerin, İngiltere'nin kendi bölgelerine göz koyduğu şüphesi arttığı zamanda Viyana basını tarafından neşredilmişti. FO 1354, 23. 3. 1912 Wratisslaw.

¹⁴² İngiliz Dışişleri Bakanlığı: **“Venizelos büyük çoğunluğa sahiptir, Giritli mebusların koltuğuna oturmalarını önleyebilmelidir ve eğer bunu başarır, Türklerin şikayet etmek için bir nedeni kalmaz”** diye vurguladı. FO 1354, Elliot'a 26. 3. 1912 tarihli not. Krş. IBZI Band 2/II, Nr. 728.

¹⁴³ Akdeniz'deki İngiliz filo komutanı abluhanın başarısını Aralık 1911'de kötü havaya bağladı ve baharda ufak teknelerin yalnızca 100 km. uzaklıkta bulunan Mora'ya hareketini engellemenin imkansız olduğunu belirtiyordu. 1897 seferberliğine rağmen hemen hemen bütün Akdeniz filosu adaya insan ve silah naklini durdurmayı başaramamıştır. Bugün bir işgal sadece hatırı sayılır güçle yerine getirilir. FO 1352, 20. 1. 1912 Amiral Poe.

¹⁴⁴ Wratisslaw, **“Birleşme ilan edildiğinden beri Girit hükümetinin yapısı devamlı bir şekilde kötüye gidiyordu. . . ancak şimdiye kadar bu duruma gelebilmek için hiçbir şeyden kaçınmadık. Tek teselli Daskaloyannis'ten –ki o, açıkça bir holigandır- daha aşağı bir seviyeye inmenin mümkün olmayacağıdır”** dedi. FO 1354, 18. 4. 1912 Wratisslaw. Yeni rejim için tipik olan –bütün Giritli partilerden oluşan bir koalisyon hükümeti -koruyucu güçlerin Türklerin isteği üzerine bayrak direğine kaldırdığı yerden 100 metre mesafede yeniden Yunan bayrağı çekmesiydi! Louis Mallet Fransızlar birlikte hareket etmedikleri ve Daskaloyannis hükümetini böyle bir ceza fiiliyle yeniden kıymetlendirmek istemediği için bayrağı indirmekten vazgeçti. FO 1355, 21. 4. 1912 Wratisslaw ve mütalaası ; 1. 5. 1912 Bertie ve mütalaası.

Giritliler üzerinde büyük güçlerin muhtemel bir müdahalesinden daha fazla bir etkisi olduğuna inanıyorlardı.

Bunun üzerine Giritliler küçük çaplı direnişlerde bulunmak üzere harekete geçtiler. Giritli parlamenterler gruplar halinde ve nümayişkârane Yunan başkentine doğru yola çıkmaları halinde savaş gemileri tarafından engelleneceklerdi. Bunlar gizlice ve görünmeden adadan uzaklaşacak olurlarsa, Yunan hükümeti zarar görmemelerini temin etmeliydi. Koruyucu güçler, ihtiraslara gem vurabilmek için siyasî manevra yapma imkanı vermek istemediklerinde, bu Atina'ya çok daha ağır gelmiştir.¹⁴⁵ İngilizlerin en azından 22 Millet vekiline Suda koyuna kadar refakat etmeleri ve orada askerî gözetim altına almaları Venizelos'u rahatlatmadı. Bilakis göz altına alınmalar özellikle kendi taraftarlarının başına geldiğinden Giritli muhalifler rahatlıkla Atina'ya kızdılar.¹⁴⁶

Yunan Başbakanı haklı olarak koruyucu güçlere kararsızlıklarının hâlâ engellemeye çalıştıkları savaşa sebep olacak gibi görüldüğü uyarısında bulunmuştur. Çünkü veliaht artık, Trablusgarb savaşıyla zayıflayan Türklerin, Girit birleşmesi gerçekleştiğinde Yunanistan'a karşı müdahale edecek durumda bulunmadıklarını, bilhassa böyle bir durumda Bulgarların arkadan

¹⁴⁵ FO 1354, 25. 3. 1912 Grey'den Wratislaw'a; 24. 4. 1912 Wratislaw; IBZI Band 2/II, Nr. 773. Elliot haklı olarak: "... Venizelos'un davranışlarını takdir ettiğini göstermek için büyük güçlerin önerdiği pohpohlayıcı ifadeler . . . gösterdiği çabalara karşılık ona hiçbir şey vermeme, hatta müttefikler tarafından desteklediği bu umutları gerçekleştirirken daha uzaklara sürülme ihtimali göstermesi, . . . fakat ülkesindeki pozisyonunu zedeler ve büyük güçlerin kendi çıkarları doğrultusunda körü körüne bir araç gibi kullanılmasının ayıbı ortaya çıkar" diye eleştirdi (FO 1354, 10. 4. 1912 Elliot). Norman Londra'nın tutumunu bir talimatla mazur gösterdi, "Giritliler onun her derde deva olarak gördüğü yüksek komiserliğin canlandırılması teklifini redd ederler. Eğer Venizelos büyük güçlerin kesin bir adım atmasını isterse Girit'i yeniden işgal edelim, çünkü o tek mümkün olanı". Aynı yer, not

¹⁴⁶ Mallet: "Bu epey zamandır işittiğimiz en iyi haberdir. . ." demesine rağmen İngilizlerin kendileri de memnun değildi (FO 1354, Wratislaw'a 28. 4. 1912 tarihli not). Zira Nicolson'un yazdığı gibi, başlamış bir meseleyi sonlandırmak kolay değildi: "Vekiller bir suç işlemediler ve onların Atina'ya gidişlerini engellemekte ve statükoyu korumakta haklı olmamıza rağmen yargısız olarak onları sürgüne gönderebileceğimizden emin değilim ve biz de onları yargılayamayız" (aynı yer, Wratislaw'a 1. 5. 1912 tarihli not). İtalya ve Rusya Giritlilerin derhal salıverilmesini tavsiye ederlerken, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndaki itidalli güçler fikirlerini değiştiremediler. Mallet: "Büyük güçlerin Girit'te vazifesinin sükuneti sağlamak olduğunu ve Venizelos'un çıkarlarına en iyi bu şekilde hizmet edebileceğini . . . Büyük güçlerin yaptıklarından daha çok onun mebusları parlamento dışında tutması kendisine zarar verecektir. Politikacıların dışında Girit'te bir heyecan yoktu. Mebusların serbest bırakılması ihtilalci komiteye teslim olmaktadır. . ." dedi. Aynı yer, O'Beirne 11. 5. 1912 tarihli not.

saldıracıklarını içeren İtalyan telkinlerine kulak vermemekteydi.¹⁴⁷ Gerçi hükümet Girtlileri bir kez daha meclis açılışına iştiraktan uzak tutmayı başarmıştı¹⁴⁸, fakat bununla birlikte koruyucu güçler Türkiye ile diplomatik bir uzlaşmanın bitip tükenmez bekleyişini askeri bir çözüme tercih edip etmemeyi artık kendi kendilerine sormaları gerekiyordu.

Statükonun korunmasına dair kısır politikanın büyümesine kapılmış olan asıl sorumlu, 1912’de açıkça telaffuz edilmiş Türk dostu tavrından dönen İngiliz hükümetiydi.¹⁴⁹ İngiltere’nin bu tavır değişikliği Balkanlar’daki gelişmeler karşısında tepkisiz kalması sonucunu doğuracaktı. Gerçi en azından Yunan parlamentosunun Ekim’de tekrar toplanmasından önce Girit meselesinin geçici çözümünü isteyen sesler eksik olmuyordu¹⁵⁰; fakat Grey bu tarz yaklaşımları reddediyordu. O Girtlilerin “Avrupa politikasının surfagetleri”* olduklarını düşünüyor ve onların lazım olan her şeye, yani otonomiye zaten sahip oldukları için tutumlarını aşırı buluyordu. Yalnız bu sebepten Giritli milletvekillerinin Atina’ya geçişinin engellenmesi gerekti.¹⁵¹ Bunun başarılması halinde, ihtilaf grubundaki ortaklarının karşı tedbirler almasını önerdi : “eğer bir şey

¹⁴⁷ AA Türki 94, Band 179, 3. 5. 1912 Wangenheim. On iki adadaki adaların İtalyanlar tarafından işgalinden kısa bir süre önce Yunanlıların milli ideallerinin gerçekleşmesine dair umudu güçlü bir biçimde artmıştı.

¹⁴⁸ Elliot, 1 Haziran oturumu hakkında bilgi vermiş - ertesi gün parlamento tekrar izne çıkarılmıştı bile: “Parlamento bu sabah açıldı. Askerler parlamentoya girmek isteyenleri uzaklaştırdı. Girit mebuslar topluluğu kapılara kadar ilerlediler ve orada kargaşa çıktı. Sonra onlardan bir grup kabine toplantı salonuna kabul edildi, aralarında ne geçti bilinmiyor, fakat Girtliler sessizce dağıldılar. Kabine toplantısı devam etti, ama duadan sonra Giritli bir mebus anlamadan içeri girdi, kendini birleşmeyi destekleyen birkaç kişi arasında gösterdi. Sonra da çıktı”. FO 1354, 1. 6. 1912 Elliot.

¹⁴⁹ Yunan elçisinin ricası üzerine Nicolson’un büyük güçler, Girit meselesinin çözümünü şu an için göz önünde bulunduramadıklarını Hanya’da açıklamak isterler cevabı numuneliktir: “Bu eğer Girtlilere bir süreliğine sakin durursanız beklentileriniz gerçekleşecek demek anlamına gelir diye cevap verdim”. Bu bilhassa Hanya’daki süreçten sonra imkansızdı, “Mevcut durum herkes için yorucu ve uygun olmadığından büyük güçler Türklerin Girit beklentilerini desteklediği veya Yunanistan’la birleşme ümitlerinin yakında gerçekleşeceğini düşünmelerini meşru kılacak bazı adımların atılması tercih edilebilir”. FO 1356, 25. 6. 1912 Nicolson.

¹⁵⁰ Atina’daki Maslahatgüzar Beaumont’un Prens Andreas’ı yüksek komiser olarak Girit’e gönderme hareketini (FO 1356, 20. 8. 1912 Beaumont) ve Time muhabirinin bir şey yapmamanın neticesi uyarılarını krş. , aynı yer, Elliot’a 26. 7. 1912 tarihli not.

* İngiltere ve Amerika’da (1903-1914) kadın hakları savunuculuğu, özellikle oy kullanma hakkı için verilen mücadele. Çn.

¹⁵¹ Parker, ilkbaharda yetersizliği gözle görülen bu tedbiri en basit çözüm olarak tasvir etti; “bu yeniden işgali getirirse bile, Yakın Doğu’da barışın bozulması riskinden daha ucuza gelecektir”. Norman onu tasvip etti, fakat güçlerin millet vekillerinin geçişini engellemesi gerektiğini vurguladı: “Bunu Venizelos’a bütün bu iş boyunca aldığımız sadıkane yardımlaşmalarından dolayı borçluyuz”. FO 1356, Beaumont’a 20. 8. 1912 tarihli not.

yapmazsak, Türkiye itibarını kurtarmak üzere Yunanistan'a saldırmaya mecbur kalabilir ve Balkanlar tutuşabilir. Bu ancak üç büyük devletin Girit işgali gibi bir eylemiyle durdurulabilir".¹⁵² Bununla birlikte böyle bir şeye ne Paris ne de Petersburg hazırды; onlar sadece aynı zamanda politik statülerinin tanımının yapılması halinde adanın tekrar işgalle tehdit edilmesine razı olmuşlardır.

Bununla birlikte Sir Edward Grey bu teklifi, Yunan Kralı yüksek bir komiser gönderebilse bile¹⁵³ Giritliler Atina tarafından teklif edilen 1906 rejimine dönülmesi hususunda anlayamadıkları ve Türkler korkunç derecede tahrik edilecekleri için reddetmiştir. Gerçi onun için maddi bir şey getirmeyen Hanya'ya basit bir uyarı yeterli görünüyordu, ancak en azından Londra Giritli ihtilalcilerle işbirliği içinde olduğu tenkidinden kurtulmalıydı.¹⁵⁴ Bu suretle İngiliz Dışişleri Bakanı Balkan meselesinin dostane bir şekilde hall edilmesi gerektiğinde hem fikirdi. Barışın başka bir karar durumunda muhafaza edilip edilemeyeceği, Balkan devletleri ve Genç-Türkler arasındaki tenakuz aşılabilir görüldüğü için kesin değildi, ancak Grey müzakere yoluyla bir çözümün mevcut şartları son haddine kadar denemediği eleştirisini kabul etmek zorundaydı.

¹⁵² FO 1356, Mallet'e 13. 9. 1912 tarihli not. Grey teklifinin başarı şansı hakkında hayale kapılmadı: "üzgünüm, şu anda onlar [Fransa ve Rusya] bunu kabul etmek için çok fazla Balkan devletleri taraftarlığı ve Türk aleyhtarlığı yapıyorlar".

¹⁵³ Wratislaw: "Son yıllarda Giritli bütün politikacılar birleşme hareketine o kadar taviz verdiler ki, bu konuda fedakarlıklarını meşrulaştırmak ve itibarlarını korumak için ne kadar hafif olursa olsun başarı elde edemeden vazgeçerlerse adadaki nüfuzlarını kaybedeceklerini düşünüyorlar" diye yazdı (FO 1356, 4. 9. 1912) Wratislaw. İstanbul: "Bu Afrika vilayetlerinin kaybı kaçınılmaz görüldüğü bir anda Zaimiler'in Girit'e dönüşü onun Yunanistan'a ilhaki kadar kabul edilemez bir şeydi. Kabine bunu kabul etme eğilimi sergilese bile sonra onlar taraftarları tarafından kendi makamlarından atılırlar. Durum, Türkiye bir ya da daha fazla Balkan ülkesi ile savaşa tutuşursa tamamen farklılaşır" diye bildirdi (aynı yer, 6. 9. 1912 Marling). İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda Prens Georg'la tecrübeden sonra bir Krallık prensinin atanması, özellikle şüpheli bir biçimde değerlendirildi; aynı zamanda böyle bir atamanın ekonomik yüküne ve bunun Balkan yarımadasındaki tesirlerine dikkat çekilmişti: "Eğer Girit Yunanistan'a dahil edilirse, Bulgaristan güç dengesinin yeniden kurulması gerekliliğini hissedecektir. Balkanlar'da düzenli bir karışıklık olursa, sonunda Girit meselesini Yunanistan lehine çözmemiz için bir fırsat yakalayabiliriz, ancak buna şimdi teşebbüs etmemiz büyük bir felakete yol açabilir". FO 1356, Beamont'a 20. 8. 1912 tarihli not.

¹⁵⁴ FO 1356, Amiralliğe 10. 9. 1912 tarihli not. Bu tutum, Londra'nın Venizelos'un bu sefer Giritli milletvekilleri uzak tutamayacağını bildiğinde o kadar anlaşılmalıdır ki, "Yunan meclisini askıya alma kozuna da tekrar başvuramaz, çünkü çıkarılacak çok fazla yasa var ve meydana gelen gecikme zaten güç bir durum oluşturmuştur" (aynı yer, Wratislaw'a 17. 9. 1912 tarihli not). Bununla birlikte Türklerin savaş ilanı tehlikesi endişe verici derecede yakınlaşmıştı.

İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Girit meselesinin Türkiye'nin bakış açısından görülmesi gerektiğini ve Yunanistan'daki karşı görüşlerin aşılabileceği tezini ısrarla savunuyordu.¹⁵⁵ Hatta Mallet Türkiye ile bir savaşı bugünkünden daha az izan sahibi bir başbakanın bile göze alabileceğinden şüphe duyduğu için Yunanistan'daki iktidar değişikliğini felaket olarak görmüyordu. Bu sebepten, Giritli milletvekillerinin kabulünün adanın, hemen tekrar işgalini gerektireceği uyarısıyla bağıntılı olarak statükonun devamı tamamen ondan beklenebilirdi. **“[Atina’da] söylediklerimizin kendilerine söylenmesi Türkleri yatıştırmak için fazlasıyla yeterli olacaktır ve bu Venizelos’un mebusları Parlamento dışında tutmasını sağlayacaktır”**.¹⁵⁶

Meclisin açılma zamanı yaklaştıkça, gelişmelerin de Londra'yı amaçlarından güçlü bir şekilde uzaklaştırdığı görüldü. Bu her şeyden önce Giritlilerin Türk garnizonunu Somos'dan ayrılmaya zorlaması ve adanın Yunanistan'la birleşmesini ilan etmesi girişiminde görüldü.¹⁵⁷ Bu özel bir girişim neticesi olarak ilan edilmiş olmasına rağmen, hazırlanmasına hükümet üyeleri Koundouros ve Michelidakis hararetle iştirak etmişlerdir. Bununla birlikte Başkonsoloslar zamanında bilgilendirildikleri için 500 Giritli gönüllünün geçişinin engellenmesinde başarılı olmuşlardır. Buna rağmen durum tam istikrara kavuşmuş olmayıp, aksine **“öncekilerden daha iyi olduğuna ve sonrakilerden de daha iyi olacağına dair haklı sebepleri bulunan hükümet, kararsız bir kimseden daha kötü olduğunu kanıtladı”**.¹⁵⁸

Bu şartlar altında Fransa'nın ve Rusya'nın geçici çözüm olarak anarşiyi sona erdirecek ve düzeni tekrar sağlayacak olan bir krallık komiserini Girit'e gönderme düşüncesini tasvip ettiklerini anlaşılır bulmak mümkündür. Venizelos, planı adayların atanmasını kendine bırakması ve koruyucu güçler tarafından hükümeti atlanarak Prens Andreas'ın göreve getirilmemesi şartıyla onayladı. Hatta Bâbıâli, Sultan'ın hükümranlılığı korunduğu takdirde bu çözüme meyyal idi, zira Girit meselesinde ayrıca hiçbir gelişme olmadığında, Yunanistan'ın -sair Balkan ülkelerine dayanarak- pekala bir savaşı göze

¹⁵⁵ Bu yüzden Grey Atina'da farkına varmayan sefirleri, **“üç büyük güç ve Türkiye istisna Avrupa'da başka büyük güçler vardır ve bunlar onlar Yunanistan'a münasip gelen ve Giritlilerin arzularına uygun davranmalı diye düşünüyorlar”** diye eleştirdi. FO 1356, Beaumont'a 9. 9. 1912 tarihli not.

¹⁵⁶ FO 1356, Marling'e 15. 9. 1912 tarihli not.

¹⁵⁷ 1832 tarihli otonomi antlaşması, Türklere adada birlik bulundurmaya müsaade etmemesine rağmen onların Vatu'da 500 kişilik bir garnizonu bulunmaktaydı.

¹⁵⁸ FO 1357, 31. 8. 1912 Wratistaw. Her şeyden önce bu ünü Yunanlı General Limbrikis'e ve yazın Girit hükümetine giren eski Giritli liderler Yanaris ve Sphakianakis'e borçluydular. Aynı yer, 23. 6. 1912 Wratistaw.

alabileceğini biliyordu.¹⁵⁹ Yalnız İngiliz diplomasisi boyun eğmiyordu; Girit komiserinin atanmasını ikinci dereceden görüyor ve ilk safhada adanın abluka altına alınmasına çalışıyordu. Bu Giritlileri maceradan uzak tutacak ve İstanbul ile Atina arasındaki kopmayı engelleyecekti; zira Eylül sonunda Balkan yarımadası üzerinde bilhassa İngiltere'nin hareketsizliği yüzünden kara bulutlar tehlikeli derecede yoğunlaşmıştı.

Dışişleri Bakanı Koromilas, Bâbiâli'nin Yunan ikazlarına rağmen Yanya ve Üsküp'e Arnavut valiler tayin ettiği, İstanbul'daki elçiliğin Atina ile telgraf iletişimini engellediği ve 64 Yunan buharlısının boğazlardan geçişine izin vermediği hususlarını şikayet konusu yapmıştı.¹⁶⁰ Bundan başka çetebaşı Karavitis komutası altında 300 gönüllü ve yerel politikacı Sophoulis, Sisam adasının batısında karaya çıktıktan sonra, adada Türk kuvvetlerine karşı isyan başlamıştır. Gerçi İngiliz ve Fransızlar denizcilerin muharebeye sokulmasıyla Başkent Vathy'daki yabancıların canlarını koruyabildiler ve düşman tarafları ayırdılar, fakat anakaradan Türk takviyesi yaklaştığı için kırsal sahada savaşlar devam etmekteydi.¹⁶¹ Türk silahlı kuvvetlerinin genel seferberlik ilan etmesi üzerine ise, Balkan bağlaşıklık devletleri ordularını 1 Ekim 1912'de seferber ederek tepki göstermişler, dört gün sonra da ultimatomla Bâbiâli'den Makedonya'da geniş ölçüde reform gerçekleştirmesini istemişlerdir. Ayın 8'nde ise müttefiklerin öncüsü olarak Karadağ ezeli düşmanına karşı savaş açmıştır.

Venizelos "kafasının dikine gidenlerden" değildi, fakat "Yunanistan için oluşan tarihi ana belirli bir coşkuyla bakanlardan"dı. Onun görüşüne göre, Balkan savaşı öncelikle, Avrupa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu radikal reformlar yapmaya icbar etmesi ve nihayetinde Girit meselesini çözmesi halinde

¹⁵⁹ FO 1356, 30. 9. 1912 Nicolson; 3. 10. 1912; Nicolson; 19. ve 26. 9. 1912 Beaumont. Dışişleri Bakanı Kromilas İngiliz maslahatgüzara daha Eylül ortasında, "Girit meselesi hızlı bir şekilde ortadan kaldırılmadığı sürece, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişki 'kötü'den 'beter'e doğru değişecektir. O, dört Balkan devletleri arasında var olan anlayış birliğinin yanı sıra Türkiye'nin Avrupa tarafındaki Hristiyanların durumunu düzeltmek için bir şey yapılmazsa . . . 550.000 kişiden oluşan ordularıyla soydaşlarını kurtarmak için sınırı açma çabasına gireceklerini ima ediyordu" diye açıklamıştı. FO 1356, 11. 9. 1912 Beaumont.

¹⁶⁰ GP XXXIII, Nr. 12218.

¹⁶¹ FO 1357'deki dokümanları krş. , bilhassa 25. 9. 1912 Marling ve 30.9. 1912 Wratisslaw. Esasen Fransız karakol gemisinin komutanı askerleriyle Adada sükunetin sağlanması ve Türk birliklerinin uzak tutulmasına yardım etmeye niyetlenmişti (aynı yer, 24. 9. 1912 Marling), fakat İngiliz meslektaşını bunu kesin olarak 1000 yabancıların korunmasıyla sınırlandırmış ve nihayet 27'sinde 5 gün için kararlaştırılan ateşkes çalışmalarına da iştirak etmemişti. İngiliz Dışişleri Bakanlığı da bu tutumu onaylamış ve Sisamlılara, "Mevcut ayrıcalıklar Türkiye'ye sadık oldukları sürece devam edecektir ve Giritli muhaliflerle birlikte hareket etmek sadakat değildir, özel rejimlerinin genişlemesinden dolayı kayba uğratacak bir yoldur" diye bilgilendirmek istemiştir. Aynı yer, Akdeniz Umumi karargahına 26. 9. 1912 tarihli not.

engellenebilirdi.¹⁶² Bu mesele ise “Girit’ten ötürü değil, bilakis bu yüzden huzur bulamayan Yunanistan sebebiyle” çözülmek zorundaydı. Ancak bu bağlamda büyük güçlerden bir şey beklenmiyordu. Türkiye de durumun ciddiyetini görmüyordu. Daha bir ay önce Girit’ten vazgeçmek için Tesalya toprağından bir parça istemişti; şimdi buna mukabil en azından Epir için işgal garantisi istemekteydi. Yunanlılar bunu krallığın Balkan paktından olası çıkışı karşısında yetersiz bir bedel olarak görüyorlardı. Buna rağmen Venizelos ayrıca dikkatli bir taktik uyguluyordu : 14 Ekim’de adadaki statükoyu müşterek parlamento olmaksızın muhafaza etmek istediğini parlamento açılışı vesilesiyle hazır bulunan 65 Giritli milletvekiline yaptığı konuşmada açıklamıştı. Ayrıca Giritlilerin bundan böyle meclis oturumlarında yer almayacaklarını temin etmişti. Bununla birlikte Doğu Rumeli çözümünün yolu hâlâ açıktı.¹⁶³

Türk-Yunan meselesini halledecek bir özel düzenlemenin oluşmaması Dışişleri bakanı Noradukyan*’ın belirttiği gibi, ne Yunanlı meslektaşlarının¹⁶⁴ fanatikliğinden ne de Helen ordusunun 1897 mağlubiyetiyle ilgili rövanş almak kararlılığından kaynaklanmaktaydı.¹⁶⁵ Sağlam temellere oturmayan uzlaşma zamanı geçmişti. Yunanistan’daki halk ve hükümet Türkiye ile ilişkilerinde pek çok çözümsüz meseleyi bir darbeyle düzeltmek ve devlet ideallerine bir büyük adım daha yaklaşmak için şimdi fırsat doğduğunu hissediyordu. Bu sebeplerden ötürü savaş kaçınılmazdı. Genç-Türkler, Büyük devletler yüzünden uzun zamandır gözlerinin körelmesi ve suskun sabırla Balkan devletleriyle dostane bir uzlaşmayı reddetmişti. Bu durumda imparatorluklarının kaderini silahların şüpheli şansına emanet ediyorlardı.

Girit bu ihtilafta koruyucu güçler tarafından zorlandığı bir tarafsızlığı muhafaza etmiştir. Tarafsızlık içinde tutmak ve hükümetin silahlı gönüllüleri Yunanistan’a gönderilmesini mutlak surette önlemek için Londra adayı dış dünyadan tecrit etmeyi teklif etmiştir. İngilizlerin kendileri tekrar işgali düşünmüyorlardı. Fakat müttefikleri ablukayı da reddettikleri için Hanya ve Pire arasındaki gemi trafiği serbest kalmıştı. Dışişlerindeki Türkiye raportörü Arthur

¹⁶² ÖUAP IV, Nr. 3884 ve 3956. II. Wilhelm “Girit Yunan olana kadar ve bu günün birinde olması gerekir” sözüyle başka türlü davranamayan Yunan Başbakanı’nın politikasını destekliyordu. GP Nr. 12254 not.

¹⁶³ FO 1356, 14. 10. 1912 Elliot.

* Gabreil Naradokyan Efendi, 27 Ekim 1911’den 27 Ocak 1913’e kadar Osmanlı Devleti Dışişleri Bakanı. Bununla ilgili bk. Kunalp, a. g. e., s. 5. Çn.

¹⁶⁴ Avusturya elçisi de, Kromilas’ın bir “darbeyle zafere ulaşan” bir şovenist olduğunu vurguladı; yalnız başbakanı tarafından zor idare edildiği için , “mamafih mantıklı, göreceli ılımlı, uyanık ve iyi politik göz kararıyla donatılmış olan Venizelos’un” niçin bu adamı Dışişleri Bakanı yaptığı anlaşılmalı. ÖUAP IV, Nr. 3956.

¹⁶⁵ AA Türki 94, Band 180, 18. 10. 1912 Wangenheim.

Parker bu durumu aşağıdaki şekilde mazur göstermişti : **“Koruyucu güçler tabiri Girit adası ve onun Müslüman nüfusu için geçerlidir, Hıristiyan halkın ada dışındaki bir savaşta hayatlarını tehlikeye attıklarında geçerli değildir”**.¹⁶⁶ Hatta Dışişleri Bakanı Grey, savaş sonrası adadaki ilişkilerin sükunet bulacağını umut ettiğinden, Giritli milislerin çoğunun (1600 kişi) Yunanistan’a gitmesini hoş karşılamıştı!

İngiliz filo komutanı Poe’nun Yunanistan’la Türkiye arasında savaş çıktığında koyduğu abluka tedbirleri, Fransız ve Ruslar iştirak etmedikleri için Londra’nın emriyle zaten dört gün sonra kaldırılmıştı. Hatta Sazanov’un kendisi Grey’in şimdi müdafiliğini yaptığı 30.000 Müslüman’ın korumasını Hıristiyan Giritlilere karşı savaşmak zorunda kalmamak için en iyisi başkasına (Almanlara¹⁶⁷) devir etmeyi tercih ederdi. Bununla birlikte İngiltere, savaş esnasında Almanya’nın görevini ifa etmek için karaya askerî birlik çıkarması gerektiğinde, Suda koyundan atılmasının ihtimal dahilinde olmadığı gerekçesiyle, onu fikrinden vazgeçirmeyi başarmıştır. Grey, adanın geleceğinin, savaş sonrası altı büyük devletin Bâbîâli ile müzakereleriyle düzenlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Girit’in Yunanistan’la birleşmesi Türkiye ile uzlaşmaya varıldığı takdirde kabul edilebilirdi. İngiltere’nin kendi gayreti yoktu, o münhasıran herhangi bir Ege adasının güçlü bir filoya sahip olan bir devletin eline geçmesini engellemek istiyordu.¹⁶⁸

Venizelos, Stephanos Dragoumis’i genel vali olarak Hanya’ya göndererek¹⁶⁹ Enosis’i 25 Ekim’de keyfi biçimde uyguladığı için İngiliz Dışişleri Bakanlığı tarafından eleştirilmişti.¹⁷⁰ Müsteşar Arthur Nicolson bunu,

¹⁶⁶ FO 1358, Wratlslaw’a 17. 10 1912 tarihli not.

¹⁶⁷ Onlar önce Balkan devletlerindeki Osmanlı vatandaşlarının korumasını sağlamışlardı.

¹⁶⁸ FO 1358, Akdeniz Umumi karargahına 18. 10. 1912 tarihli not; 16. 10. 1912 Bertie; 16 ve 17. 10 1912 Gery’den Bertie’ye ; 21., 24. ve 25. 10. 1912 Grey; IBZI Band 4/I, Nr. 25.

¹⁶⁹ Hanya’ya tebliğ o kadar geç yapılmıştır ki, oradaki hükümet Dragoumis’in şanına layık bir kabulü organize etmeye hemen hemen hiç zaman bulamamıştır. **“Limanda onu karşılamak için hatırı sayılır bir kalabak birikmişti, ancak böyle bir durumda görülmesi beklenen heyecan neredeyse yoktu”**. FO 1358, 29. 10. 1912 Wratlslaw.

¹⁷⁰ A. Parker :**“Bu anda Yunanlıların böyle davranması oldukça can sıkıcıydı; ama ihtimal ki birisi onlara büyük güçlerin Müslümanları korumak dışında başka bir şeye karışmayacaklarını söylemişti”** diye yazmaktaydı. Sonuncusu şüphesiz fiili ilhakla en iyisine erişmişti, **“ve Türklerin protestolarına yeterli bir cevap olabilir”**. R. P. Maxell: **“Yunan krallığının atadığı valiyi resmen tanıyamayız, ancak Müslümanların güvenliği açısından ve ortada resmi bir ilhak kararnamesi olmadığından Dragouimis ile kurulan gayri resmi ilişkiler tavsiye edebilir görünmektedir”** der. Buna karşın Nicolson: **“Kendimizi Yunan hükümetinin bir davranışına göz yumar görüyoruz veya ona katılımcılar durumunda olalım anlamıyorum. Onlar kasıtlı olarak ve geçerli bir sebep olmaksızın koruyucu güçlere karşı çıktılar ve eğer sık sık izin vermeyeceğimizi açıkladığımız muameleyi itirazsız kabul edersek mutemeti olduğumuz Türk hükümetine**

Yunan hükümetinin “**en küstah tedbir**”i diye nitelemekte ve İngiliz Başkonsolosunun Girit temsilcileriyle temas kurmasına izin vermemekteydi. Bundan başka, Sultan için bir yed-i emin görüntüsü vermekte olan İngiltere bu görüntüyü sona erdirmek için savaş gemilerinin Girit sularından çekilmesine öncelik verdi. Elliot “**uysallık süper güçler için tek yol olarak görünmektedir, çünkü savaş yolu ilhakın kaçınılmaz olduğunu göstermektedir**” tavsiyesinde bulunuyordu.¹⁷¹ Bununla birlikte Koromilas İngiliz diplomasisinin kendisinde bir kızgınlık uyandırmadığını hissediyordu. Giritlilerin on yıllar süren hayallerinin gerçekleştiği, savaşan taraflarca şüpheye mahal bırakmayacak kadar açıktır. Bunun mesnedi de Londra barış antlaşmasının (30 Mayıs 1913) 4. maddesinde münderiçtir.

Girit meselesinin son safhası, birinci dünya savaşı öncesi Avrupa uyumunun Balkan problemini barışçı yollarla çözmekte ne kadar başarısız olduğunu bütün çıplaklığıyla ortaya koyar. Gerçi siyasî fantezi eksik olmayıp, bilakis kısa ya da uzun vadeli Girit düzenlemesiyle ilgili taslaklar ortaya atılmış olan yeterli tecrübeye sahip diplomatlar vardı. İlhak krizi örneğinin gösterdiği gibi, kriz idareciliğinin teknik yönüne de hakim olundu. Ancak eksik olan bütün tarafları tatmin etmeyen, hatta belki kendi durumunu zaman zaman tehlikeye sokan ilk adımı atma, riziko ve karar verme cesaretiydi. Bununla birlikte elverişsiz bir seçimden sakınmak için bütün olasılıkları açık tutma düşüncesi gerçekleşmemişti. Bu daha ziyade ihtilafli tarafların keyfi davranışlarına sebep oluyor, böylelikle büyük güçler emrivaki olgularla karşılaşıyorlardı.

Uzlaşarak halledilmiş bir Girit meselesinin çözümünün imkansızlığıyla ilgili ana neden çok milletli Osmanlı İmparatorluğu yöneticilerinin Türk olmayan milletlerin eşitliğini cesaretlendiren her teklifi reddetmesinde yatmaktadır. Bu tutum anlaşılır olmakla birlikte, siyasi bir davranış değildir, zira siyaset gerçek sebeplerden kaynaklanmış olarak yapılmalıdır ve ideal olmayan hedefler bir gerçek gibi gösterilmemelidir. Girit üzerinde Sultanın salt göreceli hükümlerinin muhafazasında ısrar, durdurulamaz bir prensip karşısında gerçek politikanın teslimiyeti anlamına gelmektedir. En önde geleni II. Wilhelm olmak üzere, Türkiye’ye dostluk duyan devlet adamları, Genç Türk diplomasisinin bu kısırlığını biliyorlar, fakat açıkça Babıali’nin bu hususa dikkatini çekmeye çekiniyorlardı. Bu yüzden İstanbul’a olan tutkuları uğruna Yakın Doğu’da barışa giden yoldaki her ilerlemeyi bloke etmişlerdir.

yapacak bir savunmamız olamaz. Derhal gemilerimizi geri çekme, Genel Vali ile hiçbir diyaloga girmeme, Yunan hükümetini protesto etme ve statükoyu kasten çiğnedikleri için sonucuna da katlanmaları gerektiğinin söylenmesi eğilimindeyim” diye vurgular. FO 1358, 25. 10. 1912 Elliot ve 25. 10. 1912 Wratislaw’a not.

¹⁷¹ FO 1358, 26. 10. 1912 Elliot; 31. 10. 1912 Wratislaw.

1912 Sonbaharında Balkan Yarımadası'nda ortaya çıkan kriz ve dolayısıyla 1914 Ağustos'unda savaş çıkışıyla ilgili olarak Rusya'nın sorumluluğu bilinmektedir. Fakat doğrudan Almanya ve Avusturya-Macaristan gibi Balkan birliğinin teşkiline aktif olarak iştirak etmeyen güçlerin ağır suçları bulunduğu çoğunlukla görmezden gelinir. Çünkü onların Girit meselesinde kendi seçimi olan izolasyonları, problem çözümünde müşterek çalışmayı reddetmeleri ve müşterek şark politikasına dair çekimserlikleri aslında Avrupa uyumunun güçsüzlüğüne ve Balkan ülkelerindeki savaş taraftarlarının üstünlük kazanmalarına hizmet etmektedir. Aynı zamanda dünya barışını tehdit eden bir meselede, diğer hükümetlerle işbirliği yapmayı kesin bir şekilde reddeden Berlin ve Viyana'daki kabinelere karşı gittikçe kuvvet bulan muhaliflerin kısaça altına alma politikaları hakkında şikayet etmek uygun düşmemektedir. Dışarıdan gülerken bakan bir "üçüncünün", doğrudan haset ve düşmanlığı davet etmemesi mümkün mü?

Aynı şekilde dünyadaki ağırlığıyla Girit ve Makedonya'nın kaderini tayin etme imkanı olan İngiltere'nin siyaseti maziye baktığımızda sorumluluğu üstlenmemiş olarak görünür. Bunun yerine Londra, mütereddid ve kararsızlığıyla bütün mantıklı düzenlemeyi engellemiş ve gücünü İstanbul'da sevk ve idare hususunda Berlin'le ümitsiz bir rekabet uğruna harcamıştır. Yıkılma tehlikesinin tehdit ettiği bir imparatorlukta politik ve ekonomik kazanımları Avrupa uyumunun her iki idareci gücüne, doğuda milletlerin uyanışının ortaya çıkardığı problemlerin zaruri çözümünden daha ulaşılabilir görünmektedir. Büyük güçler, Balkan devletleri kendi kaderlerini ellerine aldıklarında ve Yakın Doğu'da statükonun muhafazasını boşa çıkardıklarında tavırlarının faturasını 17 Ekim 1912'de almışlardır. Böylelikle Avrupalı devlet adamları düzenleyici olabilecekken ve olmaları icap ederken yalnızca bir alet olmuşlardır. Ufak Balkan milletlerinin liderleri dünya barışının hakemliğine yükselmişler ve nihayetinde Girit meselesi gibi tehlikeli talî meselelerle başa çıkmada beceriksiz olarak görünen eski Avrupa'nın mezar kazıcıları olmuşlardır.

ÖZET

Girit Meselesi (1908-1912)

Çevirisi yapılan bu makalede, Bulgaristan'ın 1908'de Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsızlığını ilan etmesi, Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından ilhak edilmesi sonrası Girit'in de Yunanistan'a ilhakı için 1908'den I. Balkan Savaşına (1912) kadar ki süreçte, koruyucu güçler (İngiltere, Rusya, Fransa ve İtalya) Osmanlı Devleti ve Yunanistan arasındaki siyasi gelişmeler etrafında bir şekilde ele alınmıştır. Böylece makale boyutunda da olsa, Batılı kaynaklardaki Girit'in elden çıkışıyla ilgili görüş ve düşünceler ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Türkiye, Sultan, Genç-Türkler, İstanbul, Yunanistan, İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya, Avusturya-Macaristan, Girit, Giritliler, Yunan Kralı, Atina, Enosis, I. Georg, Almanya, II. Wilhelm, İttihat ve Terakki Partisi, Londra, Venizelos.

ABSTRACT

Crete Problem (1908-1912)

In order to annex Crete to Greece after the annexation of Bosnia-Herzegovina by Austria-Hungary, political developments among protective forces (Russia, England, France and Italy), Greece, and Ottoman State in the period of time from 1908, when Bulgaria separated from Ottoman State and proclaimed her independence, to 1912 when the first Balkan War commenced are discussed in detail in this article which has been translated. Thus, ideas and thoughts concerning Crete's annexation in western sources are presented in an article format.

Key Words

Turkey, Sultan, Young-Turks, İstanbul, Union und Progress Committee, England, France, Russia, Austria-Hungary, Germany, Wilhem the Second, Greek Kingdom, Crete, Cretans, Athens, Enosis, Goerge the First, London, Greece, Venizelos.